

(On)recht in Zuid-Kivu: de uitdagingen voor een op kinderrechten gebaseerd reïntegratiebeleid

Promotor: Prof. Dr. Wouter Vandenhole

Masterproef voorgelegd met het oog op het behalen van de graad
van Master na Master Internationale Betrekkingen en Diplomatie

Yannick Weyns

Januari 2010

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave.....	2
Dankwoord.....	5
Lijst met Afkortingen.....	6
Over kindsoldaten en kinderrechten	8
Deel 1. Conflict, Context en Kindsoldaat in kaart gebracht.....	16
1. Kindsoldaten doorheen het conflict in Zuid-Kivu.....	16
1.1. De eerste rebelliegolf in 1996	16
1.2. De tweede rebelliegolf in 1998.....	17
1.3. De opkomst van mayi-mayi militias	18
1.4. Het vredesakkoord van 2002 en het brassage-proces	19
1.4.1. De Sun City-akkoorden.....	19
1.4.2. Het brassage-proces	19
1.5. 2004-2005: Cijfermatige successen in de demobilisatie	20
1.6. 2006: stilvallen brassageproces en opflakkering geweld in Kivu.....	22
1.7. Impact van de strijd tegen de straffeloosheid	24
2. Het Sociaal-economische en culturele kader in Zuid-Kivu geschetst	25
2.1. Het sociaal-economisch kader	25
2.1.1. Vertrekken vanuit een <i>livelihood</i> -benadering	25
2.1.2. De grondproblematiek.....	27
2.1.3. De landbouwcrisis.....	29
2.1.4. Geldgenererende activiteiten	31
2.1.5. Markttoegang.....	34
2.1.6. Stedelijke economie	35
2.2. Sociaal-culturele transformatie.....	36
2.2.1. Sociaal-economische marginalisatie	36
2.2.2. Onderwijs	38
2.2.3. Culturele gevolgen van sociaal-economische marginalisatie	39
2.3. Naar een normalisatie van geweld?	41
3. Oorzaken van kinderrekrutering	45
3.1. Gedwongen rekrutering.....	45
3.2. Sociaal-economische en culturele oorzaken.....	46
3.2.2. Het <i>livelihood</i> -model.....	46
3.2.3. Het revolutionaire jeugd-model en de mayi-mayi als enclave en <i>borderland</i>	47
3.3. Individuele motivaties: belang van de sociale ecologie.....	50
4. Gevolgen van het verblijf in gewapende groeperingen	52
4.1. Geweld, macht en identiteit.....	52
4.2. Trauma en schuldgevoel	54

4.3.	Cultuur-specifieke gevolgen: van beheksing tot bezetenheid	55
4.4.	Verband met lengte verblijf en leeftijd.....	57
5.	Preventie en reïntegratie: een titanenwerk	60
Deel 2.	Op kinderrechten gebaseerde reïntegratieprogramma's	61
1.	Van diagnose naar remedie en evaluatie	61
2.	Gewapend conflict: een vloek voor de kinderrechten, een zegen voor het kinderrechtendiscours	62
2.1.	Het humanitaire project in de Kivu's	62
2.2.	Human development, human security en human rights	63
2.3.	Ook voor kinderen	64
2.4.	Kinderrechten en conflict, een complexe relatie	65
3.	De intieme band tussen kinderrechten en reïntegratieprogramma's.....	66
3.1.	Kinderrechten als basis van de reïntegratieprogramma's	66
3.2.	De kindsoldatenproblematiek vanuit een 'child rights situation analysis'	67
3.3.	De vormgeving van de programma's vanuit een kinderrechtenbenadering.....	69
3.3.1.	De eerste fase: opvang in de Centres d' Accueil Transitoire (CTO's).....	69
3.3.2.	De tweede fase: Sociale en economische reïntegratie vanuit een livelihoodbenadering 70	
3.3.3.	Derde fase: opvolging en 'community networks'	74
3.4.	Evaluatie: Kinderrechten als criterium	75
4.	De programma's getoetst aan hun eigen criterium.....	77
4.1.	Een onzekere economische toekomst, weg van huis	77
4.2.	Onderwijs. Directe consumptie van microkredieten.....	79
4.3.	Landbouw. Onbeschikbaarheid van gronden.....	79
4.4.	Vakopleidingen. Gebrek aan koopkracht en diversificatiemogelijkheden	80
4.5.	Aanbevelingen. Lokale opportuniteiten en macro-projecten.....	81
5.	Wie bewaakt de bewakers? De evaluatie geëvalueerd.	82
6.	De gesitueerdheid van de mensenrechten en het kinderrechtenverdrag.....	84
6.1.	Het kindsbeeld binnen de Conventie	85
6.2.	De grenzen van de kinderrechten: tussen publiek-privaat, doen en laten	87
7.	De kinderrechten. Een scherp oog met blinde vlekken.....	90
7.1.	Het culturele domein.....	90
7.1.1.	Bezetenheidservaringen.....	90
7.1.2.	De Kalinzi.....	91
7.2.	Verlies en reconstructie van identiteit en zelfvertrouwen	91
7.3.	Kinderen, maar met verloren onschuld	94
8.	Kinderrechten als doel vs. Kinderrechten als middel.....	97
8.1.	Reïntegratie. Een vlag, vele ladingen	97
8.2.	Fragmentatie en vertekening	98
8.3.	Reductionisme	99

8.4.	Generalisatie.....	100
8.5.	De gesloten aard van het kinderrechtendiscours in Zuid-Kivu	101
9.	Het kinderrechtendiscours als sociaal geconstrueerd	102
10.	Van deconstructie tot aanvulling en alternatief	106
10.1.	Deconstructie.....	106
10.2.	De potentiële bijdrage van traditionele autoriteiten en rituelen.....	106
10.2.1.	Ononderzochte samenwerking en gebruiken	106
10.2.2.	De kalinzi.....	107
10.2.3.	Traditionele rituelen en gebruiken	109
10.2.4.	Moeilijkheden op het culturele vlak.....	111
10.2.5.	Samenwerking niet vrijblijvend, maar noodzakelijk.....	112
10.3.	Toch belang bij een militaire carrière?.....	113
10.3.1.	Het belang van de kindsoldaat gedeconstrueerd	113
10.3.2.	Het belang van kindsoldaten in Zuid-Kivu gedeconstrueerd.....	114
10.3.3.	Een toekomst in het leger onder strenge voorwaarden.....	116
10.3.4.	De juridische mogelijkheid.....	118
10.3.5.	Politieke en praktische bezwaren	118
	Kinderrechten in Perspectief Geplaatst.....	120
	BIBLIOGRAFIE en INTERVIEWS	124

Dankwoord

Het schrijven van deze verhandeling was niet mogelijk geweest zonder de gastvrijheid en behulpzaamheid van het hele team van Caritas Bukavu. In het bijzonder zou ik Dhr Serge Bingane Narwangu willen bedanken en Emmanuel Kwanza voor het enthousiasme dat ze met me deelden.

Maman Sylvie, Emmanuel en Marie in wiens huis ik de ganse tijd mocht verblijven en wiens hartelijkheid mij gedurende mijn hele verblijf omringde, bij jullie heb ik een tweede thuis gevonden.

Ook Josaphat Balegamire, die mij met zijn contacten in Bukavu ongelofelijk heeft geholpen. Zonder hem had ik nog nooit een blik geworpen op het prachtige Kivu-meer.

Op het thuisfront ben ik schatplichtig aan mijn ouders, die mijn studieloopbaan altijd gesteund en aangemoedigd hebben. Aan mijn vrienden en vooral Nan ben ik eveneens veel dankbaarheid verschuldigd voor de tijd dat ik uitblonk in afwezigheid en voor het geduldige nalezen.

Prof. Dr. Foblets zou ik willen bedanken voor de inspirerende gesprekken en om mij aan te moedigen op de door mij ingeslagen weg.

Ik zou graag mijn bijzondere dankbaarheid betuigen aan mijn promotor, Prof. Dr. Vandenhole, om het vertrouwen dat hij in mij gesteld heeft en voor de ongelofelijke leerrijke ervaring en kans die hij mij geboden heeft. Hij heeft mij de mogelijkheid gegeven de bevindingen van deze verhandeling voor te stellen op de internationale conferentie over de rehabilitatie en reïntegratie van kinderen in gewapende conflicten en te publiceren.

Lijst met Afkortingen

ADED	Agence d'Appui à l'Enfant en Détresse
AFDL	Alliance des Forces Démocratiques pour la Libération du Congo
BVES	Bureau pour le Volontariat au Service de l'Enfant et la Santé
CNDP	Congrès National pour la Défense du Peuple
CONADER	Commission Nationale de Demobilisation et Réintégration
CTO	Centre d'Accueil Transitoire
EAFGA	Enfant Associé aux Forces et Groupes Armées
FAC	Forces Armées du Congo
FARDC	Forces Armées de la République Démocratique du Congo
FDLR	Front Démocratique pour la Libération de Rwanda
ICRC	International Committee of the Red Cross
ILO	International Labour Organisation
IRC	International Rescue Committee
KRV	Kinderrechtenverdrag
LAV	Laissez l'Afrique Vivre
MLC	Mouvement de Libération du Congo
NGO	Niet-Gouvernementele Organisatie
RCD	Rassemblement Congolais pour la Démocratie
RUF/SL	Revolutionary United Front/ Sierra Leone
UNDP	United Nations Development Programme
UNHCR	United Nations High Commissioner on Refugees

UNICEF United Nations International Children's Emergency Fund

UN IDDRS United Nations Integrated Disarmament, Demobilisation and Reintegration Standards

Over kindsoldaten en kinderrechten

Het beklievende beeld van een tienjarige met een veel te groot wapen in zijn handen laat niemand onberoerd. Kindsoldaten zijn uitgegroeid tot internationale symbolen van de wreedheden tijdens gewapende conflicten en van kinderlijke kwetsbaarheid. Initiatieven om het fenomeen te bestrijden en kindsoldaten een betere toekomst te geven, ontstaan op alle niveau's van de internationale politiek en het maatschappelijk leven. Belgische basisscholen organiseren een dag tegen het gebruik van kinderen in gewapende conflicten. Leraren en scholieren lopen rond in T-shirts met slogans om hun wensen kracht bij te zetten, terwijl het hoogste politieke besluitvormingsorgaan ter wereld, de VN Veiligheidsraad, het thema bovenaan de agenda zet. Waar kinderen tot enkele decennia geleden onzichtbare slachtoffers van conflicten waren, staan zij vandaag de dag in het centrum van de aandacht van de publieke opinie en de beleidsmakers. Een belangrijk instrument dat hiertoe heeft bijgedragen is het Kinderrechtenverdrag (KRV).

Het Kinderrechtenverdrag van 1989 is het ruimst onderschreven mensenrechtenverdrag ter wereld. Enkel Somalië en de Verenigde Staten hebben het niet geratificeerd, hoewel President Obama zijn intentie al te kennen heeft gegeven hierin verandering te brengen. Het Verdrag gaat uit van de bijzondere bescherming die kinderen nodig hebben om op te groeien. In een ongelofelijke verscheidenheid aan domeinen, van een verbod op executie van minderjarigen over de erkenning van hun recht gehoord te worden in echtscheidingszaken tot het aanklaarten van uitbuiting in de vorm van prostitutie of kinderarbeid, is het Verdrag over de ganse wereld een kracht voor positieve verandering in het leven van ontelbare kinderen. Het wekt dan ook geen verbazing dat het Verdrag tevens gebruikt wordt om het lot van kindsoldaten enerzijds aan te klagen en anderzijds proberen te verbeteren.

Ten eerste zijn er verschillende bepalingen die het rekruteren van minderjarigen uitdrukkelijk verbieden. Verder komen we hierop uitgebreid terug. Naast deze verbodsbepalingen vinden we ook verschillende artikels die positieve verplichtingen bevatten voor de staat inzake de behandeling van kinderen getroffen door gewapende conflicten. Volgens artikel 39 heeft de Staat de verplichting maatregelen te treffen die hun lichamelijk en geestelijk herstel, alsook hun herintegratie in de maatschappij te bevorderen. Het Optioneel Protocol bij het Kinderrechtenverdrag inzake de Betrokkenheid van Kinderen bij Gewapende Conflicten,

handelt meer specifiek over kinderen die gediend hebben in het leger of gewapende groeperingen. De Staat heeft hierbij de verplichting alle maatregelen te nemen om deze kinderen te demobiliseren en hen passende hulp te verlenen bij hun herstel en reïntegratie. Hierbij dienen de Staten ook onderling samen te werken (artt. 7 en 8). Kinderrechten leggen echter niet enkel het bestaan van de verplichting tot het verstrekken van zorg vast, maar geven ook gestalte aan de inhoud van de programma's.

In de reïntegratieinspanningen in Zuid-Kivu en daarbuiten zijn kinderrechten een centrale rol komen te spelen. Zoals we zullen zien, schuiven alle richtlijnen, zoals de internationale *Paris Principles and Guidelines on the Reintegration of Children involved in Armed Conflict* en de Congolese *Manuel d' Opérations*, en de programmadoelstellingen van nationale en internationale NGO's de kinderrechten naar voor als het fundament en geraamte van hun interventie. Dit roept belangrijke vragen op naar de specifieke rol en bijdrage van kinderrechten in de reïntegratieprogramma's.

Ten eerste, hoe slagen de kinderrechten erin vorm te geven aan de programma's? In dit opzicht zijn we dus niet begaan met het recht zoals het rechtstreeks in de verdragen te lezen is, maar in hoe het recht in de praktijk omgezet en geïmplementeerd wordt door de verschillende betrokkenen. Ten tweede, leidt dit tot een goede en efficiënte reïntegratie? Zo nee, waar loopt het dan mis? Dit kan ofwel te wijten zijn aan een onvoldoende of verkeerde implementatie van de kinderrechten ofwel aan beperkingen die inherent zijn aan het kinderrechtendiscours zelf.

Hoewel de kinderrechten waarden omvatten die wereldwijd gedragen worden en uitgaan van universele noden van kinderen, is het Kinderrechtenverdrag en het discours errond het product van een specifiek historisch wordingsproces. Dit proces speelde zich af voor en buiten de concrete context van de reïntegratieproblematiek waarin de kinderrechten nu worden toegepast. Ook zijn zij nooit opgesteld met het precieze doel reïntegratieprogramma's vorm te geven. Dit noopt ons tot het aan de dag leggen van omzichtigheid. Zijn de begrippen en aandachtspunten vervat in de kinderrechten wel naadloos transposeerbaar op de problemen waarmee kindsoldaten geconfronteerd worden? Zo kan het zijn dat er hiaten bestaan in de op kinderrechten gebaseerde programmatie of dat er dissonantie bestaat tussen juridische concepten vervat in het Verdrag en de concrete context waarin deze concepten toegepast worden. Stemt het belang van een kindsoldaat in Zuid-Kivu bijvoorbeeld wel overeen met het

'belang van het kind', zoals dat vorm krijgt in het Verdrag?

Deze bemerkingen leiden ons tot het formuleren van de volgende onderzoeksvraag:

Schieten kinderrechten tekort als instrument bij de reïntegratie van kindsoldaten in Zuid-Kivu? Zo ja, waar en waarom?

De doelstelling van deze verhandeling is tweeledig. Enerzijds heeft deze een theoretische component. Door een kritische reflectie op het reïntegratieregime in Zuid-Kivu, zoeken we te komen tot conclusies en inzichten waarvan de gelding zich uitstrekt tot ver voorbij de landsgrenzen en over verschillende beleidsdomeinen heen. Deze kunnen onder meer betrekking hebben op het precieze gesitueerde karakter van de kinderrechten en op de processen die de implementatie van kinderrechten in hulpverleningsprogramma's modelleren. Anderzijds is de doelstelling ook zeer praktijkgericht. Naast de praktische relevantie van de verkregen theoretische inzichten, willen we komen tot het formuleren van concrete aanbevelingen die een verschil maken in de efficiëntie van de reïntegratieprogramma's en daarmee in het leven en de toekomst van kinderen en jongeren in Zuid-Kivu. Deze aanbevelingen kunnen bestaan uit manieren om de kinderrechten beter te implementeren, daar aan te vullen waar nodig of zelfs uit het voorstellen van alternatieve, onaangesproken mogelijkheden voor de minderjarigen. Om deze doelstellingen te kunnen bereiken, volgen we het volgende onderzoeksopzet.

De verhandeling bestaat uit twee delen. Het opzet van het eerste deel is een duidelijk en accuraat beeld vormen van de problematiek in Zuid-Kivu. Wat zijn de oorzaken en wat zijn de gevolgen van kinderrekrutering? Om deze inzichtelijk te maken dienen we naar de sociaal-economische en culturele context te kijken. Men kan de uitdagingen waar de kinderen en hulpverleners in Zuid-Kivu voor staan niet begrijpen zonder een gedegen antwoord op de vraag waaruit deze kinderen en jongeren gerekruteerd worden en waarin zij vervolgens terug gereïntegreerd worden. De context is dus van essentieel belang. Naast het bevattelijk maken van de problematiek, zorgt de analyse van de sociaal-economische omstandigheden er ook voor dat we de grenzen aan het mogelijke ontdekken en ons een realistisch beeld vormen van wat voor de programma's haalbaar is. Dit deel van de verhandeling handelt dus in wezen over het stellen van de diagnose van het probleem.

Na het onderzoeken van de kindsoldatenproblematiek als dusdanig verleggen we onze focus naar de remedie die de internationale en lokale organisaties daarop te bieden hebben. Eerst zullen we hier zien hoe de programma's er concreet uitzien en hoe de kinderrechten daaraan gestalte geven. Daarna leggen we het beeld dat de organisaties van de problematiek hebben naast het beeld dat naar voor gekomen is doorheen onze eigen analyse en onderzoeken we of de oplossingen die zij aandragen de door ons geïdentificeerde problemen voldoende behandelen. Hier zullen we merken hoe sommige problemen, zoals de nood aan inkomen en onderwijs, sterk onderkent en aangepakt worden door de organisaties. Andere uitdagingen en moeilijkheden waar gedemobiliseerde kinderen mee geconfronteerd worden, zoals bezetenheid en schuldgevoelens, blijken dan weer structureel onopgemerkt te blijven. Na tot deze vaststelling te zijn gekomen, zullen we onderzoeken of dit verschil in behandeling verband houdt met de inwendige structuur van de kinderrechten en/of met de wijze van implementatie. Met de inzichten die we doorheen deze zoektocht hebben verkregen kunnen we dan tot slot aanbevelingen formuleren om het reïntegratieregime in Zuid-Kivu te verbeteren.

De gevolgde methodologie in de verhandeling is meersporig. Om de sociaal-economische en culturele context te schetsen, vertrekken we vanuit rapporten van onder meer de UNDP, de Congolese overheid zelf en een studie van academische literatuur over het onderwerp. De krachtlijnen, nadrukken en inzichten die doorheen het eerste deel van de verhandeling naar voor zullen komen, kunnen echter ook niet los gezien worden van het veldwerk dat we gedurende drie maanden in Bukavu, Zuid Kivu, hebben verricht. Tijdens deze periode hebben we verschillende interviews afgelegd en indrukken opgedaan hebben die ook sterk hebben bijgedragen tot het beeld dat we van de sociaal-economische situatie in Zuid-Kivu hebben. De toegevoegde waarde van het veldwerk schuilt echter voornamelijk in twee andere vlakken.

Door het afnemen van interviews en het participierend observeren hebben we een rijk en gedetailleerd beeld gevormd van de gevolgen van betrokkenheid met gewapende groepen voor de kinderen op cultureel en persoonlijk vlak. Daarnaast hebben we door de vele interviews met hulpverleners en beleidsverantwoordelijken een nauwgezette kijk gekregen op de werking van de hulporganisaties, hun filosofie en prioriteiten. De dynamiek van de programma's en hun concrete relatie met de kinderen en lokale bevolking had nooit zo bevattelijk geweest, mochten we ons enkel gebaseerd hebben op hun richtlijnen en interne

evaluatie documenten. Deze richtlijnen, programmastructuren en evaluaties vormen evenwel de objectieve basis van de door ons gevoerde analyse.

Tijdens ons verblijf hebben we ongeveer 40 formele interviews afgenomen uit een ruime waaier van verschillende actoren. We hebben zowel Congolese als niet Congolese NGO-medewerkers geïnterviewd, priesters gesproken, als lokale leraren, dorpelingen en professoren van de universiteit. Ook hebben we enkele gesprekken gehad met gedemobiliseerde kinderen en hun familie. Daarnaast hebben we gedurende drie maanden de ploeg van Caritas-Bukavu vergezeld op hun terreinwerk, onderhandelingen met partners en coördinatie.

Aangezien Caritas zijn opvangcentra voor kindsoldaten in Bukavu al gesloten had, zijn we spijtig genoeg niet in staat geweest veel direct contact te hebben met gereïntegreerde kinderen. Bovendien weigerde het *Bureau pour le Volontariat au service de l'Enfant et la Santé* ons de toestemming met de kinderen te praten die in het enige nog functionerende centrum in Bukavu verbleven. Hierin schuilt een eerste zwakte van het door ons gevoerde veldonderzoek. We hebben geprobeerd deze beperking te overstijgen door met de geïnterviewde personen lang en diep door te praten over hun directe ervaringen met kindsoldaten. Ook hebben we in de keuze van respondenten er bewust op gelet personen te kiezen die in verschillende contexten in contact komen met gedemobiliseerde kinderen, zoals de familie, hulpverleners uit de opvangcentra, leraren, kunstenaars die projecten uitwerken met kinderen, enz.

Naast het relatief kleine aantal interviews met kindsoldaten, is een tweede zwakheid van het veldwerk de relatief korte verblijfsperiode. Deze heeft ons niet in staat gesteld de gereïntegreerde kinderen te volgen over langere tijd. Zo hebben we niet kunnen zien hoe hun sociaal-economische toestand en relatie met hun familie en gemeenschap veranderde doorheen de tijd. Omdat we deze niet op directe wijze hebben kunnen nagaan, hebben we extra aandacht besteed aan het vormen van een indirect beeld van hun situatie op basis van evaluatierapporten en statistieken voorzien door de NGO's en (inter)nationale gouvernementele organisaties.

Vooraleer we aanvangen met de analyse van de sociaal-economische omstandigheden zullen we het onderzoeksonderwerp afbakenen door twee essentiële concepten te verduidelijken, namelijk kindsoldaat en reïntegratie. Daarna reiken we de lezer een beknopt historisch kader

aan dat het conflict in Zuid-Kivu belicht vanuit de invalshoek van het gebruik van kindsoldaten.

De definitie van kindsoldaat

Voor een goed begrip van de term kindsoldaat dienen we te vertrekken vanuit het internationale en nationale recht dat van toepassing is op de situatie in de DR Congo. Zo komen we tot een juridische definitie van het begrip en bijgevolg tot een objectief criterium voor de afbakening van ons onderzoeksonderwerp.

Er bestaat een veelheid aan internationale normen die leeftijdsgrenzen bevatten voor het rekruteren van minderjarigen. Zo zijn er bijvoorbeeld de twee Aanvullende Protocollen bij de Conventies van Genève die op verschillende momenten en op verschillende deelconflicten in de DR Congo van toepassing waren. Deze Protocollen bevatten een leeftijdsvereiste van vijftien jaar (Art. 77 AP I en art. 4.3 (c) AP II). Hieronder zullen we verder echter enkel die normen bespreken die de hoogste leeftijdsgrenzen en beschermingsstandaard voorzien.

Congo heeft het Optioneel Protocol bij het Verdrag inzake de Rechten van het Kind over de Betrokkenheid van Kinderen bij Gewapende Conflicten¹ ondertekend. Dit protocol vereist dat de verdragsstaten in een bindende verklaring de leeftijdsgrens voor rekrutering verhogen in vergelijking met de minimumleeftijd uit artikel 38 van het Kinderrechtenverdrag. Dit artikel stelde een minimum van vijftien jaar in. Congo heeft in deze verklaring bepaald dat zij geen minderjarigen zal rekruteren. Artikel 4 van het Protocol stelt het onomwonden verbod in voor gewapende groepen, andere dan het nationale leger, om minderjarigen in te lijven. De leeftijdsgrens ligt in Congo dus ondubbelzinnig op achttien jaar. Er blijft echter een vraag. Betreft het alle minderjarigen die op een of andere wijze gelieerd zijn aan het leger of een groepering, of enkel zij die wapens dragen?

Conventie 182² van de Internationale Arbeidsorganisatie, die de DR Congo getekend heeft, verbiedt niet enkel uitdrukkelijk de gedwongen rekrutering³ van kinderen in gewapende

---

1 Hierna het OP-VRK-GC; Geratificeerd door de DR Congo op 11 november 2001 en in werking getreden op 12 februari 2002

2 Conventie 182 betreffende het Verbod en Onmiddellijke Actie voor de Eliminatie van de Ergste Vormen van Kinderarbeid

3 Het betreft hier enkel uitdrukkelijk gedwongen rekrutering, opdat het recht van Staten dat impliciet vervat

conflicten, maar tevens werk '*which, by its nature or the circumstances in which it is carried out, is likely to harm the health, safety or morals of children*'.⁴ Voortbordurend op dit verbod heeft UNICEF samen met vertegenwoordigers van internationale NGO's in 1997 in de *Cape Town Principles*⁵ de volgende definitie van kindsoldaten geformuleerd:

'A child soldier is any person under 18 years of age who is part of any kind of regular or irregular armed force or armed group in any capacity, including but not limited to cooks, porters, messengers and anyone accompanying such groups, other than family members. The definition includes girls recruited for sexual purposes and for forced marriage. It does not, therefore, only refer to a child who is carrying or has carried arms.'

Deze definitie is bevestigd en de principes herwerkt en geactualiseerd tijdens een internationale conferentie in Parijs in februari 2007. De neerslag hiervan is te vinden in de *Paris Principles and Guidelines*.⁶ In tegenstelling tot de *Cape Town Principles* zijn zij rechtstreeks onderschreven in de *Paris Commitments* door de Staten die vertegenwoordigd waren op de conferentie.⁷

Deze definitie heeft brede ingang gevonden in de opvattingen en beleidslijnen met betrekking tot de demobilisatie en reïntegratie van kinderen. Zo hebben volgens de *Manuel d'Opérations* van de CONADER, de Congolese demobilisatiecommissie, alle '*enfants associés aux forces et groupes armées*' (EAFGA) recht op demobilisatie en steun.

Het betreft hier dus niet enkel het prototypische beeld van de tienjarige met een Kalasjnikov en een kogelriem rond zijn nek, maar het gaat om een heel ruime waaier van categorieën die achter het juridische begrip schuilgaan. De ervaringswereld van een kind van acht verschilt danig van die van een jongere van zestien, net zoals die van de zestienjarige, zich aan verkrachting bezondigende, jonge rekrut meer dan een eind wegstaat van een even oud

---

ligt in de Aanvullende Protocollen bij de Conventies van Genève om kinderen boven de vijftien jaar te rekruteren niet uitgehouden zou worden. Bovendien blijkt uit de tekst van het Verdrag van de Rechten van het Kind, dat in diezelfde periode onderhandeld werd, dat de Staten van dit recht geen afstand wilden doen.

4 Art. 3 van de Conventie

5 *Cape Town Principles and Best Practices on the Recruitment of Children into the Armed Forces and on Demobilization and Social Reintegration of Child Soldiers in Africa* (Cape Town, 27-30 April 1997)

6 *The Paris Principles and Guidelines on Children Associated with Armed Forces or Armed Groups*

7 *The Paris Commitments to Protect Children from Unlawful Recruitment or Use by Armed Forces or Groups*.

Voor een volledige lijst van de ondertekenende landen, zie:
<http://www.unicef.org/protection/files/Attendees.pdf>

meisje dat haar 'seksuele dienstplicht' vervult. Het begrip 'kindsoldaat' is dus zeer heterogeen en omvat een bont amalgaam van kinderen en hun vergezellende narratieven, redenen en problemen. Bovendien leidt het verleggen van de leeftijdsgrens naar achttien jaar ertoe dat er een hele nieuwe categorie onder het begrip valt, namelijk de jongeren. Dit heeft zowel naar de oorzaken van het fenomeen als naar de gevolgen toe een grote impact, zoals we doorheen het verloop van de verhandeling zullen zien.

Wanneer we het in deze verhandeling over een 'kindsoldaat' hebben, gebruiken we het woord in de brede betekenis en houdt het dus alle EAFGA in. Soms zullen we het woord echter ook in zijn strikte betekenis gebruiken. Hiermee bedoelen we dan kinderen die daadwerkelijk wapens hebben gedragen. Wanneer dit het geval is, zullen we dat expliciet vermelden.

De definitie van reïntegratie

De vraag wanneer een kind of jongere gereïntegreerd is, loopt als rode draad doorheen de hele verhandeling. Toch lijkt het ons bij aanvang ervan niet opportuun een vaste of nauwgezette definitie te geven van dit begrip. Wat het precies betekent om gereïntegreerd te zijn, kan vanuit verschillende invalshoeken ingevuld worden. Zo zullen we zien dat kinderrechten de betekenis van duurzame reïntegratie in de richtlijnen en programma's sterk inkleuren. We kunnen dus stellen dat de definitie van reïntegratie dus niet zozeer ons onderzoeksonderwerp afbakt, maar zelf het voorwerp is van onderzoek. Voor het goede begrip zullen we echter een werkdefinitie voorstellen, gebaseerd op het Van Dale Woordenboek, die ons een initieel beeld geeft van wat reïntegratie omvat.

Reïntegratie kan beschouwd worden als 'het proces waarbij de gedemobiliseerde minderjarige weer deelneemt aan het maatschappelijk leven.' Demobilisatie is hierbij het verlaten van het leger of gewapende groeperingen.

Laten we nu onze verhandeling aanvatten met het onderzoeken wat dit maatschappelijk leven in Zuid-Kivu net inhoudt. Hierbij zullen we vertrekken met de geschiedenis van het conflict vanuit het oogpunt van de kindsoldaat.

Deel 1. Conflict, Context en Kindsoldaat in kaart gebracht

1. Kindsoldaten doorheen het conflict in Zuid-Kivu

1.1. De eerste rebelliegolf in 1996

Het conflict in Oost-Congo draagt de twijfelachtige eer de grootste concentratie kindsoldaten te kennen van alle hedendaagse conflicten ter wereld. Kindsoldaten verschijnen in de Zairese/Congolese context vanaf 1994 met de toestroom van Rwandese vluchtelingen.⁸ Hieronder bevonden zich de vroegere leden van de regerende Hutu partij, soldaten van het Rwandese leger en een 30 à 40 000 *Interahamwe*-militieleden (Emizet, 2000: 165). Een aanzienlijk aandeel daarvan waren jongeren en kinderen die als dader waren meegesleurd in de Rwandese genocide. Deze op non-actief geplaatste kindsoldaten waren op die manier sluimerend aanwezig in Oost-Congo tot het conflict in 1996 tot openlijke uitbarsting kwam. De Rwandese Hutu-rebellen hebben zich momenteel verenigd in het Front Démocratique pour la Libération de Rwanda (FDLR)⁹. Zij zijn sterk aanwezig in Zuid-Kivu, bijvoorbeeld in het Nationaal Park van Kahuzi-Biega.

Het is vanaf 1996 dat het fenomeen van kindsoldaten in ijlt tempo een intrinsiek onderdeel werd van de Congolese realiteit en niet meer te bannen is uit een gedegen analyse van het conflict. Wanneer de *Alliance des Forces Démocratiques pour la Libération du Congo* (AFDL) van Laurent-Désiré Kabila aan zijn door Rwanda en Uganda gesteund offensief begint om het verzwakte Mobutu-régime uit het zadel te lichten, maakte deze groepering er vanaf het begin een bewuste tactiek van om manschappen te puren uit het gigantisch arsenaal van min-achttien jarigen en jongeren¹⁰, die in Congo bijna 70 procent¹¹ van de totale bevolking uitmaken. Toen Kabila op het einde van oktober in 1996 Bukavu innam (Mararo: 2003, 178), sprak hij meteen persoonlijk de bevolking toe in het Collège Alfajiri, waarbij hij hen oproep uit patriotisme hun kinderen af te staan aan het AFDL en zo bij te dragen aan de bevrijding van hun land. Tevens probeerde hij de jongeren zelf rechtstreeks aan te moedigen

---

8 De opstanden en rebellieën ten tijde van de onafhankelijkheid buiten beschouwing gelaten, zoals de Simba en Mulelisten.

9 Voor meer informatie, zie International Crisis Group, 2009

10 Ook Mobutu wist dankbaar gebruik te maken van de omvangrijke generatie jongeren om zijn civiele garde te bemannen (N. Buleli, 2001)

11 47,7 procent is jonger dan veertien en 19,6 procent is tussen de vijftien en zesentwintig, Zie: 2000 World Population Prospects: Population Database: The 2002 Revision, <http://esa.un.org/unpp>

zijn troepen te vervoegen door hen een riant inkomen van 100 dollar per maand en allerlei andere voordelen te beloven, zoals het betalen van studies (Amnesty International Belgique, 2003: 14). Op deze manier slaagde het AFDL er in een zeer grote groep kinderen en jongeren te mobiliseren en zo gebeurde het dat Kabila met naar schatting 10 000 *kadogos*¹² in mei 1997 aan de poorten van Kinshasa stond en er de macht veroverde. De uitbundigheid van de *kadogos*, die zichzelf als helden en bevrijders van het vaderland zagen, was echter van korte duur. Gestrand op meer dan duizend kilometer van de regio waar ze van afkomstig waren, zagen ze dat van het beloofde geld en beloningen voor de verleende steun niets in huis kwam en velen werden bij de omvorming van het AFDL tot de FAC (*Forces Armées Congolaises*) lid van het regeringsleger. Nog anderen belandden letterlijk op straat.

1.2.De tweede rebelliegolf in 1998

In 1998 bevond Kabila zich in een onhoudbare spreadstand tussen enerzijds zijn vroegere Ugandese en Rwandese broodheren en anderzijds het groeiende anti-Rwanda sentiment onder de bevolking, die hem in toenemende mate als marionet van het buitenland zag. Op 27 juli gaf hij dan ook aan een einde te stellen aan *'la présence des militaires rwandais qui nous ont assisté pendant la période de libération'*¹³. Zoals bekend lokte dit een tweede rebelliegolf uit waarbij Rwanda en Uganda via hun proxy van het *Rassemblement Congolais pour la Démocratie* (RCD) probeerden hun invloed te handhaven door Laurant Kabila te verdrijven. Kabila riep echter de steun in van de SADC¹⁴ in, wat Angola, Namibië en Zimbabwe in het conflict betrok en leidde tot de zogenaamde eerste 'Afrikaanse Wereldoorlog', waarin Rwanda en Uganda ook rechtstreeks troepen inzetten. (International Crisis Group, 1999, 2000; Reyntjens, 2000).

De intrede van het RCD, dat al gauw na spanningen tussen Uganda en Rwanda versplinterde in onder andere het RCD-Goma en het RCD-Mouvement de Libération (RCD-ML), betekende samen met de proliferatie van andere groeperingen zoals de Mouvement de libération du Congo (MLC) van Jean-Pierre Bemba meteen een doorstart in de verspreiding van het fenomeen van kindsoldaten in de DR Congo.

---

12 'Kadogo' betekent 'kleintje'/'klein ding' in het Swahili en is lokaal de gebruikelijke term om kindsoldaten aan te duiden.

13 L.-D. Kabila geciteerd in M. Mas, *De Mobutu à Kabila: les deux guerres au Congo*, http://www.rfi.fr/actufr/articles/079/article_44913.asp (laatst geraadpleegd op 4 december 2009)

14 Southern African Development Community

Het RCD-Goma, dat aanwezig was in de Kivu-provincies, bevond zich natuurlijk niet in een positie rekruten te mobiliseren door in te spelen op een patriottisch sentiment. Daarom beging zij aan de ene kant gedwongen rekrutering op grote schaal, waarbij men het in het bijzonder gemunt had op kinderen die nog in de rangen van het AFDL gestreden hadden. Aan de andere kant richtten zij de *forces de défense locales* op, waarbij lokale autoriteiten paramilitaire groepen moesten oprichten om zich zogezegd te kunnen verdedigen tegen aanvallen van mayi-mayi milities.¹⁵ Deze *forces de défense locales* konden dan ook veel makkelijker kinderen en jongeren achter zich scharen, maar deze groepen werden in de praktijk door de RCD-Goma naast hun eigen strijders ingezet en naar het front gestuurd (International Crisis Group, 2000: 14; Amnesty International Belgique, 2003: 3)

1.3.De opkomst van mayi-mayi milities

De formatie en organisatie van rurale mayi-mayi¹⁶ milities begon aan een opmars met de stijgende etnische spanningen in de Kivu's die veroorzaakt werden door grondtekort en de toestroom van de Rwandese vluchtelingen in 1994. Ook de intrede van het AFDL en de tweede rebelliegolf vanuit Rwanda en Uganda brachten hun groei in een verdere stroomversnelling. Hun snelle proliferatie en toenemende mate van organisatie bezorgde hen een groeiende politieke en militaire impact. Deze in oorsprong lokale zelfverdedigingsgroepen verzetten zich, zich beroepend op een Congolees-Bantu nationalisme, tegen de 'Nilotische agressoren', de Ugandezen en vooral de Rwandezen. In de praktijk is er echter een zeer grote verscheidenheid aan dergelijke groepen en hebben zij wisselende allianties. Bovendien verwerden zij op lokaal niveau vaak tot niet meer dan bendes, die zich al beroepend op het mayi-mayi keurmerk de lokale bevolking terroriseerden met plunderingen en verkrachtingen op grote schaal. Op de precieze redenen van de grote mobiliserende kracht die vanuit deze groepen uitging naar jongeren toe gaan we later in. Voorlopig volstaat het te vermelden dat zij in zulk een mate jongeren en kinderen konden rekruteren dat enkele schattingen stellen dat tot 50 procent van hun leden jonger is dan achttien. (Watchlist, 2003: 4) Bovendien rekruteren zij ook merkelijk jongere kinderen, omdat

---

15 Interview met Murhegaze Namegabe, Directeur van het Bureau pour la Volontariat au service de l' enfant et la Santé (BVES), 27 november 2008

16 Mayi-mayi betekent water-water in Congolees Swahili en heeft betrekking op een van hun rituelen, namelijk het zich voor de strijd met magisch water besprenkelen

zij voor hen een bijkomende functie hebben, namelijk de *kadogo dawa*. Deze kinderen zijn verantwoordelijk voor het klaarmaken van de magische voorbereidingen. Volwassenen, die al seksuele betrekkingen hebben gehad, zijn 'vervuild' en daarom niet geschikt voor deze taak.¹⁷ In het najaar van 2008 waren er nog steeds dertien verschillende mayi-mayi groeperingen actief in Zuid-Kivu.¹⁸

1.4.Het vredesakkoord van 2002 en het brassage-proces

1.4.1. De Sun City-akkoorden

De hernieuwde vijandelijkheden van 1998 luidden een golf van rekrutering in door het Congolese regeringsleger, de FAC. Op 9 juni 2000 vaardigde Kabila een presidentieel decreet uit waarin hij de intentie uitte kwetsbare groepen, waaronder kindsoldaten, te demobiliseren en op 18 juni 2001 kondigde hij aan dat het regeringsleger geen kinderen jonger dan achttien meer zou rekruteren. De decreten bleven echter dode letter en in de praktijk liep de inlijving van kinderen door tot in 2003. (Amnesty International Belgique, 2003: 12-13)

Ondertussen werd er in 1999 een staakt-het-vuren getekend in Lusaka (Zambia), maar het conflict ging vooral in de Kivu's en Ituri zo goed als onaangeroerd verder tot 2002. Toen werden op 19 april de Sun City akkoorden getekend. Deze akkoorden voorzagen onder andere in een transitieregering en in de integratie van de rebellengroepen in een nieuw, eengemaakt Congolees leger, het FARDC (Forces Armées de la République Démocratique du Congo) door middel van een *brassage*-proces.

1.4.2. Het brassage-proces

In dit proces worden de strijders van de groepen die het akkoord ondertekend hebben naar *centres de brassage* gebracht, waar de kinderen van de volwassenen worden gescheiden en de volwassenen vervolgens de keuze krijgen om ofwel te demobiliseren ofwel getraind te worden om daarna in nieuw samengestelde brigades terecht te komen. De kinderen zouden na

---

17 Interview met Project Munganga Himbana, ex-CONADER, 25 oktober 2008

18 Zoals onder meer de Mudundu 40, de Simba Mayi-Mayi en de Pareco/S-K

een periode van maximum 48 uur overgebracht worden naar transitcentra van UNICEF en niet-gouvernementele partners die dan hun familie op zouden sporen, met hen bemiddelen en de kinderen vervolgens een economisch reïntegratieprogramma aanbieden.

In 2003 waren er naar schatting 30 000 kindsoldaten die gedemobiliseerd en gereïntegreerd dienden te worden. De daadwerkelijke uitvoering van dit proces kende echter een enorme vertraging. Op 18 december 2003 werd bij decreet¹⁹ weliswaar de CONADER (Commission Nationale de Desarmement, Démobilisation et Réinsertion) opgericht, maar deze werd pas begin 2005 operationeel (VN S/2006/389: 2). Voor het op gang komen van het officiële *brassage*-proces leverde UNICEF al een brede inspanning om de kinderen op een informelere manier te demobiliseren en zij slaagde erin om in 2003 2500 kinderen vrij te krijgen uit het regeringsleger en het RCD. Omwille van een acuut gebrek aan fondsen en omkadering werden deze kinderen echter al gauw noodgedwongen aan hun lot overgelaten, wat er toe bijdroeg dat een zeer groot aantal onder hen makkelijk heringelijfd kon worden. Daarnaast keurde de CONADER op voordragen van UNICEF in 2004 een *manuel d'opérations* goed betreffende de demobilisatie en reïntegratie van minderjarigen. Zoals vermeld, was een van de meest opvallende elementen erin dat zij niet te term '*enfants-soldats*' gebruikte, maar EAFGA, *enfants associés aux forces et groupes armées*. Deze richtlijn wordt verder nog uitvoerig besproken.

1.5. 2004-2005: Cijfermatige successen in de demobilisatie

Sinds 2004 zijn er al meer dan 31 000 kinderen gedemobiliseerd, waarvan een kleine 20 000 via het *brassage*-proces en de anderen via rechtstreekse onderhandelingen met commandanten van groeperingen die ofwel nog niet geïntegreerd zijn in het FARDC ofwel het *brassage*-proces niet willen doorlopen. Van deze 31 000 kinderen konden ongeveer 15 000 beroep doen op steun in de vorm van een economisch reïntegratieprogramma, wat indicatief is voor het duidelijk capaciteitsgebrek en het afgetekend tekort aan werkingsmiddelen van de hulpverleningsorganisaties en de CONADER. (VN S/2007/391: 15)

Over het aantal kinderen dat nog steeds in het leger of de gewapende groeperingen vertoeft,

---

¹⁹ Decret 03/042 de 18 décembre 2003 portant la création, organisation et fonctionnement de la Commission Nationale de Desarmement, Démobilisation et Réinsertion, en sigle CONADER

lopen de schattingen sterk uiteen van 3500 volgens de MONUC tot 7000 volgens de *Coalition to Stop the Use of Child Soldiers*. Danielle Keulen, de Office Director van UNICEF in Bukavu, houdt het op 5000 kinderen, maar zij voegt er wel aan toe dat er bij deze cijfers geen rekening gehouden wordt met de kinderen bij het FDLR, de Rwandese hutu-rebellen. Over deze laatste groepering beschikt de organisatie niet over voldoende informatie.

Hoewel het demobilisatieprogramma cijfermatig dus een succes lijkt te zijn, wordt een belangrijk deel van de kinderen, naast diegene die nog steeds in een militie zitten, niet bereikt. Ten eerste is minstens een vierde van de kinderen 'auto-gedemobiliseerd'. Dit wil zeggen dat ze ofwel gevlucht zijn of achtergelaten worden door de commandanten op weg naar het *brassage*-centrum en zo verstoken blijven van elke vorm van materiële hulp en ver weg zijn van hun familie en gemeenschap. Vaak komen ze terecht in de mijnen en zijn ze bijzonder gevoelig voor herrekrutering.

Een tweede zeer grote blinde vlek op de demobilisatiekaart zijn de meisjes. Volgens schattingen van Save the Children UK (Save the Children, 2005: 11) maken zij veertig procent uit van het totale aantal kinderen geassocieerd met een gewapende groep. Toch is volgens cijfers van de CONADER slechts vijftien procent van de kinderen die het demobilisatieproces hebben doorlopen een meisje en in sommige gebieden worden praktisch geen meisjes bereikt (VN S/2006/389: 11)²⁰. Verschillende factoren dragen hiertoe bij. Hoewel zij onder de definitie van 'EAFGA' vallen, worden zij door strijders, commandanten en de gemeenschap vaak nog aanzien als vrouwen of concubines, vreemd aan de eigenlijke militaire activiteiten en dus ook aan het hele demobilisatie- en *brassage*-proces. Bovendien hebben vele meisjes ook angst om uitgesloten te worden uit hun gemeenschap omwille van de geschiedenis van seksueel misbruik die ze vaak met zich meedragen. Tenslotte is er weinig tot geen inspanning geleverd om de programma's aan te passen aan de speciale behoeftes van de meisjes, die vaak zwanger of al moeder zijn en zich ongemakkelijk voelen in het bijzijn van gedemobiliseerde jongens (Amnesty International, 2006: 17).

Naast de auto-gedemobiliseerden en de meisjes is er nog een derde groep. Deze glippen in de

---

20 Dit resultaat is dan nog eens vertekend door het relatief hoge percentage in Ituri. Hier vormen meisjes twintig procent van het aantal gedemobiliseerde kinderen. Volgens een internationale NGO medewerker droegen hier organisationele en culturele factoren toe bij die specifiek zijn voor Ituri. Zo was er een veel betere toegang tot de dorpen en werden de meisjes niet uit hun gemeenschap uitgesloten omdat zij beschouwd werden mee te hebben gevochten voor hun groep. (Amnesty International, 2006: 38)

brassage-centra door de mazen van het net. Het gaat hier dan vooral over vijftien- tot achttienjarigen die doen alsof ze meerderjarig zijn, ofwel omdat ze niet gedemobiliseerd willen worden of omdat ze door hun commandant onder druk gezet worden. Een belangrijke bijkomende reden is ook dat volwassenen bij hun demobilisatie een significante financiële vergoeding krijgen, terwijl de minderjarigen eerder steun krijgen in de vorm van onderwijs en opleiding. Vele kinderen kiezen ervoor om meerderjarigheid te veinzen of zich terug in het leger in te schrijven om aanspraak te kunnen maken op deze geldelijke voordelen²¹.

1.6. 2006: stilvallen brassageproces en opflakking geweld in Kivu

Vanaf de opstart van het officiële demobilisatieproces in 2005 werd er aanvankelijk een significante vooruitgang geboekt in de demobilisatie en reïntegratie van kinderen, omdat dit proces gepaard ging met een vermindering van het aantal actieve gevechtszones en doorgedreven lobbywerk van UNICEF en NGO's. Midden 2006 werden de *brassage*-centra echter gesloten, waardoor er niet meer op dezelfde schaal kinderen geïdentificeerd konden worden, wat sinds dan alleen nog maar op een *ad hoc*-basis kon gebeuren. Bovendien droogde de financiering van de CONADER sinds 2007 op en deze commissie is daarna vervangen door de Unité d'Exécution du Programme Nationale du Désarmement, Démobilisation existentielle therapie Réintégration. (UEPN-DDR) (Amnesty International, 2007: 6).

Deze evolutie naar enerzijds een verminderde capaciteit om te kinderen te identificeren en anderzijds een verminderde verwerkingskracht, verliep parallel met een heropflakking van het conflict en in het bijzonder met het *Congrès National pour la Défense du Peuple* (CNDP) van Laurent Nkunda. Deze staat sinds 2005 op een door de VN opgestelde lijst van groeperingen die kinderen aanwerven en in september 2005 werd er een internationaal aanhoudingsbevel tegen hem uitgevaardigd.²² Na vijandelijkheden tussen het FARDC en de troepen van Nkunda in augustus en november 2006 bereikten de strijdende partijen begin

---

21 Gesprek met de psycholoog van War Child Holland, Bukavu, 30 november 2008; De Verenigde Naties documenteerden hiervan verschillende gevallen. (VN S/2006/389: 13) Gedemobiliseerde volwassen strijders hebben binnen het demobilisatieprogramma recht op een initiële betaling van \$ 110 en daarna op een uitkering van \$ 25 per maand gedurende een jaar. Bovendien hebben zij ook recht op een beroepsopleiding. Er zijn echter grote problemen wat betreft de verdeling van deze sommen en het organiseren van opleidingen, onder meer door wanbeleid binnen de CONADER.

22 Annex I bij het Report of the Secretary-General on children and armed conflict in the Democratic Republic of the Congo (S/2005/72); Het CNDP rekruteerde ook actief kinderen in vluchtelingenkampen over de grens met Rwanda (VN S/2008/773: 15)

januari 2007 een akkoord waarbij Nkunda's rekruten voorzichtig geïntegreerd zouden worden in het Congolese leger via een proces van *mixage*.²³ Al gauw werd het duidelijk dat het *mixage*-proces op een complete mislukking afstevende en in augustus van dat jaar barstten er gevechten uit tussen Nkunda's CNDP en het FARDC.

Rapporten van de Verenigde Naties maken gewag van een stijging van 38 procent in de rekrutering van kindsoldaten sinds het najaar van 2007. Deze stijging vindt vooral plaats in Noord-Kivu, maar er is een duidelijk *spill-over* effect naar Zuid-Kivu.²⁴ Het offensief van de CNDP lokte als tegenreactie een nieuwe rekruteringsgolf uit bij de tegen hen strijdende mayi-mayi facties. Deze rekruteringsbeweging won aan kracht door een polarisering onder de bevolking. Hun attitude militariseerde uit vrees voor een offensief van de CNDP in Zuid-Kivu. Dit werd treffend geïllustreerd toen we Caritas-Bukavu vergezelden naar Kabare voor een gesprek met de priester die verantwoordelijk was voor het opstarten van een reïntegratieprogramma van *kadogos* in zijn parochie. We tekenden van hem de volgende uitspraak op, '*Afadhali tungoje kidogo, watoto hao wajua kushambulia na wangepaa kupigana na Nkunda [...]*' (We kunnen beter nog wat wachten, deze kinderen kunnen goed vechten en zouden goed van pas komen in de strijd tegen Nkunda [...])²⁵, waarop de medewerkers van Caritas er wat verbijsterd bijstonden en geen pasklare repliek vonden.

Naast deze rekruteringsactie van de CNDP en de tegenreactie van zijn opponenten, begonnen vele lokale krijgsheren die uit een zeker opportunisme loyaal waren aan Nkunda ook kinderen te rekruteren. Dit deden ze om het aantal strijders onder hun controle omhoog te krikken waardoor ze, hopen op een onderhandelde uitkomst tussen Nkunda en de Congolese regering, aanspraak dachten te maken op een hogere rang in het geïntegreerde FARDC of een hoge politieke functie.²⁶ Deze strategie, waarbij kinderen en jongeren gebruikt worden als pasmunt voor de individuele carrière van een krijgsheer, heeft algemene ingang gevonden sinds de in Sun City onderhandelde oplossing van de *brassage*. De opkomst van een nieuwe speler op het toneel, namelijk het Internationaal Strafhof, lijkt deze trend echter te kunnen keren.

---

23 Hierbij werden de geïntegreerde strijders niet overgeplaatst naar gemengde brigades over het hele Congolese grondgebied, maar bleven zij in Noord- en Zuid-Kivu. (Human rights watch, 2007)

24 Interview met Danielle Keulen, Field Office Director UNICEF, Bukavu, 3 december 2008

25 In tegenstelling tot de rest van de Conversatie, die bijna geheel in het Frans verliep, zei hij dit in het Swahili, al was het alsof hij niet wou dat de buitenlandse onderzoeker hem zou verstaan.

26 Interview met Danielle Keulen, o.c.; VN S/2008/693 22; In de Integrated Disarmament Demobilisation and Reintegration Standards stelt de Verenigde Naties nochtans dat '*children should not be included in the count of members of any armed force or group at the time of SSR or power-sharing negotiations*' (VN, 2006)

1.7. Impact van de strijd tegen de straffeloosheid

Hoewel de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties in zijn rapport (VN S/2006/389) gewag maakt van '*great strides in the fight against impunity*', is er op het vlak van de nationale strafrechtelijke justitie ondanks grote financiële inspanningen van de internationale gemeenschap zeer weinig vooruitgang geboekt. Vele vervolgingen lopen uit op sissers wegens gebrek aan bewijs of corruptie. De meest ophefmakende veroordeling en meteen ook de enige van belang is die van Jean Pierre Biyoyo, voormalig commandant van de Mudundu-40, tot vijf jaar opsluiting wegens het willekeurig arresteren en het illegaal opsluiten van kinderen²⁷.

De meest ingrijpende en boeiende verandering die onze aandacht verdient is ongetwijfeld de aanhangigmaking van het conflict bij het Internationaal Strafhof. Na aanhoudende internationale druk verwees President Joseph Kabila in maart 2004 de situatie op het gehele grondgebied van de DR Congo, naar de openbare aanklager van dit Hof.²⁸ Naar aanleiding hiervan zijn er tussen maart 2006 en februari 2008 al drie verdachten gearresteerd en overgebracht naar het Strafhof, waaronder Thomas Lubanga Dyilo, de beklaagde in het eerste proces van het Hof.

De verdachten werden steeds aangeklaagd voor het rekruteren van kinderen van minder dan vijftien jaar^{29,30}. Hieruit blijkt niet enkel het belang dat het Hof en de internationale gemeenschap hechten aan de problematiek, maar deze vervolgingen hebben tevens een verstrekkende invloed op enerzijds de rekrutering van kinderen op het terrein en anderzijds op de geleverde demobilisatie-inspanningen.

---

27 Deze onrechtstreekse classificatie was nodig, omdat hoewel het rekruteren van kinderen illegaal is volgens de krijgswet er geen expliciete strafrechtelijke bepalingen over opgesteld zijn. (Amnesty International, 2006: 6)

28 Het Hof heeft evenwel slechts bevoegdheid voor internationale misdaden gepleegd sinds de inwerkingtreding van haar Statuut op 1 juli 2002.

29 Daarnaast gaat het ook telkens om misdaden tegen de mensheid of oorlogsmisdaden gepleegd in Ituri. Volgens Phil Clark (Clark, 2007: 39-42), een onderzoeker aan de universiteit van Oxford, gaat het hier ontegensprekelijk om een zeer pragmatische keuze van het Hof, ten eerste omdat de zaken in Ituri het beste gedocumenteerd zijn, maar ten tweede ook omdat zij geen directe link hebben met het regime in Kinshasa. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld het conflict in Zuid-Kivu, waar de regering soms actief mayi-mayi met kinderen in hun rangen ondersteunt. De belangrijkste doelstelling voor het Hof in de selectie van zaken is volgens hem dan ook het snel veilig stellen van veroordelingen om de reputatie van het Hof te vestigen. Hierbij is het natuurlijk van belang het Congolese regime niet voor het hoofd stoten om zo hun verdere medewerking te verzekeren.

30 Wat een oorlogsmisdaad is volgens artikel 8(2)(b)(xxvi) van het Hof

De betrokkenheid van het Strafhof maakte eerst en vooral duidelijk dat het rekruteren en gebruiken van kinderen een oorlogsmisdaad is. Het scheppen van duidelijkheid op dit vlak is geen overbodige luxe in Zuid-Kivu, waar volgens een recente *survey* slechts 22 procent van de bevolking vindt dat het gedwongen inlijven van kinderen gestraft zou moeten worden.³¹

De vervolgingen hadden een dubbelzinnig effect. Op korte termijn heeft het de demobilisatie bemoeilijkt, omdat vele commandanten de kinderen niet meer durfden overhandigen aan het officiële *brassage*- of *mixage*-proces. Uit angst voor vervolging lieten zij vele kinderen achter of verborgen zij hen. (VN S/2007/391: 8) Daarnaast verklaarden vele kinderen ook vrijwillig dat zij meerderjarig waren omdat zij 'niet wilden dat wat er met Lubanga was gebeurd ook hun commandant zou overkomen' (Davis en Hayner, 2009: 31). Ilunga Mwamba, die met milities en het leger onderhandelt om de vrijlating van minderjarigen te bekomen, getuigde dat de aanwezigheid van kinderen onder de strijders sinds 2006 veel vaker ontkend wordt door commandanten die benaderd worden buiten het officiële demobilisatieproces om.³² In vele gevallen weten de onderhandelaars echter van de lokale gemeenschappen al zij kinderen in hun rangen hebben, waardoor zij na intens lobbywerk en door verwijzing te maken naar de mogelijkheid van vervolging door het Strafhof de kinderen vooralsnog weten vrij te krijgen. De over dit onderwerp geïnterviewde respondenten³³ stellen dan ook dat de inspanningen geleverd door het Strafhof een mentaliteitswijziging hebben veroorzaakt, die zich op korte termijn vooral uit in ontwijkings- en ontkenningsgedrag, maar die geholpen door het strafrechtelijk argument op lange termijn een daadwerkelijke vermindering van de rekrutering van kinderen zal weten te realiseren.

2. Het Sociaal-economische en culturele kader in Zuid-Kivu geschetst

2.1. Het sociaal-economisch kader

2.1.1. Vertrekken vanuit een *livelihood*-benadering

---

31 In Noord-Kivu gaat het om 24 procent van de bevolking. In Ituri zelfs maar om 16 procent. (P. Vinck *et al.*, 2008: 41)

32 Interview met Ilunga Mwamba, kaderlid Appui au Développement de l'Enfant en Detresse (ADED), Uvira, 20 november 2008

33 Danielle Keulen, *o.c.*; Ilunga Mwamba, *o.c.*; Serge Bingane Narwangu, Directeur Caritas-Bukavu, Bukavu, 10 oktober 2008

Om in eerste instantie een goed inzicht te krijgen in de oorzaken van het fenomeen van de kindsoldaten en daarna de reïntegratieprogramma's te kunnen evalueren, moeten we ons de vraag stellen naar de achtergrond waaruit deze kinderen en jongeren gerekruteerd worden en waarin zij vervolgens terug gereïntegreerd worden. De sociaal-economische en culturele omstandigheden hebben niet alleen een determinerende invloed op de redenen en motivaties van de Kivutiaanse minderjarigen om zich aan te sluiten bij gewapende groepen, tegelijkertijd tekenen zij de krijtlijnen uit waarbinnen de reïntegratieprogramma's moeten werken.

Het opzet van dit hoofdstuk is daarom inzicht te verschaffen in de dagelijkse leefwereld van de minderjarigen en hun sociaal-economische omgeving. Een zeer vruchtbaar analytisch vertrekpunt om deze sociaal-economische context te analyseren is het *livelihood*-perspectief. Deze benadering is uitgewerkt door onder andere Murray (2001) en heeft een bijzondere aandacht voor de strategieën die de bevolking ontwikkelt om op de veranderende maatschappelijke en economische omstandigheden in te spelen (Collinson, 2003; Vlassenroot *et al.* 2004: 11). Deze invalshoek heeft het voordeel dat zij, in tegenstelling tot een preoccupatie met macro-economische indicatoren en processen, de invloed van de dagdagelijkse economische realiteit op de huishoudens en de individuen inzichtelijk maakt. Zo kunnen we de invloed nagaan die de sociaal-economische structuur heeft op de *agency* van de bevolking en inzonderheid op de aspirant-, ex- en huidige kindsoldaten.

Bij Murray vinden we een beknopt overzicht van de basisprincipes achter de *livelihood*-benadering. Het onderzoek wordt uitgevoerd op het micro-niveau van het huishouden en de gemeenschappen, waar men gaat zoeken naar de economische strategieën die zij hebben en hoe deze strategieën veranderen doorheen de tijd. (Collinson, 2003: 12) Het grote voordeel van deze benadering ligt dus in het feit dat zij niet enkel een goed beeld schetst van de context in Zuid-Kivu, maar dat zij daarbij net deze omstandigheden naar voren brengt die ervoor zorgen dat de toetreding van kinderen tot het leger of de milities een aantrekkelijke overlevingsstrategie kan worden, niet enkel van deze kinderen, maar ook van de ouders.

We vatten onze bespreking aan met een schets van de grondproblematiek in Zuid-Kivu, omdat deze beschouwd kan worden als het brandpunt waarin zowel het conflict, als de economische en sociale veranderingen in samenkomen. Zo biedt deze schets een goed perspectief vanwaaruit de problemen waarmee kinderen en jeugd mee geconfronteerd worden, kunnen worden belicht. Rakend aan deze uiteenzetting zullen we daarna de ruimere economische

crisis op het platteland duiden, die zich uit in een afgetekende reductie van de mogelijke duurzame *livelihood*-strategieën, zoals bijvoorbeeld de precaire toestand van de kleinschalige landbouw. Na een beknopte uiteenzetting van de economische situatie in de stad, zullen we ons vervolgens richten op de manier waarop de kinderen en de jeugd getroffen worden door de sociale crisis. Hiervan de economische deels een oorzaak, gevolg en illustratie. Zo krijgen we een omvattend en accuraat beeld van de context waarbinnen het fenomeen van kindsoldaten zich in Zuid-Kivu voordoet en een initieel zicht op de redenen die kinderen en jongeren bij de milities doet belanden.

2.1.2. De grondproblematiek

'*Congo ni nyama ya tembo*'. 'Congo is het vlees van een olifant' is een populaire uitdrukking in Oost-Congo, die zinspeelt op het feit dat Congo zo veel rijkdommen (vlees) heeft, dat ze niet door één partij geclaimd (opgegeten) kunnen worden. Daarom begint men erom te vechten en het in schimmige allianties te verdelen in een hedendaagse variant van de *scramble for Africa*. Het is dezelfde tragiek die steevast weerklinkt in de media, academische literatuur en het politieke discours rond de Kivu's. Het is een regio zo ongelofelijk rijk aan natuurlijke grondstoffen en -waarschijnlijk net daarom - toch tegelijkertijd zo verpauperd en verscheurd door conflict.

Wat men echter vaak uit het oog durft te verliezen is dat er één bodemrijkdom is die heel schaars is in de Kivu's en in Rwanda. En laat deze grondstof -in de letterlijke zin van het woord- nu net de belangrijkste zijn voor de Kivutiens zelf, namelijk land. In een agrarische samenleving, zoals die van Zuid-Kivu, waar 72.5 procent³⁴ van de bevolking rechtstreeks afhankelijk is van de landbouw, is grondbezit en het gebruik ervan niet enkel de basis van het economisch systeem, maar is het tevens sterk verwoven met de sociale structuur en heeft het een bepalende invloed op de cultuur.

De grondschaarste kan worden gezien als het gevolg van de ingrijpende veranderingen qua grondbezit en de culturele inbedding ervan sinds de koloniale tijd. Bovendien is zij een van de belangrijkste endemische factoren die hebben bijgedragen tot het bestaande conflict. (Van

---

34 UNDP, 2009: 5

Acker, 2000) In wat volgt zullen we kort deze evolutie schetsen om de huidige situatie inzichtelijk te maken. Zo kunnen we de precieze impact van de grondschaarste op sociaal-economisch vlak nagaan, waarbij onze speciale aandacht uitgaat naar de bijzondere weerslag die deze diepgaande transformaties hebben op de economische mogelijkheden van de jongeren en hun sociale positie.

Het grondbezit in Zuid-Kivu is verankerd in een soort feodale structuur. Het best gedocumenteerde is dat van de Bashi, een bevolkingsgroep die zich historisch vooral in de streek rond Bukavu gevestigd heeft. (Masson, 1960; Van Acker 1999, 2000) Bij de bespreking van hun *kalinzi* systeem zullen we ons beperken tot het uiteenzetten van de basiskenmerken ervan, waardoor we het kunnen zien als een *pars pro toto* van de situatie in zuid-Kivu. Want hoewel dit systeem van groep tot groep verschilt, komt de basisstructuur ervan overeen. (Van Acker, 2000:2) Aan de top van de sociale piramide staat de *mwami*, een traditionele koning en alle gronden behoren hem toe. Onder hem staan er verschillende rangen van 'edellieden' die grond in pacht hebben en het verder verpachten. Tenslotte zijn er de boeren, *bashizi*, die geen grond bezitten en ze alleen maar bewerken. Om grond te kunnen bezitten om het te bewerken of verpachten, moet men naast een initiële betaling ook een jaarlijkse betaling doen. Zo zullen de *bashizi* enkel bijdragen betalen en de *bami*³⁵ enkel ontvangen, terwijl de standen ertussen bijdragen zullen ontvangen, er een deel afromen en op hun beurt betalen. Samenvattend gesteld zal het surplus aan productie op het niveau van de boeren zorgen voor een web van sociale uitwisseling waardoor iedereen in de groep geïntegreerd is en waardoor de hiërarchie gelegitimeerd wordt. (Van Acker, 2000: 2)

Wanneer iemand een stuk land bebouwbaar maakt, krijgt hij het recht om het te verpachten, mits hij natuurlijk een deel van de opbrengst doorspeelt. Hier komen we, zo zegt Van Acker, meteen bij de premisse van het systeem en bij de noodzakelijke voorwaarde voor het gezonde behoud ervan. Iedereen kan door de *kalinzi* geïntegreerd worden in het sociale netwerk, zolang de grondexpansie gelijke tred houdt met de bevolkingstoename. Moest de bevolking immers gevoelig toenemen zonder dat dit gepaard gaat met een vergroting van het landbouwareaal, dan zou het beschikbare surplus dalen, waardoor de sociale uitwisseling onder druk komt te staan. Dit is dan ook de grote zwakte van het systeem.

---

35 *Bami* is het meervoud van *mwami*

De Belgische koloniale overheid introduceerde een duale regeling voor gronden. Alle grond die niet op een gewoonterechtelijke manier in bezit was, werd eigendom van de koloniale staat met het oog op het oprichten van plantages. Deze nieuwe regeling betekende dan ook meteen een serieuze rem op de mogelijkheid voor de lokale bevolking om hun gemeenschappelijke gronden uit te breiden.

De meest ingrijpende verandering kwam er echter in 1973 toen Mobutu een grote landhervorming doorvoerde. Alle grond, in gebruik of niet, werd staatsdomein. Enkel door een bijzondere administratieve procedure kon men een eigendomstitel verkrijgen en zo gronden uit dit statuut onttrekken. De *Bashi* en andere etnische groepen werden eensklaps gedegradeerd tot een soort 'bezitters ter bede'. Deze regeling werd ingegeven door enerzijds de nood aan gronden om zijn uitgebreide politieke patronaatssysteem te kunnen blijven voeden en anderzijds door zijn wens de machtsbasis van de *bami* te breken en hen tegelijkertijd te integreren in zijn politiek netwerk³⁶.

De *bami* waren als administratiehoofd van hun gemeenschap immers uitstekend geplaatst om via deze procedure gemeenschappelijke gronden te 'verkopen' aan buitenstaanders tegen een veel hogere waarde dan ze via de *kalinzi* zouden krijgen. (Van Acker, 2000) Zo werden de *bami* in het patronaatssysteem gecoöpteerd, wat leidde tot interesseverlies in en gezagsverlies ten aanzien van hun gemeenschap. (Namegabe, 2005: 210)³⁷ Daarnaast nam de grondschaarste naarmate de tijd vorderde steeds schrijnendere proporties aan.

De ernst van de gevolgen voor de bevolking, die sinds 1984 quasi verdubbelde, valt dan ook niet te overschatten. (UNDP, 2009: 5) Deze gevolgen uitten zich sterk op sociaal vlak, door het gebrek aan integratiemogelijkheden voor de jongeren in dit systeem, waarop we later terugkomen. Op economisch vlak leidde deze grondschaarste tot een systematisch voedseltekort.

2.1.3. De landbouwcrisis

Het voedseltekort werd nog verergerd door de snel voortschrijdende bodemverarming. Deze

---

36 Interview Prof. A. Njangu Canda-Ciri, Bukavu, 10 december 2008

37 Interview met Prof. A. Njangu Canda-Ciri, o.c.

houdt verband met het patrilineaire verervingssysteem dat wijdverbreid is in Zuid-Kivu. Gronden gaan hierbij over van de vader op zijn zonen waarbij iedere zoon een gelijk deel krijgt. Dit systeem werkt echter versnippering in de hand, zeker nu de gronden niet meer uitgebreid kunnen worden³⁸. Hierdoor zijn de gronden na enkele generaties zo ver opgedeeld dat hun gemiddelde oppervlakte nu 0,17 hectare is en dit terwijl de minimum beschikbare oppervlakte om een huishouden met zes leden te voeden 1,5 hectare bedraagt. (Kunze, 1991 :X *gecit. in* de Faily, 2000: 164) Deze ontvullende cijfers tonen dwingend aan dat de percelen veel te klein zijn geworden om te voorzien in de eigen behoeften, laat staan om voor de markt te produceren of om ze braak te laten liggen, wat grondvershraling natuurlijk onvermijdelijk maakt zonder een doorgedreven bemesting.

Verder kunnen we niet heen om de grootschalige plunderingen van niet enkel de oogst, maar vaak ook van de zaden, de werktuigen en het vee. Hierdoor verminderden ook de productiefactoren. Leraren in Kaniola richtten onze aandacht erop dat er hierdoor geen mest meer was, wat net zo belangrijk is gezien de bodemarmoede. Verder droegen de plunderingen bij tot een algeheel klimaat van onveiligheid en onzekerheid waarbinnen vele Kivutiens geen tijd en middelen meer durfden investeren in een nieuwe oogst, wat erosie in de hand werkt. (De Faily, 2000: 165)

Het gecombineerde resultaat hiervan is in een scherpe daling van de voedselproductie in zulk een mate dat het platteland over het algemeen niet meer in zijn eigen voedselbehoefte kan voorzien en dat de dorpen dus netto-importeurs van voeding zijn geworden. Deze vaststelling vinden we niet enkel terug in talrijke artikels (de Faily, 2000; Lecoutere *et al.*, 2008; Jackson, 2001; Vlassenroot en Raeymaekers, 2004), maar werd ons tevens bevestigd door verschillende lokale priesters in Walungu, Nyangezi en Kabare. Het is duidelijk dat er een diepe tragiek schuilt in deze complete inversie van de normale economische verhoudingen tussen stad en platteland. Dat in een samenleving waarin - zoals we gezien hebben - 72,5 procent van de bevolking rechtstreeks afhankelijk is van agricultuur, de stad voedsel moet exporteren naar het platteland is o.i. een van de treffendste symptomen van de diepe sociaal-economische ontwrichting waarin Zuid-Kivu zich bevindt.

Dit drukt niet enkel een stevige stempel op de *livelihoods* in het platteland, maar zorgt ook

---

38 *Ibid.*

voor prijsinflatie in de stad.³⁹ De vraag rijst hoe en in welke mate dit opgevangen kan worden door aanpassingen van *livelihoodstrategieën*. Deze strategieën ontplooiën zich binnen een kader dat gedetermineerd wordt door - naast zelfvoorziening door landbouw - ten eerste, de aanwezigheid van andere geldgenererende activiteiten en, ten tweede, de markttoegang.

2.1.4. Geldgenererende activiteiten

2.1.4.a. *Cash-crops, kleinschalige productie en fragmentatie van de consumptieketen*

Het gemiddelde inkomen van iemand die bedrijvig is in de landbouwsector bedraagt veertien dollar per maand. (UNDP, 2009: 9) Een belangrijk deel van deze inkomsten is afkomstig uit het kweken van *cash crops* zoals koffie, kinine of *mboga*⁴⁰. De productie *cash crops* is de afgelopen jaren gevoelig verminderd door het conflict en het grondtekort, dat de bevolking ertoe noopt een groter aandeel te gebruiken voor het telen van hun eigen voedsel.

Naast het telen van *cash crops* zijn er nog plaatsgebonden productiemogelijkheden, zoals het bakken van bakstenen in Nyangezi, het ontginnen van natuursteen langs rivierbeddingen of het winnen van palmolie nabij Uvira. Deze productie op kleine schaal wordt gecombineerd door het drijven van kleinschalige handel. Goederen als maniok, olie en zout worden in steeds kleinere hoeveelheden verdeeld en doorverkocht. De multiplicatie van tussenpersonen die hierbij optreedt stelt hen in staat telkens een kleine toegevoegde waarde over te houden. Jackson legt hierbij een omgekeerd evenredig verband tussen de grootte van de eindhoeveelheid die uiteindelijk op de plaatselijke markt wordt verhandeld en de ernst van de economische crisis in Oost-Congo. (Jackson, 2001)

Deze fragmentatie van de consumptieketen is uitgegroeid tot een van de belangrijkste bronnen van inkomen voor de lokale bevolking:

'Au moins au niveau de la production primaire, on était depuis plusieurs années en train de passer d'un modèle industriel à un modèle très fractionné entre une multitude d'acteurs [...]
L'interprétation la plus immédiate de ce changement recourt aux concepts classiques d'

---

39 cf. infra

40 Dit zijn Europese groenten die niet op het menu staan van de lokale boeren, maar eerder bij de 'évolués' in de stad, die ze kopen langs de invalswegen of op de markt.

économie de subsistance. [...] Ils ne cadrent pas du tout avec la physionomie d'une économie moderne telle qu' elle imprègne la société occidentale. Et ainsi, parce qu'on a les yeux braqués sur les processus de décomposition, on risque de ne pas voir les processus de récomposition. [...] Les éléments doivent être redimensionnés à la très petite échelle villageoise, et même familiale, une échelle élémentaire' (UNIDO, 1995: 57 gecit. in de Faily, 2000: 166)

2.1.4.b.Mijnbouw: boom en bust

Geen bespreking van de livelihoods van de bevolking en van de jeugd in het bijzonder zou compleet zijn zonder een gedegen uiteenzetting over de ontginning van de vele natuurlijke rijkdommen in de Kivutiaanse ondergrond. De mijnbouw is het meest expliciete voorbeeld van de oorlogseconomie die zich in de Kivu's ontwikkeld heeft. In de westerse beeldvorming, niet enkel in de media, maar ook bijvoorbeeld in het rapport van het UN Expert Panel on the Illegal Exploitation of Natural Resources and Other Forms of Wealth belicht men deze problematiek hoofdzakelijk vanuit macroperspectief, waarbij men enkel oog heeft voor de betrokkenheid van de staat - of rebellen die een deel van dit staatsgezag claimen – en bedrijven.(VN S/2001/357) Vanuit dit analysekader zijn rebellen, politieke actoren en bedrijven van elkaar en van de oorlogssituatie afhankelijk om zich te verrijken, wat natuurlijk het conflict bestendigt.⁴¹ Doordat men de oorlogseconomie opvat als een relatie tussen 'staat/politiek gezag' aan de ene kant en formeel economische actoren aan de andere, wordt de lokale bevolking echter gereduceerd tot een passief slachtoffer en heeft men geen oog voor hun actieve betrokkenheid. (Ballard, 2003; Marysse en Reyntjens, 2005)

Het *livelihood*-perspectief, dat we als rode draad doorheen dit hoofdstuk gehanteerd hebben, staat diametraal tegenover de voormelde invalshoek en stelt net de *agency* en overlevingsstrategieën van de bevolking centraal. Dit perspectief maakt duidelijk dat de bevolking niet enkel bijdraagt aan de instandhouding van de oorlogseconomie, maar er tevens afhankelijk van is. (Vlassenroot *et al.*, 2004: 11)

De voorgaande analyse van de rurale economie heeft enkele *push*-factoren geïdentificeerd die de bevolking wegdrijven van de traditioneel agrarische productie en levenswijze Deze zijn

---

41 Zie voor een dergelijke economische analyse van gewapende conflicten ook o.a. Collier en Hoeffler, 2001

met name het groot structureel surplus aan arbeidskrachten, de toenemende onveiligheid en het falen van de traditionele landbouwwijze om op adequate wijze in voedsel te voorzien. De *pull*-factor bij uitstek die ervoor zorgde dat de rurale bevolking zich snel geheroriënteerd heeft naar de ontginning van mijnen was de onvoorstelbare prijsstijging van coltan in 2000.⁴² De coltanhandel had een ongelooflijke aantrekkingskracht op de jeugd door de ongedroomde perspectieven die het leek te bieden op snel geld, dollars en de narratief van moderniteit en hoop die er dus in vervat lag. De hele productie- en verkoopsketen kenmerkte zich enerzijds door een doorgedreven fragmentatie, waarbij zeer veel tussenpersonen telkens een kleine toegevoegde waarde wisten te realiseren. Dit kadert in de ruimere transformatie van de Kivutiaanse economie, zoals die geschetst werd door de Faily (2000, 2002). Anderzijds tekende er zich een toenemende controle af van gewapende facties over deze keten in de vorm van rechtstreekse controle over mijnen, taksen en pogingen om tussenpersonen uit te sluiten of inkoopmonopolies te vestigen om zo een belangrijk deel van de toegevoegde waarde af te romen. (Marysse en Reyntjens, 2005: 137)

De plotselinge *boom* had echter ook een nefaste invloed op de lokale economie. In dit opzicht stelt Jackson (2003) dat de daling van de landbouwproductie, die door de exodus uit de agrarische sector veroorzaakt werd, leidde tot een inversie van de bestaande handelspatronen en dat voedsel dus geïmporteerd moest worden uit de stad. Hierin kunnen we hem niet bijtreden. Hoewel het ongetwijfeld in sommige gevallen de balans heeft doen overhellen, stond deze – zoals we reeds gezien hebben – al op de wip en dienen we de coltanhandel dus eerder te zien als een katalysator van de reeds bestaande tendenzen. De handel leidde ontegensprekelijk wel tot een bijkomende voedselproductiedaling. Dit drukte op de prijs van het voedsel dat in toenemende mate moest worden ingevoerd op de lokale markt. Bovendien werd deze markt overspoeld met dollars afkomstig van de verkoop van het dure mineraal, wat leidde tot een sterke inflatie. (Jackson, 2002: 529) De inflatie zorgde er op zijn beurt voor dat de economie nog meer gericht raakte op de enige bron van dollars, de coltanhandel. Waar vroeger stoffige dorpen stonden, was er nu een ongelooflijke bedrijvigheid van verkopers met Chinese importproducten, bars en prostitutie, die in de marge prominent aanwezig was.

De coltanprijs zakte na het barsten van de *dot com* zeepbel op de internationale aandelenmarkten in het najaar van 2001 echter even abrupt als ze was gestegen. De talrijke

---

42 Naast coltan, delft men in Zuid-Kivu voornamelijk goud en cassiteriet; De prijs steeg toen van zo'n 34 naar 220 dollar per pond.

comptoirs moesten noodgedwongen de deuren sluiten en coltanhandel zakte ineen. De lokale economie was intussen echter wel in toenemende mate afhankelijk geworden van deze activiteit, denken we maar aan de hoger vermelde verminderde zelfvoorziening wat voeding betreft en de er rond opgebloeide handel. Een groot deel van de *creuseurs* en tussenhandelaars keerde niet terug naar hun vroegere levenswijze, maar bleef actief in de mijnbouw. Velen verkeerden immers in de onmogelijkheid terug te keren nadat zij hun land en productiemiddelen hadden achtergelaten. Daarnaast heerst er onder jongeren ook een opmerkelijke tegenstand tegen het teruggrijpen naar hun vroegere rurale levensstijl. (Jackson, 2002: 530) Dit is deels omwille van economische motieven, maar ook omdat de coltanhandel dé dollar-genererende activiteit bij uitstek is. Dollarisatie gaan hand in hand met de creatie van nieuwe jongerenculturen. Het gebruik van dollars is namelijk niet enkel een economische uitwisseling, maar ook een symbolische waarbij toegang tot de 'moderniteit' mee wordt 'gekocht'. (De Boeck, 1998) Velen van hen die gewoon geworden zijn aan deze levensstijl blijven in de mijnen, trekken naar de stad of kiezen vaak voor het toetreden tot een gewapende groepering. (Jackson, 2002: 530 e.v.)

2.1.5. Markttoegang

Naast de aanwezigheid van of een tekort aan productiemiddelen en geldgenererende activiteiten is de markttoegang een minstens even belangrijke determinant in de *livelihoods* van de bevolking op het platteland en in de stad, want zij bepaalt de aanwezigheid van goederen, hun prijs en maakt diversificatie van de economie al dan niet mogelijk. (Barrett *et al.*, 2001) Door het gewapende conflict zijn de transactiekosten, verbonden aan het op de markt brengen van producten, zeer hard gestegen. Hierbij kunnen we denken aan de toegenomen onveiligheid, de zeer slechte staat van de wegen en de verscheidene 'belastingen' die langs de weg en op de markt worden geheven door overheden en milities. Hoewel de veiligheid de afgelopen jaren gevoelig is verbeterd is, vormt de abominabele staat van het wegennet de blijvende achilleshiel. Wat dit betreft was een van de favoriete voorbeelden van chauffeurs van lokale en internationale NGO's dat het tot in 2007 tijdens het regenseizoen vijf dagen in beslag kon nemen om Bukavu vanuit Walungu te bereiken, dat op een afstand van een 'luttele' vijftig kilometer ligt. Een opwaarderingsproject door Chinese aannemers heeft dit kunnen herleiden tot enkele uren.

De voormelde factoren hebben tot gevolg dat niet alleen de aangevoerde goederen zeer duur zijn, maar ook dat de op het platteland geproduceerde goederen enkel tegen een hoge prijs op de markt verkocht kunnen worden om uit de transactiekosten te raken. Hierdoor vermindert het aantal verkochte goederen en de prijs die de producenten voor hun waar krijgen. (Lecoutere *et al.*, 2008) Dit leidt sommige onderzoekers ertoe te stellen dat de handel dermate wordt verstoord dat we niet kunnen spreken van een 'markt'. (Fairhead, 1993: 20) Deze structurele beperking heeft dan ook een verreikende impact op de doeltreffendheid van economische hulpprogramma's die in het algemeen worden opgesteld en van de economische reïntegratieprogramma's die specifiek gericht zijn op gedemobiliseerde kindsoldaten, zoals we later zullen zien.

2.1.6. Stedelijke economie

De ingrijpende veranderingen op stedelijk vlak kunnen natuurlijk niet los gezien worden van de hierboven geschetste evoluties op het platteland. De rurale exodus, omwille van de onveiligheid en het acuut gebrek aan economische mogelijkheden, zorgde voor een ware bevolkingsexplosie in zowel Bukavu, de provinciale hoofdstad, als van de regionale centra zoals Kamituga, waar een hele stedelijke economie geborduurd op de goudhandel is ontluikt. (Vlassenroot *et al.*, 2004: 123-156) De massale volkstoestroom heeft geleid tot een ongecontroleerde bouwwoede, waardoor hele wijken, zoals Kadutu, te lijden hebben onder gebrek aan afwatering en erosie. De bevolking tapt de elektriciteit verwoed af en de oude, ononderhouden wegen begeven het in ijltempo. De bevolkingstoeloop gaat dus niet enkel gepaard met bodemerosie, maar met een algemene erosie van de publieke voorzieningen en het ontstaan van wijken die volledig verstoken zijn van enige basisinfrastructuur. De economische situatie dient dan ook vanuit deze achtergrond gekaderd te worden. (Verhoeve, 2004)

De bevolkingstoename leidt natuurlijk tot een hogere vraag naar voedsel, wat een sterke prijsstijging in de hand werkt. Naast het toenemende bewonersaantal wordt de relatieve schaarste ook veroorzaakt door een scherpe daling van het aanbod. Het ineenstuiken van de landbouwproductie, die hierboven reeds geschetst is, zorgt ervoor dat geïmporteerde goederen de markt domineren. Verder is er de quasi totale afwezigheid van gedegen transportmogelijkheden om goederen van het platteland naar de stad te brengen. (cf. *supra*;

RCD Ministère du Plan, 2004: 47) Een vierde element dat leidt tot een sterke prijstoename is de proliferatie van internationale NGO's en VN agentschappen, die bereid zijn meer te betalen voor producten en een ingrijpende impact hebben op de huurmarkt. Een missionaris in Bukavu stelde in dit opzicht dat *'leur présence est une désastre pour le pays, ils causent une hausse des prix de vivres et de location. Cette augmentation et la dollarisation qu'ils amènent, rendent les produits de base et le logement de plus en plus inaccessible pour la population locale'*.⁴³

De omvang en impact van de economische crisis wordt echt duidelijk wanneer we deze prijsstijgingen koppelen aan de beperkte *livelihood*-mogelijkheden in een stedelijke context. Het enige werk dat er te vinden is in de formele economie zijn betrekkingen bij de internationale of internationaal gesponsorde NGO's, de internationale organisaties en in het zeldzame bedrijf. Daarnaast is een overweldigende meerderheid van 95,7 % (UNDP, 2009 : 9) van de bevolking afhankelijk van een onzeker inkomen uit de informele economische sector, die er de orde van de dag uitmaakt.

Een *livelihood*-strategie die algemene ingang gevonden heeft is, zoals reeds vermeld bij de bespreking van de economie op het platteland, het transporteren van goederen en ze herverpakken in kleinere hoeveelheden, om zo een heel beperkte winstmarge te behalen (De Failly, 2000; Jackson, 2003; RCD Ministère du Plan, 2004: 58) Hierbij kunnen we denken aan bijvoorbeeld houtskool en maniok, waar de vrouwen zich vooral mee bezig houden en petroleum, dat een uitgesproken bezigheid van de jongeren is. Deze *livelihood*-strategie slaagt erin een gemiddeld maandelijks inkomen van zeventien dollar te genereren. (UNDP, 2009: 9; RCD Ministère du Plan, 2004)

2.2. Sociaal-culturele transformatie

2.2.1. Sociaal-economische marginalisatie

Doorheen het vorige hoofdstuk is duidelijk naar voren gekomen dat een hele generatie kinderen en jongeren verstoken zijn van economische kansen en toekomst. De strategieën die voorhanden zijn voor de jongere om zijn economisch leven op te bouwen hebben elk te kampen met hun eigen structurele beperkingen. De jongeren kunnen geen grond bemachtigen,

---

43 Gesprek met missionaris, 20 oktober 2008, Bukavu

er is een gebrek aan alternatieven in de dorpen en de kansen in de mijnbouw zijn even volatiel als de internationale markten. Deze economische marginalisatie van de jongeren heeft een diepgaande invloed op hun mogelijkheden tot integratie in het maatschappelijke leven en het sociale netwerk en sociale positie.

De beperkte absorptiecapaciteit van het *kalinzi*-systeem en de geringe diversificatiemogelijkheden op het platteland leiden ertoe dat de jongeren niet geïntegreerd kunnen worden in de traditionele, rurale structuur. Dit heeft tot gevolg dat zij, net als een groot deel van de rest van de bevolking uit de dorpen wegtrekken, wat dan weer een verdere afkalving van deze sociale structuren en culturen in de hand werkt. Ook op stedelijk vlak valt er een algehele '*deterioration of traditional institutions and social networks*' (Verhoeve, 2004) op te tekenen. Twee voorbeelden die betrekking hebben op kinderen maken treffend duidelijk hoe de economische crisis doorwerkt op sociaal vlak, daarna bespreken we de staat van het onderwijs in Zuid-Kivu.

Meisjes worden vaak het slachtoffer van hekserijbeschuldigingen en daarom verstoten door hun familie. Volgens Soeur Nathalina van de lokale NGO E'Kabana, die zich bekommert om kindheksen, is het fenomeen ontstaan in 2002 toen de negatieve economische gevolgen van de oorlog op hun hoogtepunt waren. Opmerkelijk is dat het volgens haar in Bukavu, in tegenstelling tot Kinshasa (De Boeck, 2000: 32-57), enkel gaat om meisjes tussen de zes en veertien jaar, waarbij er een sterke correlatie is met de socio-economische omstandigheden waarin het huishouden zich bevindt. Meestal gaat het ook niet om de eigen kinderen, maar om kinderen van de uitgebreide familie waarvan men in het verleden de zorg van had overgenomen, wat een illustratie vormt van de manieren waarop economische moeilijkheden de familiale en maatschappelijke solidariteit onder druk zetten. (Human Rights Watch, 2006) Daarnaast kent het aantal straatkinderen de laatste tien jaar een stijle opmars. Kinderen, vooral jongens, belanden vaak op straat omdat ze niet meer onderhouden kunnen worden en daarom alleen naar de stad emigreren, uit huis worden gezet of er uit eigen beweging voor kiezen de straat in te trekken⁴⁴. (Ennew, 1996) De scherpe toename van kinderen die voortijdig daadwerkelijk of feitelijk verstoten worden en het op zichzelf moeten zien te rooien vertaalt zich onvermijdelijk ook in een drastische daling van de scholingsgraad.

---

44 De grote aanwezigheid van straatkinderen en -jongeren zorgt voor een uitgesproken onveiligheidsgevoel bij de inwoners van Bukavu, waardoor de straten er na acht uur verlaten bij liggen.

2.2.2. Onderwijs

Op de kleurige panjekleren van de vrouwen in Zuid-Kivu treft men een ongelooflijke verscheidenheid van spreekwoorden en wijsheden aan. Een van de meest voorkomende en populaire uitdrukkingen luidt '*watoto ni mali*': Kinderen zijn rijkdom. De vraag rijst of deze aloude wijsheid in de huidige gemonetariseerde economie en sociaal-economische omstandigheden nog wel geldt als zouden zij een ruggensteun zijn die de productiviteit van het huishouden vergroot en op de oude dag van de ouders bijspringen als een soort 'sociale zekerheid'. Of zijn zij eerder een financiële last die drukt op het huishouden? De UNDP stelt alvast onomwonden dat statistisch gezien '*la taille moyenne des ménages est un facteur déterminant des conditions de vie des ménages. Plus la taille du ménage est élevé, plus celui-ci est exposé à la pauvreté et vice-versa.*' (UNDP, 2009: 7)

Dit onderscheid stelt zich ook wat betreft het onderwijs. Zo heeft een arm huishouden een jaarlijks budget van slechts een dollar per kind om te investeren in onderwijs. En dit terwijl het inschrijvingsgeld al gauw enkele dollars per semester bedraagt⁴⁵. Naast het inschrijvingsgeld moet er ook nog een 'motivatiepremie' aan de leraar betaald worden, dit is een vervangingsinkomen dat de ouders betalen, omdat de staat zijn onderwijzers geen loon meer uitkeert. In heel de DR Congo bestaat er een wijdverbreide praktijk volgens dewelke kinderen wiens inschrijvingsgeld of motivatiepremie nog niet betaald is uit de school geweerd worden om hun plaats dan te kunnen invullen met een kapitaalkrachtiger kind⁴⁶. In Zuid-Kivu heeft zelfs 85 % van de huishoudens al eens de uitsluiting van een van hun kinderen meegemaakt wegens niet-betaling van de premies, voor kortere of langere termijn. (RD Congo en UNICEF, 2002) Met deze vaststelling in het achterhoofd wekt het dan ook geen verwondering dat het met de algemene scholingsgraad in Zuid-Kivu en in het bijzonder van het grote aandeel armen zeer bedroevend gesteld is (Balegamire, 1997).

Volgens de *Multiple Indicator Cluster Survey* uitgevoerd door het Congolees *Ministère du Plan et Reconstruction* in samenwerking met UNICEF in 2001, bedroeg de netto-scholingsgraad in het primair onderwijs toen 44,6% (RD Congo en UNICEF, 2002:69). Dit is het percentage van kinderen tussen zes en elf jaar dat naar school gaat op het moment dat de survey wordt opgesteld en impliceert dus geenszins dat er een diploma behaald wordt. 42,4 %

---

45 Interview met Emmanuel Kwanza, verantwoordelijke educatie, Caritas-Bukavu, Bukavu, 16 oktober 2008

46 *Ibid.*

van de kinderen zou zelfs nooit school hebben gelopen (RD Congo en UNICEF, 2002: 75). Deze cijfers, die enkel 'overtroffen' worden in Noord-Kivu en de Equator Provincie, zijn enerzijds veelzeggend omdat ze de schaal van de socio-scolaire crisis duidelijk maken. Anderzijds verhullen zij echter belangrijke verschillen volgens enkele demografische variabelen. (RD Congo en UNICEF, 2002: 72)

Ten eerste is er een afgetekend verschil tussen de stad en het platteland. Kinderen beginnen op het platteland niet alleen beduidend later aan hun opleiding, het hoogste niveau van onderwijs dat ze behalen is ook merkkelijk lager. De beschikbare data suggereren dat het niet meteen aan een verschil in inkomen te wijten is, aangezien de prevalentie van armoede in Zuid-Kivu opvallend gelijklopend is tussen stad en platteland⁴⁷, maar eerder gezocht moet worden in de afstanden die op het platteland overbrugd moeten worden om de school te bereiken, de ontheemding en de onveiligheid. (*ibid.*; World Bank, 2005)

Ten tweede is het probleem ook duidelijk gendergevoelig. Waar in het primair onderwijs nog negen meisjes schoollopen per tien jongens, is dit in het secundair onderwijs maar 5,5 per tien (RD Congo en UNICEF, 2002: 79). Bijna een op vier van de meisjes die stoppen met school doen dit niet rechtstreeks omwille van financiële problemen, maar door een huwelijk of zwangerschap. Gegevens die hier nog een onderscheid aanbrenge tussen stad en platteland zijn spijtig genoeg niet beschikbaar. Dit verschil trekt zich ook door op volwassen leeftijd, dan zijn 53.7 % van de vrouwen analfabeet t.o.v. 22 % van de mannen (RD Congo en UNICEF, 2002: 83).

Kwantitatief gezien valt dus de helft van de kinderen volledig buiten het onderwijssysteem. Indien we de kwaliteit van de gekregen vorming, afhankelijk van bijvoorbeeld de duur, ook in de vergelijking gaan betrekken, wordt het merendeel van de kinderen op voorhand al uitgesloten van jobs die duurzame perspectieven zouden kunnen bieden en van een maatschappelijke rol en verantwoordelijkheid.

2.2.3. Culturele gevolgen van sociaal-economische marginalisatie

Deze grootschalige economische en sociale marginalisatie houdt een zeer problematische

---

47 Respectievelijk 84,6 en 84,7 % (UNDP, 2009: 7)

positie van kinderen en de jeugd in. Zoals Mamadou Diouf het verwoordde: '*As national models of economic development proved to be inadequate or irrelevant, so did customary rites of socialization through work or education. In this new situation, the construction of youth as "the hope of the world" has been replaced by representations of youth as dangerous, criminal, decadent [...]*' (Diouf, 2003: 4)

Dit brengt met zich mee dat de intergenerationele doorstroom danig verstoord is en leidt De Boeck en Honwana ertoe te stellen dat in Afrika een hele generatie jongeren uitgesloten is van de sociale positie van volwassene. (De Boeck en Honwana, 2005: 8-9) Dit proces zien we in Zuid-Kivu, misschien meer nog dan elders, aan het werk.

Gevraagd naar de culturele invulling van het begrip kind, antwoordden de directeur van Caritas Bukavu en Prof. Mulyumba allebei dat zolang men niet in zijn eigen inkomen kan voorzien en niet getrouwd is, men als kind beschouwd wordt. De symbolische overgang van kind naar volwassene gebeurt in het sluiten van het huwelijk tussen twee families, waarin de erkenning vervat ligt dat men in staat zal zijn een gezin te onderhouden. Het is ook enkel dan dat men het ouderlijk huis mag verlaten om samen te wonen met een partner.

De precaire economische situatie waarin de jeugd zich bevindt, leidt er toe dat niet enkel het onderhouden van een gezin, maar ook het huwelijk zelf een betrachting is geworden die meer en meer buiten hun bereik ligt. Om het huwelijk te kunnen bezegelen dient de familie van de man een bruidsprijs of *dot* te betalen. Hoewel de *dot* afhankelijk is van het resultaat van onderhandelingen tussen de twee families en dus variabel is, bestaat zij traditioneel gezien uit enkele runderen en geiten. Eén koe kost echter al gauw 250 à 300⁴⁸ en een geit 80 à 100 dollar. Dit is gelet op het gemiddelde inkomen een vaak niet te nemen horde voor de jongere en zijn familie. Jongeren worden zo nooit helemaal volwassen.

Noch het traditionele kader, noch het verhaal van de moderne vooruitgang, zoals dat tijdens het kolonialisme en postkolonialisme gepropageerd werd, slagen er in de jongeren een sociale inbedding te bieden en zij gaan hun sociale identiteit dus niet aan de bestaande referentiekaders kunnen ontlener⁴⁹.

---

48 Sinds de gewapende conflicten zijn deze zeer sterk in prijs gestegen

49 Interview met Prof. B. Mulyumba, professor Sociale en Culturele antropologie, 5 december, 2008

'For more and more young people, both colonial and postcolonial frameworks no longer function as a seamount for their own orientation. These models have even lost their appeal as negative beacons triggering resistance against the old orders. For these young people the existing frames of reference, [...], have lost all epistemic power. To many young people in contemporary Africa [...] the order through which the postcolonial world has existed seems to have become entirely devoid of meaning. What is more, it has become incomprehensible, even unknown and totally irrelevant to young people's own understanding of the lives they lead.' (De Boeck en Honwana, 2005: 11)

Toch mogen we niet de fout maken kinderen en jeugd in Zuid-Kivu in wezen op een negatieve manier te omschrijven als een niet-zijn of een niet-hebben. Ze geven immers vanuit hun bijzondere positie aan de rand van economie, traditie en moderniteit actief vorm en betekenis aan hun leven en identiteit. In het volgende hoofdstuk gaan we dan ook in op de specifieke wijze waarop dit gebeurt en de rol die geweld, conflict en het toetreden tot milities of het leger hierbij spelen.

2.3. Naar een normalisatie van geweld?

Tot hiertoe hebben we de impact besproken die de sociaal-economische context heeft op het leven, identiteit en *livelihood*-strategieën van de bevolking in Zuid-Kivu en in het bijzonder van de jeugd. Een element dat ook een diepgaande invloed heeft op deze identiteiten en strategieën is de toenemende rol die geweld speelt in het dagelijkse leven. Het hoeft geen uitgebreid betoog dat geweld in al zijn verschijningsvormen nauw vervlochten is met het dagelijkse leven in Zuid-Kivu. Zo hebben we ten eerste het structurele geweld al uitgebreid besproken, dat in de vorm van een alomvattende economische en sociale crisis de gehele bevolking teistert en in het bijzonder kinderen en jeugd marginaliseert. Daarnaast merken we, ten eerste, dat ook de confrontatie met fysiek geweld de regel eerder dan de uitzondering is geworden. Ten tweede heeft geweld meer en meer ingang gevonden als sociale strategie bij de lokale bevolking.

Onverholen fysiek geweld behoort in Zuid-Kivu tot de orde van de dag. In een recente survey uitgevoerd door het *Berkeley Human Rights Center* en het *International Center for Transitional Justice* (Vinck *et al.*, 2008: 33) zegt 58 procent van de respondenten in Zuid-

Kivu al dwangarbeid te hebben verricht en meer dan 50 procent maakt melding van reeds te zijn geslagen door soldaten of militieleden. Nog eens 50 procent beweert door hen met de dood te zijn bedreigd⁵⁰. Naast deze directe ervaringen met fysiek geweld is het ook constant gerepresenteerd in de vorm van patrouilles, controleposten, wapens in het straatbeeld; kortom in de militarisatie van het dagelijkse leven. (Goodwin-Gill en Cohn, 1994: 31) De vraag dringt zich op welke invloed deze militarisatie en confrontatie met fysiek geweld heeft op de identiteit van volwassenen en vooral kinderen en jeugd in Zuid-Kivu.

Dit onderwerp is vooral onderzocht door Robert Beneduce en Luca Jourdan, die in hun werk opvallende parallellen trekken met de analyses die Bazenguissa-Ganga (1996, 1999) gemaakt heeft over de ontwikkeling van de jeugdcultuur in Congo-Brazzaville. Beneduce en Jourdan vertrekken uit de vaststelling dat de kleine filmzalen waarin oorlogsfilm met Rambo en Arnold Schwarzenegger in de hoofdrol ongelofelijk populair zijn in Oost-Congo. Dat het hier niet enkel om een vrijblijvend tijdverdrijf gaat, maar over een betekenisvol sociaal feit onderbouwen ze met de observatie dat vele jongeren en kindsoldaten in het bijzonder (Hoffmann, 2005), hun bijnaam aan een actieheld ontleen en de verhalen naspelen met een intensiteit waarbij het onderscheid tussen feit en fictie vervaagt en het gebeuren zodoende zowel spel als onderricht wordt (Bazenguissa-Ganga, 1999: 339). Beneduce stelt dat deze identificatie met de helden aantoont dat er een grote nood is aan het heruitvinden van identiteit en sociale status temidden van referentiekaders die niet langer houvast kunnen bieden. (Beneduce *et al.*, 2006: 37-39)⁵¹ Net zoals bij de opkomst en ontwikkeling van de jeugdbendes in Congo-Brazzaville tussen 1950 en de jaren 90, is de actieheld een rolmodel, dat zich door middel van geweld weet te handhaven in een eenvoudig moreel universum van goed en slecht.

De milities passen naadloos in dit cinematografisch kader door zich impliciet en expliciet te spiegelen aan deze helden. (Hoffmann, 2005) Zo representeren en realiseren de militieleden de narratieven van de film en bestendigen zij het discours ervan. Zij zijn op hun beurt

---

50 Er is een vrij grote foutenmarge, wegens het relatief kleine aantal ondervraagden (North Kivu: n= 1,081, South Kivu: n=815, Ituri District: n=724), maar er is een duidelijke tendens uit op te tekenen die bevestigd wordt door een recent onderzoek van Cindy Mels, Ilse Derluyn, Eric Broekaert en Yves Rosseel van de Universiteit Gent in Ituri (Mels *et al.*, 2009)

51 Een andere, aanvullende verklaring vinden we in het werk van Nicolas Argenti over de performances van jeugddansgroepen in Oku, Kameroen. Deze performances zijn in toenemende mate doordrongen van een representatie van het politieke geweld. Gebaseerd op het werk van Freud stelt hij dat de kinderen doorheen een gecontroleerde performatieve belichaming van het geweld waarmee ze geconfronteerd worden dit geweld imaginair trachten te beheersen. (Argenti, 2000)

voorbeelden voor de jeugd en de kinderen, als toonbeeld van mannelijkheid die zich kunnen toe-eigenen wat ze maar willen. Dit faciliteert het toetreden tot een gewapende groepering . Bovendien draagt deze beeldvorming bij tot een legitimatie en reproductie van geweld als manier van sociale interactie.

Volgens de sociaal-interactionistische invalshoek op geweld (zie o.a. Felson en Tedeschi, 1993: 295-310) dient geweld gezien te worden als een vorm van communicatie en als middel om, naast solidariteit, een doel in de sociale omgeving te bereiken. Temidden van de sociaal-economische malaise in Zuid-Kivu belemmert de beperkte mogelijkheid tot sociale uitwisseling, structureel het gebruik van solidariteit en samenwerking als sociale strategie. Zo verduidelijkt Van Acker dat

'La défection devient le plus petit dénominateur commun comme stratégie d'un remboursement plus élevé plutôt que la coopération. Pour le dire en termes 'd'habitus', la possibilité pour les individus de s'engager dans un réseau productif et créer des droits réciproques sur base d'échange entre capital économique et capital social, est fortement restreinte'. (1999: 34)

Het vacuüm dat ontstaat door het terugtrekken van solidariteit op het sociale vlak, creëert een dus opening voor het gebruik van geweld als sociale strategie en tegelijkertijd voor de legitimatie ervan. Voor grote groepen boven- en onderaan de maatschappij presenteert geweld zich zo in toenemende mate als een kans, eerder dan als een probleem. (Keen, 1998: 13) Dit beeld wordt niet enkel bevestigd, maar ook versterkt door de verschillende mayi-mayi commandanten die nu kolonel of generaal geworden zijn. Het structurele geweld leidt tot een toename van het gebruik van geweld als sociale strategie, wat jongeren weer een stap dichterbij gewapende groeperingen.

Nu we een diepgaand inzicht verworven hebben in de achtergrond van gewapend conflict en structureel geweld, dat zich uit in economische en sociale marginalisatie, merken we dat elk van deze elementen een vruchtbare voedingsbodem vormen voor milities. Vele motivaties en redenen voor minderjarigen om toe te treden tot deze groepen zullen hierin dan ook hun oorsprong vinden. Toch kunnen de oorzaken niet allemaal teruggeleid worden tot de sociaal-economische context. Sommige minderjarigen zijn gedwongen ingelijfd, anderen omwille van persoonlijke problemen. Daarnaast zijn er verschillende verklaringsmodellen die de specifieke

relatie tussen sociaal-economische context en de motivatie van kinderen en jongeren om toe te treden, anders invullen. In het volgende hoofdstuk zullen we al deze oorzaken achtereenvolgens bespreken.

3. Oorzaken van kinderrekrutering

3.1. Gedwongen rekrutering

Gedwongen rekrutering bestaat in de objectieve en in de subjectieve zin. Wanneer we het in deze paragraaf over gedwongen inlijven hebben, bedoelen we daarmee omwille van de duidelijkheid het daadwerkelijk gebruiken van, of dreigen met, fysiek geweld op het kind of iemand van zijn omgeving. Dit is de objectieve zin. Daarnaast is het echter ook van belang te kijken of het kind zelf zijn inlijving als gedwongen dan wel als vrijwillig beschouwt. Hoewel een hulpverlener of onderzoeker niet akkoord hoeft te gaan met de classificatie die het kind aan zijn rekrutering geeft, leidt dit tot een andere psychologische ingesteldheid bij het kind, wat van belang is voor de reïntegratieinspanningen. Zo kan het zijn dat een minderjarige die geen enkele andere keuze had toe te treden, bijvoorbeeld bij gebrek aan economische alternatieven, dit toch als vrijwillig aanvoelt. Bovendien is het zo dat wanneer iemand verantwoordelijkheid neemt voor zijn acties, 'het niet noodzakelijk gepast of nuttig is die persoon te vertellen dat hij geen keuze had, of die keuze niet mocht maken omdat hij minderjarig was.' (Brett, 2003: 863)

Doorheen het conflict in Zuid-Kivu en Oost-Congo in het algemeen, verschilt de mate van gedwongen rekrutering sterk van periode tot periode en van groepering tot groepering. Zo vermeldden we reeds dat het RCD-Goma op grote schaal aan gedwongen rekrutering deed en dat vooral het AFDL en de mayi-mayi groeperingen erin slaagden kinderen vrijwillig hun rangen te laten vervoegen.

De hamvraag is natuurlijk wat het precieze percentage is van kinderen die gedwongen zijn ingelijfd tegenover zij die vrijwillig zijn toegetreden. Dit is namelijk van groot belang om zowel de oorzaken van het fenomeen te kunnen doorgronden als om te weten hoe men de demobilisatie- en reïntegratieprogramma's dient vorm te geven. Als kinderen immers gedwongen zijn ingelijfd, zal het waarschijnlijker zijn dat zij graag gedemobiliseerd worden én blijven. Kinderen die echter volgens henzelf vrijwillig zijn toegetreden zullen eerder geneigd zijn terug de wapens op te nemen na demobilisatie als de door hen aangevoerde oorzaken nog steeds aanwezig zijn. (Brett, 2003: 865-866) Alle door ons geïnterviewde respondenten die rechtstreeks in contact komen met gedemobiliseerde kinderen en verantwoordelijk zijn voor de DDR programma's stellen eenduidig dat in Zuid-Kivu,

conservatief geschat, minder dan de helft van de kinderen op een gedwongen wijze kindsoldaat zijn geworden. Vooral de Congolese medewerkers van Caritas en ADED, Professor Augustine Chabwine en Projet Munganga, ex-CONADER medewerker, gaven aan dat zij, hoewel gedwongen rekrutering zeker voorkomt, er van uitgaan dat wanneer een kind in een opvangcentrum aankomt, het zelf de stap naar de milities of het leger heeft gezet.

Meer dan vijftig procent treedt dus vrijwillig toe tot het leger of een andere gewapende groepering. Hieraan moeten enerzijds structurele oorzaken aan ten grondslag liggen. Anderzijds dienen we vanuit de observatie dat er voor elk kind dat toetreedt er tientallen zijn die dat niet doen, onderkennen dat er ook individuele oorzaken zijn, zoals de familiale situatie of wraakgevoelens. In de volgende paragraaf zullen we nagaan hoe de structurele, *i.e.* sociaal-economische en culturele context, zoals we die hierboven geschetst hebben, inspeelt op de bewuste motivaties en onbewuste beweegredenen van de kinderen en jongeren in Zuid-Kivu. Daarna zullen we de individuele factoren kort behandelen

3.2. *Sociaal-economische en culturele oorzaken.*

De structurele oorzaken zijn reeds uitvoerig aan bod gekomen. Ten eerste is er de context van langdurig conflict, die aan de ene kant het gebruik van geweld legitimeert, als individuele strategie en als groepsstrategie en aan de andere kant een letterlijk gewelddadige impact heeft op de subjectiviteitsvorming van de kinderen en jeugd. Ten tweede is er de sociaal-economische crisis, die zich uit in een wijdverbreide, schrijnende armoede en een falend onderwijssysteem. Daarnaast is er, ten derde, de sociaal-culturele crisis, waarin de traditionele en post-koloniale referentiekaders afkalven en er niet meer in slagen de jongere generatie een culturele inbedding te bieden, noch sociaal te laten doorgroeien. Afhankelijk van de nadruk die men legt op de ene dan wel de andere crisis kan men verschillende analyses maken over hoe deze oorzaken precies inspelen op de *agency* van het kind, d.w.z. op zijn toetreding.

3.2.2. Het *livelihood*-model

Een eerste perspectief is wat we de *livelihood*-benadering zouden kunnen noemen, die de nadruk legt op de economische motivatie achter het fenomeen. Deze analyse vertrekt uit de vaststelling dat er statistisch gezien een zeer grote correlatie is tussen de kans om als kind deel

uitmaken van een gewapende groep en de armoede waarin dit kind zich bevindt (Brett en McCallin, 1996; Brett, 2003; Machel, 2006: 10-11; Wessells, 2000) net zoals er een nauwe samenhang bestaat tussen de armoede van de familie en de kans dat een kind heeft om kinderarbeid te verrichten. Daarom wordt het fenomeen van kindsoldaten vanuit deze optiek gezien als een specifieke vorm van kinderarbeid. Deze zienswijze wordt gevolgd door onder meer de Internationale Arbeidsorganisatie en Amnesty International. Zo stelt deze laatste dat: *'The fact that the same groups of children are affected suggests that the involvement of children in armed forces is an issue about children working rather than a distinct activity to which the normal rules about, and dynamics of, child labour apply.'* (Amnesty International, 1999: 7) Daarnaast is er ook een correlatie tussen het voorkomen van kinderarbeid en het aantal kinderen dat geen school loopt en bij uitbreiding dus ook tussen het gebrek aan educatie en het voorkomen van kindsoldaten. Net zoals kinderen uit een arm milieu meer kans hebben om kinderarbeid te verrichten, hebben zij ook meer kans uit het schoolsysteem te vallen. Kinderen die geen school lopen, zo gaat de redenering, zijn tevens vatbaarder voor kinderarbeid en dus ook voor rekrutering door het leger of een gewapende groep. (Brett, 2003: 861) Vanuit deze *livelihood*-benadering, zal de preventie en de reïntegratie zich dan ook voornamelijk richten op het voorzien van onderwijs of een vakopleiding met begeleide tewerkstelling en financiële ondersteuning voor de ouders.

3.2.3. Het revolutionaire jeugd-model en de mayi-mayi als enclave en borderland

Naast dit *livelihood*-model is er ten tweede wat we in navolging van William Murphy het 'revolutionaire jeugd'-model kunnen noemen. (Murphy, 2003: 64) Dit model neemt akte van de economische opportuniteiten die gewapende groepen aan kinderen en jongeren bieden, maar richt zich in zijn analyse eerder op de ruimere sociaal-culturele uitsluiting van de jongeren. Het zich inschrijven in een gewapende groepering wordt gezien als een soort daad van rebellie tegen de politieke, sociale en economische marginalisatie die hen kenmerkt. Deze benadering legt de nadruk op de sociaal creatieve kracht van kinderen en jeugd. William Murphy brengt aan dat in dit interpretatiekader, *'Child soldier dramaturgy in this analogy resembles global youth culture, but with its postmodern excess gone to the extreme.'* (Murphy, 2003: 64) Het zijn vooral zeer veel academici die in hun zoektocht naar een verklaring achter het feit dat zoveel jeugdigen in Afrika betrokken zijn in conflicten een verklaring zoeken in hun nood aan sociale mobiliteit en aan een identiteit op individueel en groepsniveau temidden

van een realiteit van marginalisatie. (Zie onder meer Richards 1995, 1996, 1999; Bazenguissa-Ganga 1996, 1999; Beneduce 2003; Jourdan; Van Acker, 2001; Vlassenroot, 2001)

De weinige onderzoekers die van de link tussen de mayi-mayi bewegingen en de jeugd in Oost-Congo hun expliciet onderzoeksonderwerp hebben gemaakt, zijn op basis van uitgebreid veldwerk gekomen tot de specifieke toepassing van dit revolutionaire jeugdmodel als verklaring voor de populariteit van deze bewegingen onder de jeugd. Koen Vlassenroot, Frans Van Acker en Luca Jourdan gaan vanuit een sociaal-structurele invalshoek de *mayi-mayi* als een sociale beweging benaderen. Frans Van Acker en Koen Vlassenroot leggen in hun werk (2001) expliciet de analogie tussen de door hen bestudeerde mayi-mayi en de door Peter Richards bestudeerde RUF/SL in Sierra Leone. Richards stelt dat de RUF/SL een 'enclave' is, een beweging die gekenmerkt wordt door een hoge graad van onderlinge gelijkheid en sterke grenzen onderhoudt tussen zichzelf en de ruimere samenleving (Richards, 1999: 3-4).

Hoewel de mayi-mayi zeer diverse groeperingen zijn, refereert hun gemeenschappelijke naam naar hun gedeelde kenmerken (Jourdan, *mimeo*)⁵². Ten eerste is er de centrale rol van het magische water, de medicijnen (*dawa*) en het geritualiseerd oproepen van de geesten van de voorouders⁵³, die de strijders beschermen indien zij rigoureuze gedragsvoorschriften naleven. Deze voorschriften vormen meteen het tweede gemeenschappelijke kenmerk. Naast een verbod op seksuele betrekkingen, stelen en eten van bepaalde soorten voedsel, is het vooral opvallend dat zij geen rechtstreeks contact mogen hebben met burgers en dat voorwerpen die met burgers in contact zijn gekomen ritueel gereinigd moeten worden vooraleer zij door de strijders gehanteerd mogen worden.⁵⁴ Ten derde zijn er ook de gemeenschappelijke nationalistische idealen. Vlassenroot en Van Acker stellen dat de morele code een afgeijnd onderscheid invoert tussen strijders en burgers en tegelijkertijd een strikte onderlinge gelijkheid.

Daarnaast beschouwen zij de rituelen en fetisken eveneens als '*marques d' appartenance et d'association entre les differents individus*', die aldus ook grensmarkeringen vormen tussen *in-group* en *out-group* (Vlassenroot en Van Acker, 2001: 109). Ook het gebruik van

---

52 Hier hebben we het niet over groepen die zich gewoon op het mayi-mayi keurmerk beroepen

53 Interview met anonieme priester-exorcist, Bukavu, 10 november 2008

54 *Ibid.*

disproportioneel geweld tegen de bevolking kan vanuit deze optiek geïnterpreteerd worden als een afbakeningsmiddel. (Richards, 1999) Daaruit concluderen ze dat de mayi-mayi beschouwd moeten worden als een enclave, die de jongeren sociale en economische mogelijkheden geeft, een alternatieve sociale structuur en tegelijkertijd een identiteit van '*homme fort au niveau local*', door het gebruik van geweld als gelegitimeerd middel van sociale interactie.

De conclusie bereikt door Vlassenroot en Van Acker is ongetwijfeld correct, doch dreigt men o.i. door de socio-structurele kijk en het benadrukken van de gelijkenissen tussen de *mayi-mayi* en de RUF/SL als enclaves de specificiteit van de mayi-mayi ideologie en symboliek uit het oog te verliezen en daarmee ook meteen een deel van de aantrekkingskracht en impact die ze heeft op de jongeren in Zuid-Kivu. Zoals reeds aangehaald heeft de sociaal-economische marginalisatie een epistemologische dimensie, namelijk het afgesneden zijn van betekenisgeving vanuit het traditionele of post-koloniale referentiekader.

Uitgesloten uit de 'traditionele' economische stromen en geplaatst buiten traditie en het discours van ontwikkeling en moderniteit zijn jongeren in Afrika gerelegeerd naar het '*present-maintenant*' (Jewsiewicki, 2002: 593-59). Vanuit deze positie dienen zij een alternatieve invulling te geven aan sociabiliteit en identiteit in de scheuren gelaten tussen de voormelde referentiekaders, het heden en verleden, het lokale en het globale. (De Boeck en Honwana, 2005: 10)

In dit opzicht is het opmerkelijk hoe de mayi-mayi niet louter als sociale wereld, maar bovenal als conceptuele wereld, geconstrueerd is door te mediëren tussen deze polen en door elementen uit de discours gekoppeld aan traditie en moderniteit te transformeren en samen te voegen om zo vorm te geven aan een mayi-mayi '*regime of subjectivity*' (Mbembe, 2002: 266) De centrale rol van fetishe, rituelen en 'magie' bij de mayi-mayi is dan ook niet terug te voeren tot een structureel-functionalistische grensmarkering of tot een anachronistisch teruggrijpen naar het verleden als illustratie van het vermeend onderontwikkeld karakter van deze groepen, maar is net heel modern en eigentijds.

Het is doorheen het koppelen van het traditioneel-historische en nationalistische aan de bovennatuurlijke orde dat het Congolees nationalisme een feitelijkheid krijgt die het tijdelijke en contingente transcendeert en 'het zelf historische betekenis en relevantie krijgt'. (Hoffmann,

2006: 5) Behoren tot een mayi-mayi groepering geeft de jongeren daarom naast materiële voorzieningen en een sociale identiteit vaak ook een epistemologische omkadering, zoals zij die bijvoorbeeld ook kunnen vinden in de vele kerken en sektes die zeer populair zijn onder de jeugd in Zuid-Kivu en ver daarbuiten.

3.3. Individuele motivaties: belang van de sociale ecologie

De individuele redenen die een kind ertoe kunnen aanzetten een gewapende groepering op te zoeken zijn zeer divers. Hierbij kunnen we denken aan wraakgevoelens, nationalisme, zelfs gewoon nieuwsgierigheid om de spanning die er rond hangt of de verleidelijke gedachte dat men met een auto zal kunnen rijden. In het algemene klimaat van onveiligheid kan het toevlucht zoeken tot een gewapende groep bovendien een strategie worden om de persoonlijke veiligheid -in de mate van het mogelijke- te waarborgen (Brett, 2003; Save the Children, 2005b) Er is ook een risicofactor die onze aandacht uitdrukkelijk verdient, namelijk de sociale ecologie waarin het kind zich bevindt.

Met de sociale ecologie bedoelen we de sociale omgeving, van de gemeenschap, de vrienden, maar vooral ook van de familie (Goodwin-Gill en Cohn, 1994: 37-40). De sociale ecologie kan een positieve invloed uitoefenen op de *agency* van de kinderen. Zo kan ze afkeurend staan t.o.v. het conflict en de milities, of de kinderen in hun materiële en emotionele behoeften voorzien. Wezen, straatkinderen of kinderen op de vlucht zonder sociale ondersteuning zien in de milities al gauw een soort 'surrogaatfamilie' die hen eten, onderdak en zelfs een vorm van geborgenheid kan bieden. Zij vormen dan ook een grote risicogroep (Goodwin-Gill en Cohn, 1994: 34).

De sociale ecologie kan echter ook een negatieve rol spelen in de beslissing van een kind of jongere de wapens op te nemen of naar de milities te trekken. Ten eerste wezen de respondenten eenduidig op het vaak voorkomen van intrafamiliale problemen als oorzaak voor de rekrutering van een kind. Meestal zijn de families niet alleen arm, maar is er een geschiedenis van misbruik of gaat het om een kind dat zelf onhandelbaar is en zich heeft misdragen, zoals door het stelen van het spaargeld van de familie. Vaak gaat het dus kortom om een getroubleerde familiale relatie. Dit leidt er ook toe dat bij de rehabilitatie van het kind de bruggen vaak al zijn opgeblazen, los van het feit dat het dan ook nog eens een geschiedenis

als kindsoldaat met zich meedraagt.

Ten tweede dient men zich af te vragen wat de attitude is die de familie en de omgeving heeft met betrekking tot de rekrutering van kinderen. Zoals reeds vermeld, vond slechts 22 procent van de ondervraagden in Zuid-Kivu dat het gedwongen (!) rekruteren strafrechtelijk zou moeten aangepakt worden en vaak is men niet op de hoogte van het verboden karakter van deze praktijk.⁵⁵ Het kan zijn dat de sociale omgeving niet enkel permissief staat ten opzichte van de rekrutering, maar dat zij deze ook actief aanmoedigt omwille van bijvoorbeeld etnische geschillen, wraak of een goede verstandhouding met de lokale militia of legereenheid. Toen het AFDL het Mubutu-regime ten val wou brengen of de mayi-mayi militias in het begin ten strijde trokken tegen de 'buitenlandse agressoren', werden zij beschouwd als beschermheren en bevrijders en was de lokale bevolking hun zaak vaak genegen, wat ertoe bijdroeg dat zij actief meewerkten aan de rekruteringscampagnes.⁵⁶ Ten derde is het dikwijls ook zo dat kinderen en jongeren het voorbeeld van hun vrienden volgen, die terugkomen met stoere verhalen en geplunderde goederen (Goodwin-Gill en Cohn, 1994: 40)

De grote schaal waarop minderjarigen in Zuid-Kivu gedwongen, maar vooral ook 'vrijwillig' gerekruteerd worden door gewapende groeperingen is het resultaat van het complexe samenspel tussen verschillende factoren. Ten eerste is er het acute gebrek aan economische *livelihood*-mogelijkheden. Dit ligt mede aan de grondslag van het gebrek aan sociale integratie en mobiliteit. Dit is een tweede structurele oorzaak. Ten derde is er de nood aan identiteitsinvulling. Naast al deze structurele factoren spelen ook nog eens de individuele eigenschappen, omstandigheden en sociale omgeving mee. De reïntegratieprogramma's staan dan ook voor de schier onmogelijke opdracht al deze voedingsbodems te neutraliseren om te komen tot een duurzame reïntegratie. Bovendien hebben we de gevolgen van het lidmaatschap in een gewapende groep op de identiteit en situatie van de kinderen tot hiertoe onbesproken gelaten.

---

55 Interview met Serge Bingane Narwangu, *o.c.*; Interview met Prof. Augustine Chabwine, 10 oktober 2008, Bukavu

56 Interview met Ilunga Mwamba, *o.c.*; Interview met Murhabaze Namegabe, *o.c.*

4. Gevolgen van het verblijf in gewapende groeperingen

4.1. Geweld, macht en identiteit

Het voorgaande hoofdstuk heeft duidelijk gemaakt dat het lidmaatschap van kinderen in gewapende groeperingen niet enkel destructief is, maar dat het ook een constructieve impact heeft in die zin dat het actief vorm geeft aan de identiteit en de gevoelens van eigenwaarde van de kinderen. Ook kinderen die aanvankelijk gedwongen zijn ingelijfd worden op een uitgekende manier geïnitieerd in de cultuur van het geweld. Door het gebruik van specifieke rituelen eigen aan de mayi-mayi bijvoorbeeld, maar ook door het verplicht stellen van gewelddadig gedrag, plunderen en verkrachten en drank- en drugsgebruik gaan de kinderen geleidelijk deze cultuur de hunne maken en op een bepaald moment merken dat zij die handelingen vrijwillig stellen. (Honwana, 1999: 49-74)

Het wekt dan ook geen verbazing dat zeer veel kindsoldaten niet vrijwillig willen demobiliseren wanneer ze aankomen in de *brassage-centra*⁵⁷ uit angst om aan de ene kant hun identiteit, status en de hen bekende wereld te verliezen en om aan de andere kant de voor hen onbekend geworden civiele wereld binnen te treden, waartegen ze zich niet opgewassen voelen door hun gebrek aan economische mogelijkheden, opleiding en familiaal vangnet. Onder meer Ndaliko Katondolo,⁵⁸ die al meer dan tien jaar werkt met ex-kindsoldaten, gaf aan dat in zijn ervaring kinderen slechts vrijwillig demobiliseren of vluchten nadat ze een ingrijpende ervaring van kwetsbaarheid hebben gehad, die hun identiteit en gevoel van onkwetsbaarheid een ferme deuk heeft gegeven, zoals het verliezen van een vriend of het lijden van een zware nederlaag.

Bij hun demobilisatie hebben de kinderen dus vaak de ervaring dat ze afgesneden worden van een deel van zichzelf en dat de door hen aangeleerde manier van sociale interactie en handhaving, namelijk geweld, niet langer getolereerd en gebruikt kan worden. Bovendien valt hun hele levensstijl, waarin alcohol en cannabis niet zelden een centrale plaats innemen, plots volledig weg. Deze ervaring van gemis uit zich onder mee in observeerbaar gedrag zoals het rondhangen bij legereenheden, het zich niet mengen met andere kinderen, veelvuldig

---

57 Serge Bingane Narwangu, *o.c.*; Murhabaze Namegabe, *o.c.*; Eric Murziba, 9 december 2009; Ilunga Mwamba, *o.c.*

58 Interview met Ndaliko Katondolo, Brussel, 8 april 2009

vechten en het niet gehoorzamen van ouderen.⁵⁹

Bovendien worden de kinderen bij hun terugkomst in de gemeenschap dikwijls met een grote dosis scepsis onthaald. Soms worden ze ervan beschuldigd of verdacht de culturele normen en gebruiken overtreden te hebben, bijvoorbeeld door het drinken van bloed of het hebben van seksuele betrekkingen met hun familie.⁶⁰ Ook kunnen we hier denken aan meisjes die als 'vrouw' bij een gewapende groep gediend hadden. Anderen hebben dan weer hun eigen dorp overvallen of familie gedood toen ze bij de milities zaten. Meestal leidt dit niet tot openlijke vijandigheden, maar tot een negeren. Wel hebben we een getuigenis kunnen optekenen over een jonge, gedemobiliseerde mayi-mayi strijder die zijn dorp mee geplunderd had. De verzoeningspogingen ondernomen door de NGO slaagden niet en de ouders weigerden hun kind terug te aanvaarden. Tot op een dag de ouders daar plotseling wel toe bereid waren. Toen de jongen bij hen aankwam, werd hij vermoord door dorpingen, die de ouders onder druk hadden gezet hem daartoe 'te lokken'. De frictie die bestaat tussen de gemeenschap en de kinderen of jongeren betekent natuurlijk een rem op de sociale reïntegratie en het opbouwen van een nieuwe identiteit als lid van de gemeenschap.

Deze problemen bij rehabilitatie verklaren waarom de kinderen zo vatbaar zijn voor herrekrutering. Sommige kinderen zijn tot vijf keer toe in hetzelfde transitcentrum terechtgekomen na telkens opnieuw gedemobiliseerd te zijn.⁶¹ Verschillende rapporten van onder andere Save the Children en de Verenigde Naties, geven aan dat herrekrutering een wijdverbreid fenomeen is. Dit is lang niet alleen omdat milities hen gericht opzoeken. Vanaf het moment dat de ex-kindsoldaten geconfronteerd worden met problemen op persoonlijk, familiaal of economisch vlak, grijpen ze dikwijls terug naar een 'militaristisch gedrag' en lonken de milities al gauw weer als een waardig alternatief. Project Munganga, die binnen CONADER verantwoordelijk was voor het uitbouwen van de demobilisatiestructuur voor kindsoldaten in Bukavu, was alvast de overtuiging toegedaan dat indien er nieuwe vijandelijkheden zouden uitbreken, het overgrote deel van deze kinderen weer de wapens zouden opnemen.⁶²

---

59 Serge Bingane Narwangu, *o.c.*; Murhabaze Namegabe, *o.c.*; Eric Murziba, *o.c.*; Ilunga Mwamba, *o.c.*

60 Dit is een bewuste strategie om de kinderen te vervreemden van hun familie en te binden aan de groep, Fortuna Lunda, *o.c.*; Cf. *Supra* over de mayi-mayi als enclave.

61 Interview met Murhabaze Namegabe, *o.c.*

62 Interview met Project Muganga, ex-medewerker CONADER, Bukavu, 25 oktober 2008

4.2. Trauma en schuldgevoel

Trauma's zijn zonder twijfel het best gedocumenteerde gevolg van deelname in het conflict. Toch is het een vlag die vele ladingen dekt en daarom met de nodige omzichtigheid en oog voor onderscheid benaderd dient te worden. In de eerste plaats zijn er fysieke trauma's allerhande waarvan de kindsoldaten het slachtoffer kunnen worden en die diverse uitdagingen vormen voor de reïntegratie. Hierbij kunnen we denken aan een verloren been of arm waardoor de mogelijkheden voor het kind om snel een zelfstandige *livelihood* uit te bouwen beperkt worden en de familie weigerachtiger zal staan om hem terug op te nemen, omdat hij een grotere financiële last zou vormen⁶³.

In de tweede plaats zijn er de trauma's van psychische aard. Deze kunnen we differentiëren naargelang de oorsprong. Ten eerste zijn er de mentale gevolgen van langdurig en veelvuldig alcohol- en marihuana-gebruik. Daarnaast zijn er de trauma's die het gevolg zijn van directe of indirecte ervaringen met geweld. Enerzijds kan het trauma veroorzaakt zijn door geweld dat men heeft meegemaakt als getuige of slachtoffer. Voorbeelden hiervan zijn legio. Zo is er Cafache, die op acht-jarige leeftijd ontvoerd werd door een lokale mayi-mayi groepering in de buurt van Walungu en door de commandant tijdens gevechten op de schouders werd rondgedragen als een soort beschermingsamulet. Bahati, een vijftien-jarig meisje, was na herhaaldelijke verkrachtingen doofstom geworden. Niet enkel door de verkrachtingen op zich, maar ook omdat iedereen in haar omgeving er constant over aan het praten was.⁶⁴ Anderzijds zijn vele kinderen ook getraumatiseerd door de gewelddaden die ze zelf hebben gepleegd. Het steeds opnieuw beleven van een moord of een verkrachting tijdens nachtmerries komt veelvuldig voor⁶⁵, vooral – zo blijkt – in de periode na de demobilisatie. Volgens Neil Boothby is het '*their rediscovery of killing as a moral transgression that [seems] to prompt their mental suffering.*' (geciteerd in Goodwin-Gill en Cohn, 1994: 107)

De symptomen van de stoornissen die deze kinderen als slachtoffer of dader hebben, gaande van nachtmerries en rusteloosheid tot psychosomatische doofheid, passen allen onder de noemer van wat men in de westerse literatuur het 'post-traumatisch stressyndroom' is gaan noemen. Toch is het uitermate belangrijk de beiden niet over de zelfde kam te scheren.

---

63 Interview met Augustin Chabwine, o.c.

64 Interview met Project Muganga, o.c.

65 Ibid; Interview met Serge Bingane Narwangu; Interview met Valéry Korowe, o.c.; Interview met Murhabaze Namegabe, o.c.

Wanneer kinderen zichzelf verantwoordelijk achten voor een gewelddaad die ze hebben begaan – of zelfs ondergaan -, wanneer zij in hun ervaring uit vrije beweging tot die daden zijn overgegaan, worden ze geconfronteerd met hun eigen *agency* en schuld. De vraag rijst dus of schuldgevoelens en dus de symptomen die er uit voortvloeien, op een radicaal andere manier aangepakt moeten worden dan trauma's afkomstig uit een slachtoffer- en machteloosheidservaring. Hierop komen we in het tweede deel van de verhandeling uitgebreid terug.

4.3. *Cultuur-specifieke gevolgen: van beheksing tot bezetenheid*

In de context van andere conflicten, zoals in Uganda bij de Acholi, is er veel geschreven over de ervaring die kindsoldaten hadden achtervolgd te worden door de geesten van de slachtoffers.⁶⁶ In het verlengde hiervan, werden de kinderen door hun oorspronkelijke gemeenschap dikwijls beschouwd als 'vervuild', wat hun reïntegratie bemoeilijkte. Bij het proberen om te gaan met rusteloosheid en de psychische en sociale onevenwichten die hieruit voortkomen, stoten we op de grenzen van de westerse definitie van 'trauma' en op de beperkingen van het erop gebaseerde interventieapparaat. '*Comment pourrait-on traiter un enfant qui a bu du sang avec des médicaments?*', vroeg Fortuna Lunda, de programmaverantwoordelijke voor Save the Children, zich af. Het is dan ook zeer pertinent de vraag te stellen of in de context van het conflict in Zuid-Kivu er ook een algemeen cultureel geloof is in de geesten van de doden en of kinderen zich achtervolgd of 'behekst' weten.

Sommige van onze respondenten⁶⁷ vertelden dat strijders die vroeger terugkwamen van vijandelijkheden purificatierituelen moesten ondergaan uitgevoerd door de *bami*, omdat het doden 'vervuilend' zou zijn. Verder vragend naar de concrete inhoud van dit 'vervuilend' karakter en van de rituelen, bleek dat hun kennis gebaseerd was op mondelinge traditie. Zij konden niet met zekerheid zeggen of het dan ging om achtervolging door geesten of een

---

66 Zij geloven dat bij een transgressie van de morele orde, bijvoorbeeld bij het doden van iemand, men een staat van *kiir* over zich roept, waarbij de geesten van de voorouders of het slachtoffer een constant ongeluk over de dader en zijn omgeving brengen. (Victor, 2007)

67 Interview Emmanuel Kaziba, hoofd Commission de Justice et Paix, Bukavu, 2 december 2008; Interview met Illunga Mwamba, *o.c.*; Interview met Fortuna Lunda, *o.c.*; Interview met Jean-Claude Murhawe, programmaverantwoordelijke Caritas, Bukavu, 3 november 2008; Serge Bingane Narwangu, *o.c.*; Augustine Chabwine, *o.c.*; Interview met Valéry Korowe, ex-programmaverantwoordelijke Caritas, Bukavu, 3 november 2008

algehele staat van vervuiling. Volgens hun ervaringen met de gedemobiliseerde kinderen en hun gemeenschappen was dit geloof in het vervuilend karakter van oorlogsvoering verdwenen en waren er geen gevallen meer waarin strijders door geesten achtervolgd werden. Tot 1996 in Zuid-Kivu was het, zo zeiden ze, zeer lang geleden dat er een grootschalig conflict tussen gemeenschappen was uitgebroken. Professor in de culturele antropologie Barnabe Mulyumba⁶⁸, die zich gedurende zijn carrière gespecialiseerd heeft in de Balega en Bashi bevolkingsgroepen, was er echter van overtuigd dat hoewel hekserijgeloof wijdverbreid is, de ervaring achtervolgd en gekweld te worden door de geest van een slachtoffer nooit algemene ingang heeft gevonden in de culturele tradities van Zuid-Kivu. Ook in de classificatie van de verschillende soorten geesten in het geloof van de Bashi en de Balega vinden we hieromtrent niets terug. (Colle, 1971; Masson, 1966)

Daar waar we geen gevallen hebben kunnen optekenen van kinderen die zich achtervolgd wisten door hun slachtoffers of van gemeenschappen die de kinderen om deze reden niet wilden opnemen, hebben we wel verhalen kunnen documenteren over kinderen en volwassenen die bezeten waren vanuit een heel andere en hedendaagse hoek. Er hangt een grote zweem van geheimzinnigheid rond de precieze praktijken en rituelen van de *mayi-mayi*, maar het gebruik fetisjen, krachtvoorwerpen geladen met geesten, en rituelen nemen een centrale plaats in in de voorbereidingen van de strijd. Verstoken van moderne oorlogstechnologieën, dienen deze heruitgevonden traditionele praktijken in een moderne context als een belangrijke *'technology of the self'* waardoor het groepsgevoel versterkt wordt, hun identiteit als strijders vorm krijgt en hun mentale toestand verandert. (Hoffmann, 2005) Dit biedt hen een voordeel op het strijdtoneel en voedt hun reputatie van wilde en onbevreesde krijgers. Deze praktijken en rituelen hebben een sterke psychologische impact, wat tot voordeel strekt tijdens het vechten, maar tot nadeel tijdens de reïntegratie, wanneer dit in combinatie met factoren zoals stress, trauma's en het gebruik van marihuana en alcohol kan leiden tot de indruk bezeten te zijn door de geesten die men heeft opgeroepen en tot beelden vergelijkbaar met psychiatrische syndromen. Bovendien vormen deze rituelen en de verhalen die erover de ronde doen ook naar de buitenwereld en de gemeenschap toe een verklaring voor vreemd gedrag.

Een korte rondvraag in Nyangezi leverde ons meteen de verhalen op van twee kinderen die op

---

68 Interview met Prof. Dr. Barnabe Mulyumba, Bukavu, 5 december 2008

deze manier bezeten waren geweest. De tante van Dieudonné vertelde hoe ze met het kind geen blijf wisten in het dorp. Hij was op elfjarige leeftijd gedwongen gerekruteerd door de *mayi-mayi* als *kadogo dawa*⁶⁹. Toen hij op vijftienjarige leeftijd gedemobiliseerd werd, ging hij er mentaal fel op achteruit. Hij kende periodes van afwezigheid, schreeuwen en stuiptrekkingen. De vrouw weet dit aan de fetisken en voorouderlijke geesten waarmee hij door zijn rol van *kadogo dawa* in contact was gekomen. In hetzelfde dorp werden we benaderd door de familie van Furaha, die zich op vijftienjarige leeftijd bij de *mayi-mayi* had aangesloten. Ze was al meer dan een jaar gerehabiliteerd, maar de indruk bezeten te zijn werd naarmate de tijd vorderde enkel sterker.

Beide families waren radeloos, omdat er geen remedie of ritueel voor handen was om hem te behandelen. De *mwami* en andere traditionele autoriteiten waren immers vertrokken, zo zeiden ze. De pastoor had de betrokkenen daarom noodgedwongen doorverwezen had naar een exorcist (hier een katholieke missionaris) in Bukavu. Toen ze daarna naar het dorp terugkeerden, verdwenen hun symptomen en waren ze volgens hun familie genezen.

In een later interview zei deze exorcist, die een zeer gerespecteerde reputatie heeft maar anoniem wenst te blijven, dat hij over het verloop van een jaar enkele tientallen dergelijke gevallen heeft behandeld. Hij voegde eraan toe dat dit waarschijnlijk slechts het puntje van de ijsberg is, omdat de mensen die de weg naar hem vinden zelf al de wil moeten hebben iets aan hun situatie te veranderen en hierbij meestal gesteund worden door hun omgeving. Lokale priesters waarmee we in contact kwamen via Caritas-Bukavu uit Kanyola, Walungu en Bukavu en betrokken waren op de problematiek, bevestigden het bestaan van deze bezetenheidservaringen. Elk waren ze er al verschillende keren rechtstreeks mee in contact gekomen.

4.4. Verband met lengte verblijf en leeftijd

De reïntegratiemoeilijkheden die een gedemobiliseerd kind doormaakt, verschillen dus zeer sterk van geval tot geval. De moeilijkheden variëren ook heel sterk naargelang de functie die het kind in de groep heeft uitgeoefend. De *kadogo dawa* hebben we in deze reeds belicht.

---

⁶⁹ Dit zijn jonge kinderen die wegens hun maagdelijkheid ingezet worden om de magische bereidingen klaar te maken. (cf. *supra*)

Kinderen die enkel onrechtstreeks aan de vijandelijkheden hebben deelgenomen, zoals dragers, koks en dergelijke meer zijn minder vatbaar voor schuldgevoelens en minder gewend aan de macht van het wapen als middel tot sociale en economische handhaving.

Toch is het mogelijk enkele algemene verbanden af te leiden uit de resultaten van het kwalitatieve onderzoek en de literatuur. De lengte van het verblijf van het kind in de groepering is een eerste belangrijke variabele. Hoe langer deze periode is, hoe minder het kind zichzelf gaat beschouwen als slachtoffer, indien het gedwongen gerekruteerd is, en hoe meer het zijn identiteit gaat ontlenen aan de groep en zichzelf gaat zien als 'dader', in die zin dat hij of zij de indruk heeft vrijwillig te kiezen en te handelen. Aan de ene kant zal het kind inderdaad gradueel zijn tactisch handelen optimaliseren, door bijvoorbeeld patrimoniale relaties aan te gaan met zijn superieuren (Utas, 2005). Aan de andere kant zullen zij ook de ruimte in de marge die hen gelaten wordt door de volwassenen meer en meer kunnen benutten om met elkaar vriendschapsrelaties aan te knopen, te spelen en 'kind te zijn' (Honwana, 2005)⁷⁰

Alle geïnterviewde respondenten die rechtstreeks betrokken zijn bij de demobilisatie van de kinderen legden een tweede link. Volgens hen is er een sterk verband tussen de leeftijd van de kinderen bij demobilisatie en de aard van de problemen waarmee zij dan te maken krijgen. Enerzijds is er een omgekeerd evenredig verband tussen de leeftijd en de ernst van de trauma's die de kinderen parten spelen. Jongere kinderen zijn over het algemeen dus veel zwaarder getraumatiseerd door de blootstelling aan geweld. Daartegenover staat dan weer dat er anderzijds een recht evenredig verband bestaat tussen de leeftijd en gevoelens van identiteitsverlies en machtsverlies. Ondanks de trauma's zijn de jongere kinderen volgens de respondenten veel makkelijker te reïntegreren, omdat hun persoonlijkheid en identiteit nog niet zo sterk ontwikkeld is en zij dus docielier zijn, wat in scherp contrast staat met de ongehoorzaamheid t.a.v. 'burgeroversten', die endemisch is onder de oudere ex-kindsoldaten. Het omgaan met de gedemobiliseerde volwassenen is in dit opzicht zo mogelijk nog moeilijker. *'Ils ne savent faire que exiger, mais en même temps ils se réalisent que leur base de pouvoir, leur appartenance à une groupe armée a disparu. Cela les rend plus capricieux et même, disons, insupportables'*, zo zei Jean-Claude, de programmaverantwoordelijke DDR van Caritas-Bukavu.

---

70 Zie ook *supra* over de initiatie in de cultuur van geweld.

5. Preventie en reïntegratie: een titanenwerk

De grote schaal waarop kinderen in Zuid-Kivu toetreden tot het leger of – nu voornamelijk – gewapende groeperingen kan niet los gezien worden van de schaal van de sociaal-economische en culturele crisis die de regio teistert. Kinderen en jongeren kunnen niet terugvallen op een adequate levensstandaard, wat hun individuele ontplooiing belemmert en nog verder gehypothekeerd wordt door gebrekkig onderwijs. Door een acuut gebrek aan economische mogelijkheden, de uitholling van traditionele sociale structuren en gewapend conflict, die allen ontheemding en migratie in de hand werken, komen de familiale structuren onder grote druk te staan en zijn de ouders niet in staat hun kinderen van een beschermende omgeving te voorzien. Deze basiskinderrechten, als onderwijs; voldoende levensstandaard en ouderlijke bescherming zijn voor de meeste kinderen en jongeren een haast onbereikbaar ideaal.

Het fenomeen van de kindsoldaten is dan ook het symptoom van een veel diepliggender probleem. Dit heeft twee belangrijke implicaties. Ten eerste houdt deze vaststelling in dat pogingen de strijd aan te binden met het verschijnsel met louter repressieve middelen op voorhand tot mislukken gedoemd zijn. De strijd tegen de straffeloosheid werkt dan wel ontegensprekelijk in op de vraagzijde, maar laat de aanbodzijde onverlet. Zolang kinderen en jeugd in Zuid-Kivu geen economische alternatieven voor handen hebben en geen sociale mobiliteit of integratie kennen temidden van een klimaat van onveiligheid, zal het fenomeen blijven bestaan. Ten tweede zal de efficiëntie van de reïntegratie-inspanningen altijd beperkt blijven door de sociale, economische en culturele context. Het reïntegreren van een kind, zonder dat de onderliggende context afdoende veranderd is, is dan ook als het bestrijden van koorts zonder naar het achterliggende oorzak te kijken. Zo'n koorts kan altijd terug de kop opsteken

Deel 2. Op kinderrechten gebaseerde reïntegratieprogramma's

1. Van diagnose naar remedie en evaluatie

Doorheen het vorige deel van de verhandeling hebben we een goed inzicht verworven in zowel de sociale, economische en culturele oorzaken als in de gevolgen van kinderrekrutering. Nu zullen we dieper ingaan op de respons die hierop gegroeid is vanuit de hulpverlening. Zoals we zullen zien, zijn de kinderrechten hierin een zeer belangrijk hulpmiddel en beleidsinstrument geworden dat vorm geeft aan de programma's. Deze rechtenbenadering heeft ontegensprekelijk belangrijke successen geboekt, zoals het verlaten van een enge definitie van 'kindsoldaat' en het onder de aandacht brengen van de specifieke moeilijkheden van meisjes.

We zijn hiermee echter nog niet aan het 'einde van de geschiedenis' gekomen. De efficiëntie en het nut van hulpmiddelen en beleidsinstrumenten wordt immers bepaald en beperkt door de hanteringswijze van de gebruiker. De introductie van kinderrechten in het reïntegratievraagstuk heeft nieuwe vragen opgeroepen en vele andere onbeantwoord gelaten. Hieronder figureert de vraag naar de huidige en potentiële rol van kinderrechten in de reïntegratie. Hoe kunnen of moeten we kinderrechten hanteren om het belang van het kind zo goed mogelijk na te streven en te realiseren? En waaruit bestaat dit belang trouwens?

In het hiernavolgende zullen we eerst duidelijk maken dat kinderrechten een determinerende impact hebben op de gehele reïntegratieinspanning in Zuid-Kivu. Zij bieden een perspectief om de problemen te kaderen, een blauwdruk voor de programma's en een evaluatiestandaard voor het goede verloop voor de ganse interventie. Daarna zullen we merken dat er aan de kinderrechtenbenadering, zoals deze zich heeft ontplooid in Zuid-Kivu een premisse ten grondslag ligt, namelijk dat de overgrote meerderheid, zonet alle problemen waar deze kinderen mee geconfronteerd worden, vertaald kunnen worden in schendingen van hun rechten. Vervolgens zullen we de geldigheid van deze premisse kritisch onder de loep nemen.

Dit zal ons leiden tot de conclusie dat, ten eerste, de kinderrechten een zeer sterk analysekader bieden om sociaal-economische problemen aan te kaarten, maar dat de huidige implementatie ervan in de programma's er niet in slaagt op efficiënte wijze aan deze verzuchtingen tegemoet

te komen. Ten tweede blijkt het kinderrechtenregime zoals het in Zuid-Kivu vorm heeft gekregen, niet in staat problemen op het culturele en identitaire vlak afdoende in kaart te brengen en te remediëren. Vooraleer we daartoe komen, zullen we eerst dieper ingaan op de centrale rol die kinder- en mensenrechten zijn komen te spelen in het Kivutiaanse décor.

2. Gewapend conflict: een vloek voor de kinderrechten, een zegen voor het kinderrechtendiscours

2.1. Het humanitaire project in de Kivu's

Rondwandelen in Bukavu valt doorheen de drukte door meteen de quasi totale afwezigheid van reclame op. Er is geen spoor van te bespeuren, enkele vergeelde affiches van de voorbije verkiezingen, lege reclameborden en winkels geveerd in de alomane kleur van de telecom-operatoren niet te na gesproken. Een goede, tweede blik vestigt de aandacht op een veelheid van doeken die over en langs de straten gespannen zijn. Toch reclame, lijkt het. Maar er wordt geen product op te koop aangeprezen en geen bedrijf. Niettemin is er een duidelijke boodschap uit op te maken. '*Femmes rassemblées pour leur droits. Séminaire sur la violence sexuelle, du 15 à 17 octobre*' ; '*Hukumu la kufa, nasema hapana! Wacongomani pamoja nyuma ya haki za binadamu*' (De doodstraf, ik zeg neen! Congolezen samen verenigd achter de mensenrechten); '*Non contre les violations des droits de l' enfant [...] Tous nos enfants ont droit à l'éducation!*' Het zijn slechts enkele voorbeelden uit een bloemlezing die een tijdje zou kunnen doorgaan. Over wie het belang van deze rechten van de mens, vrouw en kind in de verf wil zetten bestaat geen twijfel. Onder de tekst staan de emblemen en acroniemen van de Verenigde Naties, UNICEF en talrijke internationale en lokale NGO's. Vanwaar deze uitgesproken publiciteit voor de mensenrechten? Onze aandacht dwaalt af naar de witte jeeps die getooid met lange antennes weg en weer zoeven.

De komst van de Rwandese vluchtelingen in 1994 luidde een nieuw tijdperk in voor de inwoners van de Kivu's. Niet alleen maakte het de omslag van de sociaal-economische crisis en etnische spanningen in een open conflict onafwendbaar, een nieuwe categorie van actoren verscheen op het toneel. De Kivu's kwamen in het brandpunt van de aandacht van de internationale gemeenschap te staan. Het Hoge Commissariaat voor de Vluchtelingen van de Verenigde Naties (UNHCR), het Internationaal Comité van het Rode Kruis (ICRC) en

UNICEF snelden samen met internationale NGOs, zoals het International Rescue Committee (IRC) en Save the Children toe om een verdere escalatie van de humanitaire crisis te bezweren. Deze organisaties brachten betaalde jobs en miljoenen dollars bestemd voor ontwikkelingshulp met zich mee. Daarnaast kwamen ze ook aan met – belangrijker nog – een visie die bepaalt hoe dit geld besteed moet worden en hoe aan hun projecten vorm gegeven dient te worden.

2.2. *Human development, human security en human rights*

Tijdens de jaren tachtig en negentig zijn de tekortkomingen van de structurele aanpassingsprogramma's steeds duidelijker geworden en zijn zij samen met de macro-economische indicatoren voor ontwikkeling in onmin geraakt. Economische ontwikkeling wordt niet langer beschouwd als een doel op zich, maar hoort in functie te staan van de menselijke ontwikkeling of *human development*. '*[This is] a process of enlarging people's choices [...] Development must therefore, be more than just the expansion of income and wealth. Its focus is the people.*' (UNDP, 1990: 10) In een zelfde beweging is ook veiligheid in de zin van afwezigheid van gewapend conflict slechts een *conditio sine qua non* geworden voor de ruimere veiligheid van de mens. Dit concept van de *human security* betekent dat we 'de fundamentele vrijheden moeten beschermen – vrijheden die de essentie vormen van het leven'. (United Nations Commission on Human Security, 2003: 4) Het zijn deze fundamentele vrijheden die de mens in staat stellen keuzes te maken en zich te ontwikkelen. Net zoals er een correlatie is tussen conflict en onderontwikkeling, blijkt er ook een te zijn tussen conflict en het gebrek aan deze fundamentele vrijheden. Mensenrechten worden zo betrokken in de vergelijking en naar voren geschoven als het centrale actiepunt in het bewerkstelligen van menselijke vrijheid en veiligheid en als kader voor hun ontwikkeling. (UN Commission on Human Security, 2003: 8-9) Zo verklaarde Kofi Annan, de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties, de titel van zijn rapport 'In Larger Freedom: towards security, development and human rights for all': '*[They] go hand in hand [...] We will not enjoy development without security, we will not enjoy security without development, and we will not enjoy either without respect for human rights. Unless all these causes are advanced, none will succeed.*' (Annan, 2005, 5)

Op deze wijze wordt het dissemineren en implementeren van mensenrechten een cruciale

pijler om conflictsituaties in te dijken en om te buigen tot een positieve omgeving voor de ontwikkeling van de getroffen. *'In conflict situations, a rights-based approach, like a human security approach, reorients humanitarian strategies towards enhancing people's capabilities, choices and security. It stresses the right to life, health, food, shelter and education. It also emphasizes non-discrimination policies, equality and equity, as well as the rights of specific groups, such as women, children, the elderly, the disabled and refugees.'* (UN Commission on Human Security: 2003, 27)

2.3. Ook voor kinderen

Deze *human rights based* benadering heeft algehele ingang gevonden bij de internationale organisaties en NGOs die zich bekommeren om het lot van kinderen. Ten eerste hebben zij van het beschermen van de kinderrechten hun expliciete doelstelling gemaakt. Zo omschrijft Save the Children zich als *'the worlds leading children's rights organisation'* en veranderde UNICEF in 1996 zijn *mission statement* om een expliciete verwijzing te maken naar de rechten van het kind.⁷¹ Een jaar later vaardigde zij een *executive directive* (UNICEF, 1997) uit die de nieuwe op rechten gebaseerde aanpak moest verduidelijken en implementeren. UNICEF beschrijft in deze *executive directive* hoe de verandering van hun aanpak parallel loopt met een verschuiving in de definitie van ontwikkeling.

*'In tandem has come a shift in the definition of development [towards sustainable human development, which is] a vision of development consistent with the aims of CRC and CEDAW*⁷² *With this vision, governments and international financial institutions have come to increasingly recognise that expenditures on human development are both sound economic investments and necessary conditions for the enjoyment of human rights.'*

Zo onderschrijven ze ten tweede ook de intrinsieke verbondenheid van mensenrechten (waaronder kinderrechten), ontwikkeling en veiligheid. Dit zowel op het niveau van de *human security* en *development*, als op het nationale, 'geaggregeerde' vlak. Wanneer Save the Children de G-8 verwijt te weinig te doen om de milleniumdoelstellingen inzake

---

⁷¹ "UNICEF is mandated by the United Nations General Assembly to advocate for the protection of children's rights, to help meet their basic needs and to expand their opportunities to reach their full potential." (Executive Board beslissing, 1996, <http://www.unicef.org/eapro/activities.html> (laatst geraadpleegd op 4 december 2009))

⁷² UN Convention on the Elimination of Discrimination of Women

basisonderwijs te halen doen ze dit vanuit deze achtergrond:

'This is a denial of children's basic rights and a scandalous waste of human potential. Without education, children – and their families, communities and countries – face the bleak prospect of continuing on a negative development path, where poverty and conflict continue to blight lives across generations.[...] Children's health, nutrition, education and broader wellbeing really does hold the key to a more secure and prosperous future for all of us.' (Save the Children, 2009: 1) Kinderen en kinderrechten komen zo in het brandpunt van de ontwikkelingsproblematiek te staan.

Belangrijk hierbij is het inzicht van de internationale gemeenschap dat de driehoeksverhouding tussen veiligheid, ontwikkeling en mensenrechten zeer nauw verbonden is met de specifieke situatie en noden van kinderen. Zoals de menselijke ontwikkeling gezien wordt als zijnde onlosmakelijk verbonden met een veilige omgeving die de mensenrechten garandeert en met het daadwerkelijk gebruik en genot van deze rechten, zo is volgens het Verdrag de ontwikkeling van het kind afhankelijk van een veilige omgeving voorzien door de staat en de ouders, vanwaaruit het zijn rechten kan claimen en er van kan genieten. (cf. infra) Het Verdrag is vanuit deze invalshoek een modelafspiegeling van de *human development*, *security* en *rights* benadering op het kind. Dit kader wordt beschouwd als de noodzakelijke voorwaarde voor kinderen om zich als subject van hun eigen geschiedenis te kunnen ontwikkelen, ontplooiën en hun potentieel te kunnen realiseren. Het enerzijds beschermen en realiseren van hun rechten en anderzijds het 'mondig maken' van kinderen door hen vertrouwd te maken met deze rechten is dan ook de kerntaak van de kindbeschermingsorganisaties geworden.

2.4. Kinderrechten en conflict, een complexe relatie

De doeken in het straatbeeld zijn stille getuigen van deze humanitaire missie de mensenrechten en kinderrechten te dissemineren. De impact van de aanwezigheid van de internationale gemeenschap is echter veel diepgaander dan enkel de publiciteit die aan het rechtendiscours wordt gegeven. De lokale NGO's die samenwerken met de internationale actoren hebben allemaal van de mensenrechten hun strijdpunt gemaakt. Soms expliciet, door te verwijzen naar de verdragen, soms impliciet, door de problemen en hun remedies te

herformuleren in termen van rechten. Het recht op proper water, het recht op ontwikkeling en het seksueel misbruik van vrouwen wordt vertaald als een schending van de vrouwenrechten. Het rechtendiscours blijft niet beperkt tot deze op de internationale gemeenschap gerichte actoren, maar sijpelt naar beneden en doordringt het hele sociale netwerk. Elke parochie organiseert sensibiliseringscampagnes rond kinderrechten⁷³. Zo organiseerde de parochie van Kabare in samenwerking met War Child Holland een 'kinderrechtendag', waarbij kinderen en jongeren toneel en muziek brachten die draaiden rond het KRV. Al rappend verkondigden ze, *'Mimi ni mtoto, ninazo haki za watoto.'* (Ik ben een kind en daarom heb ik kinderrechten) en in een nagespeeld dispuut met hun ouders, dat handelde over de spanning tussen hun plicht te werken in het huishouden en hun recht op onderwijs, bleek de Conventie een sterk argument te zijn. Daarnaast worden in samenwerking met internationale NGO's zoals Save the Children *'community child protection networks'* opgericht in de dorpen met als doel aan capaciteitsopbouw te doen en de kennis van kinderrechten te verspreiden en schendingen ervan te remediëren. Lokale NGO's nemen gelijkaardige initiatieven, zoals de *'vijiji vileleso'* (voorbeelddorpen) nabij Uvira⁷⁴. Op deze manier worden kinderen en volwassenen vertrouwd gemaakt met een nieuw aspect van hun identiteit en belangen, namelijk drager te zijn van mensenrechten. Vanuit deze optiek bestaat een aspect van de relatie tussen gewapend conflict en kinderrechten erin dat, hoewel conflict nefast is voor de kinderrechten *an sich*, het een katalysator is voor de verspreiding van het kinderrechtendiscours en voor de oprichting van sociale structuren en instituten die ernaar gemodelleerd zijn.

3. De intieme band tussen kinderrechten en reïntegratieprogramma's

3.1. Kinderrechten als basis van de reïntegratieprogramma's

De demobilisatie en reïntegratie van kindsoldaten is slechts een van de specifieke domeinen waarop de hulpverleningsorganisaties in Zuid-Kivu actief zijn. Het wekt dan ook geen verbazing dat hun programma's op dit vlak ook vorm krijgen door de idee van de kinderrechten dat deze organisaties identiteit en doel geeft. Zo is volgens de Paris Guidelines, opgesteld door UNICEF en een koepel van internationale NGO's, het fundamentele principe dat vorm moet geven aan de hulpverleningsprogramma's *'a child rights approach – meaning*

---

⁷³ Interview met Emmanuel Kaziba, Commission de Justice et Paix, Bukavu, 1 december 2008

⁷⁴ Interview met Ilunga Mwamba, ADED, Uvira, 20 november 2008

that all interventions are developed within a human rights framework – [which] should underpin all interventions aimed at preventing recruitment or use, securing the release of, protecting and reintegrating children who have been associated with an armed force or armed group.' (The Paris Guidelines, 2007: 8) Ook de Inter-Agency Guidelines for Developing Reintegration Programmes schuiven de vier hoofdprincipes van het Kinderrechtenverdrag (KRV), namelijk niet-discriminatie, beste belang van het kind, recht op overleven en ontwikkeling en het participatierecht naar voor als het 'core framework' van de programma's (Inter Agency Guidelines, 2007: 10) De Integrated Disarmament, Demobilisation and Reintegration Standards van de Verenigde Naties (IDDRS) doen hetzelfde, evenals de *Guidelines* van Save the Children (McConnan en Uppard, 2002: 213)

In lijn hiermee bevestigden de respondenten van alle internationale NGO's en ook talrijke nationale NGO's, zoals het BVES en ADED, dat kinderrechten expliciet de basis vormen van hun aanpak. Allen duiden ze de grootschalige kinderrechtenschendingen aan als hun grootste bezorgdheid en het remediëren ervan als hun overkoepelende doelstelling. Caritas verwijst niet uitdrukkelijk naar het KRV, maar stelt, gevraagd naar het belang van de Conventie voor hun werk, dat de principes die erin vervat liggen de drijvende kracht vormen van hun programma. In de volgende paragrafen gaan we dieper in op de vraag wat dit dan net inhoudt, deze '*child-rights approach*'.

3.2. *De kindsoldatenproblematiek vanuit een 'child rights situation analysis'*

Een van de belangrijke voordelen van een kinderrechtenbenadering is volgens UNICEF dat er geen verschillende conceptuele analysekaders meer gebruikt moeten worden voor bijvoorbeeld ondervoeding en onderwijs, maar dat zij allen geïntegreerd kunnen worden in één model waarbij het de rechten zijn die invulling geven aan de indicatoren voor de situatieanalyse.⁷⁵ Want '*in the analysis of problem causes, the problems identified will most often constitute violations of children's rights*' (UNICEF, 1998: II.2.a) en schijnbaar ongerelateerde problemen vinden vaak een gemeenschappelijke oorzaak in de schending van deze rechten. (*ibid.*) Meer dan hier nogmaals een algemene bevestiging van de op rechten gebaseerde benadering in te zien, is kunnen we opmerken dat volgens deze benadering het

---

⁷⁵ Dit wordt door UNICEF wel enigszins gerelativeerd in die zin dat zij erkent ook de CEDAW voor vrouwen te moeten operationaliseren en dat de impact van de milieuproblematiek op kinderen niet helemaal gevat kan worden door de CRC (UNICEF, 1998: II.2.A)

kinderrechtenperspectief vanaf de situatieanalyse af determinerend is voor het ganse verloop van de interventie.

Het belang van kinderrechten voor de situatieanalyse zet zich ook voort op het vlak van de kindsoldatenproblematiek. De Verenigde Naties werpen kinderrechten op als de motor achter duurzame reïntegratie in hun IDDRS. De basisbeginselen van de Conventie moeten volgens de IDDRS op alle fases van de interventie worden toegepast, van de situatieanalyse over de ontwikkeling van de programma's tot de implementatie en evaluatie ervan. Gevraagd naar de rol die kinderrechten vervullen bij het in kaart brengen van de omstandigheden en oorzaken van rekrutering, verwees mevrouw Lienhart, de bureauverantwoordelijke van Save the Children, naar het door haar organisatie uitgegeven document '*Child Rights Programming*' (Save the Children, 2005) waarin de '*child rights situation analysis*' naar voor geschoven wordt. Deze analysemethode kadert de problemen waar de kinderen mee geconfronteerd worden in termen van kinderrechtschendingen. Naast een focus op deze schendingen en de grondoorzaken ervan, strekt deze analyse zich ook uit over de plichthebbenden en verantwoordelijken t.o.v. deze rechten.

Gebaseerd op het voormelde analysekader verstrekten de organisaties ons het volgende inzicht in de gehele problematiek. De grote armoede, of – in kinderrechtermen vertaald – een gebrek aan toereikende levensstandaard, ligt niet alleen aan de basis van het toetreden tot gewapende groepen, maar ligt eveneens ten grondslag aan de schending van andere basisrechten, ten eerste het gebrek aan onderwijs en ten tweede aan ouderlijke bescherming. Dit aangezien de familie niet bij machte is om de kinderen te onderhouden, school te laten lopen en vaak gedwongen zijn hen als een extra arbeidskracht aan te wenden. De inbreuk op deze rechten voedt op haar beurt ook de motivaties om een gewapende groep te verwoegen of voor ouders om hun kinderen af te staan. Om te komen tot een duurzame reïntegratie moeten naast het behandelen van de trauma's ook deze grondoorzaken weggenomen worden.

Dit is een eerste invulling van de 'integratieve benadering' die door de kinderrechten en de richtlijnen naar voor geschoven wordt, omdat de oorzaken van het fenomeen belicht worden vanuit de samenhang die er bestaat tussen de verschillende rechtenschendingen en hun onderliggende oorzaken. De uitgewerkte programmatie zal er dan ook in moeten slagen om al deze facetten gelijktijdig te adresseren. Het ingrijpen op de wortels van het probleem, dat dus bestaat uit de schending van de verschillende basisrechten, is de hoofddoelstelling van het

sociaal-economische luik van de reïntegratieprogramma's. Zo stellen de Inter-Agency Guidelines dat '*knowledge of the root causes, which are then addressed by duty-bearers [is a] key element towards sustained reintegration.*' (Interagency Guidelines, 2007: 8)⁷⁶

Daarnaast analyseren de organisaties de problematiek ook vanuit het perspectief van de plichthebbenden. Complementair aan de rechten die de kinderen toegekend zijn in het Kinderrechtenverdrag, hebben de ouders en de staat de plicht⁷⁷ deze rechten te vrijwaren en te realiseren. Zonet hebben we echter opgemerkt dat de sociaal-economische context waarin de ouders zich bevinden hen verhindert om deze plicht op te nemen. Op deze wijze maakt de gevolgde situatieanalyse duidelijk dat om tot een gedegen en duurzame reïntegratie te komen, de ouders niet enkel op de rechten van hun kinderen en hun eigen verantwoordelijkheden gewezen moeten worden, maar dat zij ook in staat moeten worden gesteld hieraan te voldoen.

Dit is de tweede betekenis van de integratieve benadering waarvan het belang door de organisaties en de geïnterviewden steeds benadrukt wordt. De structuren en mechanismen binnen de gemeenschap die een positieve bijdrage kunnen leveren tot de bescherming van de kinderrechten dienen versterkt te worden. Vertrekkende vanuit een plichtenperspectief wijst de situatieanalyse ook op de verantwoordelijkheid van de staat, die het sociaal-economisch kader dient te scheppen waarin de ouders hun taak kunnen vervullen en de kinderen zich kunnen ontplooiën, waarbij het voorzien van een gepaste onderwijsomgeving tot de kern van haar opdracht behoort.

3.3. *De vormgeving van de programma's vanuit een kinderrechtenbenadering*

3.3.1. De eerste fase: opvang in de Centres d' Accueil Transitoire (CTO's)

De CTO's hebben we reeds kort vermeld bij de bespreking van het *brassage*-proces. Na de identificatie van de minderjarigen in de *brassage*-centra in eenheden van het nationale leger of in de milities die zich in het FARDC integreerden, werden zij doorverwezen naar deze tijdelijke opvangcentra. Nu het officiële *brassage*-proces is afgelopen, worden er op veel

---

⁷⁶ Opgesteld door de West Africa Reintegration Working Group

⁷⁷ Enkel de staat put juridische verplichtingen in de strikte zin van het woord uit het Kinderrechtenverdrag. Een mensenrechtenverdrag regelt immers de rechtsverhouding tussen de staat en de burgers. Wat de ouders betreft, heeft het Verdrag het over 'verantwoordelijkheden'. De richtlijnen hebben het, wanneer het over plichthebbenden gaat, ook over de ouders. (Inter-Agency Guidelines, 2007)

minder grote schaal kinderen geïdentificeerd en zijn vele CTO's gesloten. Caritas bijvoorbeeld had tot in 2006 vier van deze CTO's, waaronder een in Kalehe en een in Bukavu. Het enige centrum dat nu nog werkzaam is in Bukavu is dat van het BVES. Tijdens hun verblijf hier zoeken de organisaties contact met de families van de kinderen, bemiddelen zij met hen en sensibiliseren ze de gemeenschap over het belang het kind terug op te vangen. De kinderen zelf krijgen er vaste routine en '*éducation à la paix*', waarin ze uitleg krijgen over de gevaren van druggebruik, hun (kinder)rechten en plichten t.o.v. hun ouders. In de centra is er geen verdere opleiding of vorming voorzien, het belangrijkste onderdeel van hun verblijf is echter de psycho-sociale opvang, waarmee men de psychologische gevolgen van hun ervaringen bij de milities tracht te remediëren. Dit gebeurt vooral door het organiseren van spelletjes, het verschaffen van de vermelde routine en geduldig luisteren.

3.3.2. De tweede fase: Sociale en economische reïntegratie vanuit een levelihoodbenadering

3.3.2.a. *Een livelihoodperspectief*

Doorheen de situatieanalyse is naar boven gekomen dat de gebrekkige livelihoods van de kinderen, hun familie en gemeenschap beschouwd worden als de kern van het probleem. Het sociaal-economisch luik van de reïntegratie gaat zich dan ook specifiek op die livelihoods richten. Inderdaad, *'It has become clear to the child protection agencies working in West Africa that the best practice for reintegrating children affected by armed conflict is to use a livelihoods approach.'* (Interagency Guidelines, 2007: 27) Volgens de agentschappen weet deze strategie als geen ander de grondoorzaken van rekrutering en rechtenschendingen, zoals naar voor gekomen in de situatieanalyse aan te pakken.

De Inter-Agency Reintegration Guidelines omschrijven deze benadering als volgt:

'A livelihoods approach looks at the wide range of factors that may be competing for a household's limited resources and the effect these have on each other (e.g. money that is needed for school fees or healthcare and the strain this may put on household resources to provide enough food for the family). In this way, looking at livelihoods is far more useful than looking just at one sector, such as food security, if we want to draw out the linkages between different sectors, and in clarifying how our activities can contribute to common objectives.'

(Inter-Agency Guidelines, 2007: 27)

De *livelihood* van het gereïntegreerde kind en zijn familie zal dus duurzaam zijn, indien er op standvastige wijze voldoende activa voor handen zijn, waardoor er geen afweging moet worden gemaakt tussen of afbreuk gedaan aan de verschillende kinderrechten. Deze benadering sluit dus naadloos aan bij de integratieve aanpak die vanuit het kinderrechtenperspectief vereist wordt. Het centrale inzicht is hierbij dat een gebrek aan inkomen zowel de gepaste levensstandaard als de familiale bescherming, het onderwijs en de gezondheid van het kind onder druk zet. Hieruit volgt dat de interventie zich moet richten op de familie en de gemeenschap, want zonder de verbetering van hun livelihoods kunnen de rechten van het kind niet gerealiseerd worden. Bovendien betekent de komst van de kinderen een extra belasting van de ouders en een verdere opdeling van middelen tussen al hun kinderen. Het essentiële punt in de reïntegratieinspanningen is daarom volgens deze redenering dat het kind in plaats van een last voor de gemeenschap, een lust wordt. De familie en gemeenschappen moeten op hun beurt in staat gesteld worden in hun plichten t.o.v. het kind te voldoen. De verantwoordelijken van BVES, ADED, Caritas, Laisser l'Afrique Vivre (LAV), UNICEF, War Child Holland en Save the Children deelden allen in deze logica. De vraag die vervolgens rijst is hoe deze benadering concreet gestalte krijgt in de praktijk.

Professor Augustin Chabwine, die door nauwe samenwerking met UNICEF mee vorm gegeven heeft aan deze richtlijnen en de concrete uitwerking van de programma's, gaf aan dat de kinderen niet gereïntegreerd kunnen worden zonder het huishouden een alternatieve bron van inkomsten te geven.⁷⁸ Het probleem dat de ouders confronteerde voor de rekrutering van hun kinderen was immers dat zij hen financieel niet konden ondersteunen. De mogelijke oplossingen bestonden er volgens professor Chabwine uit dat de ouders ofwel moeten kunnen genieten van een microkrediet ofwel dat men van de kinderen zelf een inkomstenbron moet maken door hen een opleiding te geven. De *livelihood*-benadering vindt dus neerslag in het sociaal-economische luik van de reïntegratie op twee verschillende vlakken, enerzijds bij het verstrekken van onderwijs en anderzijds bij vorming.

3.3.2.b. Onderwijs

---

78 Interview met Prof. Chabwine, o.c.

Zolang het kind de leeftijd van vijftien jaar nog niet heeft bereikt, heeft het geen keuze en moet het terug ingeschakeld worden in het formele onderwijssysteem. (Manuel d'opérations, 60)⁷⁹ In de omgeving van Bukavu zijn het vooral Save the Children en Caritas die zich bezig houden met het terug inschakelen van de kinderen in het formele onderwijs. Caritas betaalt hierbij het schoolgeld van de kinderen gedurende een jaar en biedt daarnaast een microkrediet aan aan de ouders om de meerkosten qua voeding en gezondheidszorg te kunnen dekken.

Toen we de directeur er op wezen dat de *Manuel d'opérations* deze werkwijze ontmoedigt, omdat het geen duurzame oplossing zou zijn, zei hij geen andere keuze te hebben aangezien de gemeenschap geen middelen heeft om collectief de premies te betalen (*ibid.*, 50). Wel haalde hij aan de financiële steun te beperken tot maximum twee jaar om het ontstaan van afhankelijkheidsrelaties te vermijden. Daarnaast betaalden ze vanuit de bezorgdheid om discriminatie te vermijden en in overeenstemming met de *Manuel* en de *Paris Principles* ook de schoolpremies van één niet-gedemobiliseerd kind voor elke ex-kindsoldaat.

Save the Children heeft een gelijklopend programma uitgewerkt. Ze gaven aan dat het rechtstreeks betalen van schoolpremies spijtig genoeg noodzakelijk is, maar dat ze daarnaast ook inspanningen leveren om het schoolgerief van de klassen rechtstreeks te financieren, om de kosten voor alle ouders te drukken en dat ze tevens de ouders proberen te voorzien van landbouwgereedschappen en dergelijke meer, om het inkomen van de familie te verhogen en zo op een meer duurzame wijze de opportuniteitskosten van hun schoolgaand kind te verlagen.

3.3.2.c. Vormingsprogramma's

De hoofdmoot van de sociaal-economische reïntegratie bestaat uit vormingsprogramma's die de organisaties aanbieden aan de oudere kinderen die niet meer willen of wegens te grote achterstand niet meer kunnen ingepast worden in het formele onderwijs. In de praktijk bieden de organisaties hen in de regionale centra, zoals Nyangezi, Walungu, Kabare en Cibimbi een opleiding aan die afhankelijk van het gekozen beroep drie à zes maanden in beslag neemt, waarna er een vormingsstage van drie maanden volgt. Hoewel er een studie bestaat, besteld

---

⁷⁹ Conventie 138 van de Internationale Arbeidsorganisatie zet de minimumleeftijd om te werken immers op vijftien jaar.

door het Internationaal Arbeidsbureau die een tiental verschillende economische activiteiten per regio voordraagt, valt men in de praktijk steeds terug op dezelfde set van opleidingen (GOTEC, 2005). Alle organisaties bieden metsen, schrijnwerkerij en kleermaken aan, afhankelijk van de regio aangevuld met landbouw en visserij of veehoeden. Ongeacht de door hun gekozen beroepsopleiding krijgen de kinderen ook alfabetiseringsklassen aangeboden.

In de door Save the Children, War Child Holland en UNICEF gesponsorde programma's in de stedelijke centra vinden we naast de voormelde vormingen ook kleinhandel, automechaniek, lassen en autorijden terug. Deze opleidingen trekken jongeren aan die niet terug willen keren naar hun dorp van oorsprong, maar een nieuw leven wensen uit te bouwen in de stad. De hulpverleners benaderen het niet terugkeren naar het ouderlijk huis echter duidelijk als minderwaardige oplossing. Ouderlijke zorg en bescherming worden immers beschouwd als een recht en behoefte voor de kinderen om zich fysiek en mentaal te ontplooien. Deze oplossing wordt dan ook meestal enkel wenselijk geacht voor kinderen die niet kunnen terugkeren, bijvoorbeeld uit angst voor verstoting of wraak, en voor bijna-volwassenen.⁸⁰

Om discriminatie te vermijden en om bij te dragen aan de levensmogelijkheden van de gemeenschap zijn deze programma's ook opengesteld voor de andere kinderen van de gemeenschap. Caritas beperkte zich hier in eerste instantie tot de kinderen die een bijzonder risico lopen gerekruteerd te worden, net als Save the Children dat het opvangen van kinderen die zonder bescherming van de familie door het leven moeten gaan en dus meer risico lopen op rekrutering als de kern van haar opdracht beschouwd. Momenteel is er bij Caritas een beweging aan de gang van het opleiden van enkel '*enfants vulnérables*' naar alle kinderen in de gemeenschap die daar om vragen. Dit is volgens de organisatie een kwestie van consequent de lijn van niet-discriminatie en levensmogelijkheid door te trekken. Beth Verhey wees hierbij op het gevaar dat de opleidingen gevuld raken met kinderen die het objectief gesproken minder nodig hebben. (Verhey, 2003) Hoewel het opleidingsprogramma van Caritas in Kabare nog steeds onder de noemer en financiering valt van hun 'reïntegratieproject' is er op de vijftig kinderen onder hun hoede slechts een jongere die vroeger geassocieerd was met de *mayi-mayi*.

---

80 Interview met Serge Bingane Narwangu, *o.c.*; Interview met Eric Murziba, *o.c.*; Interview met Ilunga Mwamba, *o.c.*; Interview met Luc Mukulu, programmaverantwoordelijke partners War Child Holland, 4 december 2008, Bukavu; Interview met Murhabaze Namegabe, *o.c.*; Interview met Danielle Keulen, *o.c.*; Interview met Fortuna Lunda, programmaverantwoordelijke Save the Children Bukavu, 6 november 2008, Bukavu

Aan het einde van de opleiding bieden de organisaties de kinderen een 'kit' aan, waarin de belangrijkste middelen zitten om hun werk aan te vatten, zoals een naaimachine, een hak, enz. en wat kleren en cash geld om rond te komen. Uit onze gesprekken met medewerkers van Caritas, Save the Children en LAV blijkt dat de overhandiging van deze kit gezien wordt als het symbolische sluitstuk van het hele reïntegratieproces. De respondenten kwamen steeds spontaan terug op de kit en zijn belang. Bij Save the Children zegt men zich bewust te zijn van het discriminerende karakter van de individuele kit en poogt men materiële steun zoveel mogelijk te richten naar de ouders en de gemeenschap, bijvoorbeeld door landbouwgereedschap en geiten te verstrekken.

3.3.3. Derde fase: opvolging en 'community networks'

Nadat de kinderen de opleiding doorlopen hebben, trachten de organisaties hen op te volgen. Een groot probleem van praktische aard hierbij is de grote afstand die vaak overbrugd moet worden om de kinderen te bezoeken vanuit de stad, waar de organisaties hun uitvalsbasis hebben. Caritas probeert de kinderen zo veel mogelijk te organiseren rond kleine coöperatieven om de prijs van de kits te drukken en opvolging te vergemakkelijken. De verstrekte hulp bestaat voornamelijk uit hulp met de boekhouding, het oplossen van conflicten met klanten en het bijbrengen van 'essentiële economische inzichten'. Hierbij gaf de programmaverantwoordelijke van Caritas het voorbeeld dat ze om wisselkoersrisico's te vermijden hun geld moesten verdelen tussen dollars en Congolese franken.

Save the Children organiseert de opvolging door gebruik te maken van de aanwezigheid van de vakmannen die de opleidingen hebben verzorgd. Zij zijn verondersteld gedurende drie maanden het kind op te volgen en bij te staan. Vaak echter zien de toenmalige begeleiders het niet meer als hun kerntaak en verzaken zij te rapporteren aan Save the Children en andere NGO's, zo zei Fortuna Lunda van Save the Children. Het gevolg hiervan is dat opvolging in de praktijk vaak ontbreekt. Natuurlijk is de persoonlijke relatie die het kind met de begeleider gehad heeft een belangrijke factor in de opvolging die het daarna krijgt.

Zich bewust van de beperkingen die inherent zijn aan deze aanpak heeft Save the Children

vanaf 2000 de zogenaamde 'Community Child Protection Networks' opgericht. Momenteel zijn er een elftal van deze netwerken in Zuid-Kivu. De informele netwerken bestaan uit verkozen leden van de gemeenschap die zich willen inzetten voor de kinderrechten en de verspreiding ervan. Ze zijn werkzaam op verschillende vlakken, bijvoorbeeld het promoten van kinderrechten en het lobbyen voor gezondheidszorg. Een belangrijke taak die ze op zich nemen is het opvolgen van gedemobiliseerde kinderen, het sensibiliseren van de gemeenschap rond rekrutering en het proberen te verhinderen van herrekrutering. Ook ADED heeft in de omgeving van Uvira al zes *vijiji vileleso* (voorbeelddorpen) opgericht. In deze dorpen verblijft er telkens een maatschappelijk assistent gedurende een jaar, die in die periode de gemeenschap helpt te organiseren rond kinderrechten en -bescherming. Deze initiatieven weten in belangrijke mate tegemoet te komen aan de beperkte opvolging die vanuit de organisaties zelf verricht wordt en versterken de sociale dimensie van de reïntegratieinspanning. Vooralsnog zijn deze netwerken echter beperkt in implementatie, zowel wat het aantal organisaties betreft dat er gebruik van maakt, als qua aantal gemeenschappen waarin zij zijn opgericht.

3.4. *Evaluatie: Kinderrechten als criterium*

Wanneer kunnen we een kind beschouwen als gereïntegreerd? Het is een vraag die op het eerste gezicht bedrieglijk eenvoudig lijkt, maar bij nadere inspectie van de respondenten hun reacties blijkt dat het antwoord alles behalve eenduidig is. Toch valt er een vaste lijn uit op te tekenen die doorheen de verscheidenheid aan de oppervlakte komt. Een eerste type van antwoorden gaat terug op het overhandigen van de kit. '*Après les EAFGA [enfants associés aux forces et groupes armées, cf. supra] ont reçu leur kit, ils sont réintégrés.*', drukte een werknemer van Caritas ons op het hart. Eric Murziba van LAV verduidelijkte: '*La réintégration est un processus. [...] D'abord on accueille les enfants dans un milieu de vie transitoire [cfr de CTO's], dans lequel les animateurs leur offrent du soutien psycho-sociale. Ici dans notre centre nous leur apprenons un métier et leur donnons de l'appui scolaire. [...] De cette façon ils peuvent trouver un emploi, ce qui mène à la paix, la sécurité et le développement.*' We vroegen om verdere uitleg, namelijk of dit proces dan ten einde was eens de jongere zijn beroepsopleiding had genoten. '*Oui, oui*', antwoordde hij volmondig en met niet verholen verbazing over onze vertwijfeling, '*Après leur séjour ici, ils sont réinsérés, ce*

qui est attesté par leur certificat.' Dit zijn geen geïsoleerde antwoorden, maar weerspiegelen de neiging van vele hulpverleners om het doorlopen van het reïntegratieprogramma te verwarren met het gehele reïntegratieproces en het te bereiken resultaat. Op de vraag hoeveel kinderen er gereïntegreerd waren dankzij hun projecten, gaven de respondenten steeds het totale cijfer van de kinderen die zij onder hun hoede hebben gehad. De buitenstaander krijgt zo de indruk dat reïntegratie het logische gevolg is van het doorlopen van een programma.

Een tweede groep is subtieler en maakt het onderscheid tussen succesvolle en niet-succesvolle reïntegratie. Maar wanneer mogen we ervan uitgaan dat een programma zijn beoogde resultaat heeft bereikt? Verschillende geïnterviewde hulpverleners, waaronder de office director van UNICEF Bukavu, de directeur van Caritas Bukavu, de directrice van War Child Holland en de verantwoordelijken van Save the Children, gaven hiervoor uiteenlopende indicatoren aan. Iedereen was het er over eens dat het hebben van een inkomen zowat de belangrijkste graadmeter is voor succes. Daarnaast vermeldden ze ook het kunnen volgen van onderwijs en de aanvaarding vanwege de families en de gemeenschap als norm.

Opvallend is dat de indicatoren waarnaar zij verwezen steeds overeenkomen met de basiskinderrechten. Zelf vermeldden de hulpverleners dan ook meermaals deze link expliciet en worden de kinderrechten in de evaluatierapporten naar voor geschoven als criteria. (Verhey, 2003; Caritas-Bukavu, 2005) Enerzijds zijn er de procedurele vereisten die de kinderrechten aanbrengen. Zo moet discriminatie vermeden worden en er zoveel mogelijk inspraak van de kant van de kinderen komen. Aan de andere kant dienen de kinderrechten als inhoudelijke graadmeter. De kinderen zijn succesvol gereïntegreerd wanneer zij bij hun ouders verblijven, onderwijs krijgen of een inkomen hebben.

Ook in de Paris Principles and Guidelines vinden we deze indicatoren terug. De kinderrechten gelden er als constitutieve elementen van de definitie van duurzame reïntegratie. *'Sustainable reintegration is achieved when the political, legal, economic and social conditions to maintain life, livelihood and dignity have been secured. The proces aims that children can access their rights, including formal and non-formal education, dignified livelihoods and safety from harm.'* (The Paris Principles, 8)

De realisatie van de basiskinderrechten en de daarvoor benodigde duurzame livelihoods zijn dus het criterium geworden om de effectiviteit van de programma's te onderzoeken. In wat

volgt zullen we deze invalshoek onder de loep nemen. Ten eerste dienen we ons af te vragen of de programma's de test aan de hand van de criteria die ze zelf naar voor schuiven, doorstaan. Ten tweede zullen we deze criteria zelf kritisch belichten.

Wat vooral opvallend is aan de geboden indicatoren, is dat het stuk voor stuk structurele kenmerken zijn waarbij er geen link gelegd wordt naar de beleving van het kind zelf. Indien een kind school loopt of een inkomen heeft en binnen de familie opgevangen wordt, kunnen de organisaties ervan uitgaan dat hun doel bereikt is, terwijl het kind nog steeds gebukt kan gaan onder andere problemen die onopgemerkt blijven. Door de structurele, sociaal-economische basis van de programma's en hun evaluatie kan het zijn dat verschillende oorzaken en gevolgen van het fenomeen, die we in het eerste deel van de verhandeling hebben uiteengezet, onbesproken en niet-geremedieerd blijven, aangezien ze moeilijk te vertalen zijn in rechtenschendingen of *livelihood*-beperkingen.

4. De programma's getoetst aan hun eigen criterium

In het eerste deel van de verhandeling zijn we reeds uitvoerig ingegaan op de ruimere sociaal-economische context waarin de *livelihood*-mogelijkheden van de bevolking zich ontplooiën. Daar zijn we tot de conclusie gekomen dat er belangrijke structurele belemmeringen zijn voor het uitbouwen van een duurzame *livelihood*-strategie. De belangrijkste was de gebrekkige toegang tot landbouwgrond, die meteen aan de oorzaak ligt van het tekort in de voedselproductie. Daarnaast was er het slecht functionerend marktmechanisme, dat samen met de beperkte alternatieven om geldgenererende activiteiten uit te bouwen, verantwoordelijk is voor de economische onzekerheid waarin de bevolking zich bevindt en voor de beknotting van de economische diversificatie. De belangrijke vraag die zich hier stelt is naar de haalbaarheid en efficiëntie van de sociaal-economische reïntegratieprogramma's bekeken vanuit het principe dat ze onderbouwt, namelijk de duurzame *livelihood*. Hebben ze impact daar waar ze willen ingrijpen?

4.1. Een onzekere economische toekomst, weg van huis

Uit cijfers van Save the Children blijkt dat van de 427 (Save the Children, 2003) kinderen die

ze hebben opgevangen in hun programma's tussen 1999 en 2002 er 156 opnieuw zijn toegetreden tot een gewapende groepering. Van nog eens 68 kinderen was er geen informatie meer beschikbaar. Een afgetekende onveiligheid in onder andere Uvira en Shabunda kenmerkte deze periode, maar een sterke afname in de herrekrutering nu impliceert gegeven de afname van het aantal gevechtszones niet dat de programma's er beter in zouden slagen hun herinlijving te voorkomen, wat onder andere gebeurt door het daadwerkelijk voorzien van economische alternatieven.

In een rapport over zijn reïntegratieprogramma's van 2005 gaf Caritas eveneens aan dat het merendeel van de door hen geholpen kinderen na afloop geen inkomen vindt en dat zij ofwel rondhangen in het dorp, ofwel wegtrekken. (Caritas-Bukavu, 2005: 12) De programmaverantwoordelijke van Caritas voelde zich machteloos t.o.v. de neiging van de jongeren om te vertrekken na hun opleiding. *'Nous leur donnons une formation près de chez eux, parce que il est très important pour les EAFGA, comme pour leur communauté, de les réinsérer dans leur famille. Mais dès de que leur formation est finie, ils font ce qu'ils veulent et ce qu'ils veulent est partir pour la ville. Il n' y a rien que nous pouvons faire.'* Serge Bingane Narwangu, de directeur van Caritas Bukavu, kon van de groep die hun dorp de rug toekeert geen exact cijfer geven, maar hij gaf aan dat het bij benadering ging om veertig procent van de kinderen, voornamelijk jongeren.⁸¹

Naast de stedelijke centra zijn ook de mijnen een favoriete bestemming. Hier zijn vooral de goudmijnen in het *territoire* van Walungu, gecontroleerd door de Mudundu-40, in trek. Deze tendens werd ons bevestigd door de coördinatrice van War Child Holland, dat een schooltje aan het bouwen is op de invalsweg naar deze mijnen, en door de directrice van UNICEF Bukavu. Gilbert, een gedemobiliseerde kindsoldaat die het programma van Caritas in Nyangezi doorliep, getuigde hoe de vijf kameraden die hij in lokale mayi-mayi groepering had leren kennen en waarmee hij later de opleiding tot metsers had gevolgd nu op één na allemaal naar de mijnen vertrokken waren. De mijnen hebben niet alleen een sterke aantrekkingskracht voor de ex-kindsoldaten die de programma's doorlopen hebben, maar lonken ook naar de naar schatting 10 000 kinderen die buiten de hulpverlening om uit de milities en het leger zijn gegaan. (VN S/2006/389)

---

81 Interview met Serge Bingane Narwangu, o.c.

Noodgedwongen hebben we in de vorige alinea veel onbepaalde begrippen voor grootte, aantallen en aandeel moeten gebruiken. Het ontbreken van betrouwbare data vanuit de NGO's of een overkoepelend onderzoek over de verdere economische en sociale integratie van de kinderen na het afronden van de vorming is problematisch, omdat het de mogelijkheid tot evalueren beperkt en daarmee ook de mogelijkheid tot het bijstellen en doorvoeren van aanpassingen in het gedrang brengt. Het is dus van primordiaal belang hieromtrent verder onderzoek te voeren, dat buiten het beperkte bestek van het door ons verrichte veldwerk valt.

Uit de resultaten die naar voor gekomen zijn uit ons veldwerk kunnen we wel stellen dat er sterke indicaties zijn die slechts een beperkt effect aangeven van de programma's op de economische toekomst van de geïsoleerde kinderen, de ex-kindsoldaten en anderen. De belangrijkste oorzaak die we hiervoor kunnen aanvoeren is dat de micro-projecten proberen de basisrechten van een beperkte groep kinderen, zoals onderwijs, een gepaste levensstandaard en bescherming, proberen te realiseren in een context die deze rechten structureel hinderen. In de alinea's die hierna volgen zullen we de verschillende hinderpalen voor steun bij onderwijs en de beroepsopleidingen achtereenvolgens bespreken.

4.2. Onderwijs. Directe consumptie van microkredieten

Het wekt geen verbazing dat het betalen van het schoolgeld door de organisaties slechts een beperkte duurzaamheid heeft, eens te meer omdat dit in de *Manuel* al afgeraden wordt. Eenmaal de steun, die beperkt is tot twee jaar, wegvalt, zijn vele families aangewezen op hun eigen middelen om de kinderen verder school te laten lopen. Gelet op hun precaire financiële situatie zullen er vele niet in slagen hun schoolgaande kinderen verder te onderhouden. De microkredieten die aan de families worden verschaft, bestaan vaak uit het geven van een geit. Het onderliggende idee is dat ze met deze geit moeten beginnen kweken en met de aldus verkregen opbrengsten de verdere schoolcarrière van het kind moeten bekostigen. Op zich genomen is dit een goede benadering, ware het niet dat de families vaak zo arm zijn dat ze het zich niet kunnen permitteren de consumptie ervan uit te stellen, wat zoals blijkt uit de interviews leidt tot grote frustratie bij de organisaties. (Lecoutere *et. al.*, 2008)

4.3. Landbouw. Onbeschikbaarheid van gronden

Kinderen die een landbouwopleiding gekregen hebben, kunnen hun ouders wel helpen, maar het grootste probleem waarmee de ouders geconfronteerd worden, is de beperkte oppervlakte van hun perceel en niet een tekort aan mankracht, naar we in het eerste deel gezien hebben. Het grootschalige grondtekort en de vereiste betaling van de *kalinzi* (cf supra deel I) verhinderen daarnaast dat de jongeren hun eigen perceel kunnen verbouwen. Indien de kinderen dus niet aan de slag kunnen als werknemer bij een derde, zal de opleiding er niet in slagen de kinderen van een last in een lust om te toveren.

4.4. Vakopleidingen. Gebrek aan koopkracht en diversificatiemogelijkheden

De meer gespecialiseerde opleidingen tot metser, schrijnwerker en kleermaker worden dan weer gehinderd door de kleine koopkracht in de dorpen en het verstoorde marktmechanisme. In Burhale volgde een jolige groep van vijftien meisjes de opleiding tot kleermaakster, het trimester ervoor waren er al tien die hun certificaat in ontvangst mochten nemen. Door het raam van hun atelier viel ons oog op kinderen die aan het ravotten waren in gehavende kleren. Oude, gescheurde en vuile kledij lijkt in de mode bij kinderen in Zuid-Kivu. Of is het gewoon een acuut gebrek aan kleermakers?

De koopkracht is hier de beperkende factor en niet zozeer het gebrek aan aanbod. Zeker niet als de markt op korte tijd overspoeld wordt door minstens 25 naaisters, wat ongetwijfeld in een overaanbod resulteert. Bij de bespreking van de opleiding met de instructrice en de verantwoordelijken van Caritas, kwam er een ander probleem aan de oppervlakte. Er bleken op de lokale markt geen geschikte stoffen beschikbaar te zijn. Caritas zou in zijn volgende bezoek enkele rollen meebrengen, wat natuurlijk geen duurzame oplossing is eenmaal de meisjes hun eigen onderneming draaiende moeten houden. Ook de lokale vraag naar schrijnwerkers en metsers is beperkt. Caritas vangt dit tijdelijk op door de jongeren in te schakelen bij de constructie van hun nieuwe basisscholen. Zo doen ze naast hun stage extra werkervaring op die hen van pas komt bij het zoeken naar een nieuwe betrekking. Deze betrekkingen zijn echter schaars.

Net zoals de metsers van Caritas zijn de via de NGO's opgeleide jongeren in de stad hun bevoorrechte werknemers. Ze bouwen opvangtehuizen voor misbruikte kinderen, chaufferen en zijn portier. Deze bijzondere economische relatie tussen de NGO's en de kinderen die op

een bepaald moment rechtstreeks binnen hun werkingssfeer zijn gekomen, is ook vastgesteld in andere landen als Vietnam en in projecten met straatkinderen. Deze relatie is tevens beschreven door onder andere Mark Connolly en Rachel Burr (Connolly, 1996; Burr, 2002). Naast deze tewerkstelling door de NGO's zijn er zeker succesverhalen van jongeren die er in slagen een zelfstandig leven op te bouwen. In Kadutu, de grootste wijk van Bukavu, hebben drie ex-kindsoldaten die nu rond de 23 jaar zijn een zeer bloeiend coöperatief lasbedrijf lopen. De stad biedt ruimere mogelijkheden, er is bijvoorbeeld een 'bouwwoede' aan de gang in Bukavu, maar de concurrentie is bikkelhard. Een Belgische pater van de Broeders van Liefde, die een van de grootste technische scholen in Bukavu hebben opgericht, vertrouwde ons toe dat ze niet wensten deel te nemen aan de vormingsprogramma's van de NGO's, omdat het in de huidige marktomstandigheden zelfs voor hun beste leerlingen onmogelijk bleek een gepaste job te vinden.

4.5. Aanbevelingen. Lokale opportuniteiten en macro-projecten

Goede economische kansen bieden in de huidige context is vanzelfsprekend een zeer moeilijke taak. Wel laten de micro-projecten bijkomende mogelijkheden liggen die vertrekken vanuit de lokale economische mogelijkheden en realiteit. Zo kunnen de kinderen ingeschakeld worden in de lokaal gebonden productie van bepaalde goederen. Het bakken van bakstenen in Nyangezi is een goed draaiend economisch circuit en opleidingen zouden hiermee aansluiting moeten zoeken. Rond Fizi en Uvira is palmolie overvloedig aanwezig, wat plaatselijk geproduceerde zeep concurrentieel maakt met de geïmporteerde. Daarnaast kan men de jongeren opleiden tot het voorzien van noodzakelijke goederen waarvan de instapkosten laag zijn, in tegenstelling tot veeteelt en landbouw, waar de kalinzi betaald moet worden (cf. *supra* en *infra*). Hierbij kunnen we denken aan het kweken van klein vee, zoals kippen, cavia's en konijnen. Ten tweede hebben we de door de lokale bevolking ontwikkelde *livelihood*-strategie besproken waarbij zij levensmiddelen doorheen een lange koop-verkoopketen opdeelt en hier kleine winstmarges op behaalt. Ook deze strategie vergt lage instapkosten, vertrekt vanuit de basisbehoeften van de gemeenschap en vanuit de mogelijkheden die deze gemeenschappen zelf gecreëerd hebben. Deze opties zijn bekend en sommigen ervan zijn uitgewerkt in de studie besteld door het Internationaal Arbeidsbureau (GOTEC, 2005). Nochtans heeft Save the Children nog maar één jongere opgeleid tot het kweken van kleinvee. Men moet de verleiding dus weerstaan om in standaardantwoorden te vervallen op vragen naar *livelihood*-

mogelijkheden, die aanvankelijk eenvormig lijken, maar fundamenteel verschillen wanneer men de lokale context van de verschillende jongeren in de vergelijking betreft.

De doeltreffendheid van de microprojecten op het niveau van de familie en de gemeenschap zal echter altijd beperkt blijven, zolang er geen brede inspanningen geleverd worden in de vorm van zgn. macroprojecten op een overkoepelend nationaal en regionaal vlak. De staat die het verzaakt zijn leraars te betalen, wentelt de kosten ervan af op de ouders onder de vorm van 'motivatiepremies'. NGO's die microkredieten verstrekken om die kosten te kunnen dekken, bieden hiermee dan ook niets anders dan een doekje voor het bloeden. Daarnaast moet er dringend werk gemaakt worden van een degelijke grondwetgeving waarbij eigendomstitels van de lokale bevolking erkend kunnen worden, wat noodzakelijk is om de landbouwsector nieuw leven in te blazen (Vlassenroot *et al.*, 2004: 232). Deze titels zijn niet enkel noodzakelijk om leningen te kunnen aangaan, maar ook voor buitenlandse organisaties die er projecten willen oprichten. De uitbouw van een goed wegennet is eveneens een *conditio sine qua non* om het economisch verkeer op het platteland en met de stad de nodige zuurstof te geven. ACTED is bijvoorbeeld de weg tussen Fizi en Uvira aan het opwaarderen en Caritas de weg tussen Bukavu en Kabare, waarbij ze 120 gedemobiliseerde jongeren inzetten. Een complicatie bij deze is echter dat we hier stoten op de moeilijke verantwoordelijkheids- en taakverdeling tussen de internationale gemeenschap en de Congolese staat, die in gebreke blijft haar plichten onder het Kinderrechtenverdrag na te leven. Vele NGO's zijn terughoudend om te investeren in infrastructuur, zowel in wegen als in onderwijs en gezondheidszorg, uit angst om afhankelijkheidsrelaties met de bevolking te cultiveren en de overheid impliciet te ontheffen van haar verantwoordelijkheid. Een voordeel van het mensen- en kinderrechtendiscours bij deze is dat het de staat op zijn juridische plichten wijst, wat het een centrale rol geeft in de pleitbezorging van de internationale gemeenschap en internationale en nationale NGO's.

5. Wie bewaakt de bewakers? De evaluatie geëvalueerd.

In het vorige hoofdstuk hebben we de beperkte efficiëntie van de programma's blootgelegd door ze te toetsen aan de criteria die zij zelf hanteren, namelijk het voorzien van *livelihoods* en de basiskinderrechten. Bij het beoordelen van de werking van de programma's, de rol die

kinderrechten daarin spelen en het aandragen van suggesties, zijn we nu echter op een belangrijke tweesprong aanbeland. Ofwel ligt de beperking van de programma's enkel in het feit dat zij er niet volledig in slagen de basisrechten voor de getroffen kinderen te realiseren. In dit geval ligt het probleem dus op het vlak van de implementatie en moeten de aanbevelingen zich er hoofdzakelijk op richten deze te verbeteren. Dit hebben we in het vorige hoofdstuk gedaan. De tweede mogelijkheid is dat zelfs mochten de programma's erin slagen onderhoud, onderwijs en dergelijke meer te voorzien er nog steeds weerkerende reïntegratieproblemen bestaan. In voorkomend geval speelt de problematiek zich niet enkel af op het vlak van de implementatie, maar ook wat betreft de conceptualisatie van de interventie.

De vraag waarmee we op dit punt begaan zijn, is of we uit het gerealiseerd zijn van de basiskinderrechten voor ex-kindsoldaten kunnen afleiden dat deze kinderen daadwerkelijk gereïntegreerd zijn en dat de programma's in voorkomend geval hun doel dus bereikt zouden hebben. Kinderrechten zijn zeker objectief in die zin dat ze criteria voorzien die een vergelijking toestaan tussen de rechtensituatie voor en na de interventie en tussen de impact en efficiëntie van de verschillende programma's in dit opzicht. Maar zijn zij ook objectief in die zin dat ze ons een onvertekend beeld geven van wat het betekent gereïntegreerd te zijn? Kunnen of moeten we de kinderrechten wel beschouwen als de ultieme architect en bewaker van de hulpverlening?

Wanneer we kijken naar de rol die kinderrechten spelen in de definitie van reïntegratie en in de evaluatie, merken we dat de criteria die ze voorzien identiek zijn aan de operationele doelstellingen die doorheen de situatieanalyse naar voor zijn gekomen. Dit heeft tot gevolg dat de evaluatie zich beperkt tot het vlak van de implementatie. De evaluatie leidt immers niet tot het in vraag stellen van de juistheid en volledigheid van de doelstellingen zelf. Hier komt duidelijk naar voren dat we ons in een situatie bevinden waarin kinderrechten zowel de diagnose als de remedie en de evaluatie van de gehele problematiek uitmaken (Reynolds, 2006: 292). Zo omsluiten de kinderrechten als ijk- en eindpunt de hele reïntegratieinspanning.

De geldigheid van deze redenerings- en benaderingswijze hangt echter af van een premisse die eraan ten grondslag ligt, namelijk dat het leeuwendeel, zonet alle, problemen waar deze kinderen mee worstelen gekaderd kunnen worden binnen de kinderrechten. Mocht dit niet zo zijn, kan er een deel van de problematiek over het hoofd gezien worden, waardoor de programma's die dan niet zullen behandelen.

Is deze premisse wel correct? Doorheen het eerste deel van deze verhandeling is duidelijk naar voren gekomen dat de wijdverspreide armoede en het gebrekkige schoolsysteem, waar zovelen uit de boot vallen, belangrijke push-factoren zijn die kinderen en jongeren naar gewapende groepen drijven. In dit opzicht kaarten de kinderrechten dus ontegensprekelijk inderdaad een belangrijke vereiste aan om van duurzame reïntegratie te kunnen spreken. Ons onderzoek naar de oorzaken en gevolgen van kinderrekrutering heeft echter ook andere hinderpalen blootgelegd die het positief opbouwen van een nieuw leven en identiteit evenzeer kunnen belemmeren. Hierbij kunnen we denken aan bijvoorbeeld de bezetenheidservaringen en de schuldgevoelens waar de gedemobiliseerde kinderen en jongeren mee worstelen. Het feit dat we doorheen de bespreking van de situatieanalyse en de opbouw van de hulpverlening de culturele dimensie en die schuldgevoelens slechts in de marge zijn tegengekomen kan in dit opzicht dus een teken aan de wand zijn dat de kinderrechtenbenadering er maar gedeeltelijk in slaagt de problematiek in kaart te brengen en te remediëren.

6. De gesitueerdheid van de mensenrechten en het kinderrechtenverdrag

Kinderrechten met hun concepten, categorieën en regels zijn niet natuurlijk gegeven, maar noodzakelijkerwijs geconstrueerd en gesitueerd door hun context en genealogie. De vaststelling dat deze ontstaan zijn vooraleer ze nu in Zuid-Kivu worden toegepast, maant ons aan tot omzichtigheid bij het veronderstellen dat de categorieën en betekenissen die erin vervat liggen naadloos aansluiten bij de geleefde realiteit in Zuid-Kivu. Zoals we zullen zien, zijn kinderrechten niet enkel een instrument, maar structureren en definiëren zij op actieve wijze de manier waarop we de realiteit in Zuid-Kivu opvatten en ermee interageren. Welke problemen zetten zij in de verf, maar ook: welke problemen onderschatten ze of laten ze ongemoeid? Het opzet van dit deel van de verhandeling is deze structurele sterktes en stiltes te ont-dekken. Om hiertoe te komen dienen we eerst het geconstrueerd karakter van de kinderrechten onder de loep te nemen. 'Wat is hun doel, hoe trachten zij dit te bereiken welke actoren betrekken zij daarbij?' zijn drie vragen die hierbij als leidraad zullen dienen. Minstens even belangrijk echter is ons de vraag te stellen wat hun doel niet is, wie zij niet betrekken en hoe zij niet tewerk gaan. Het is immers enkel op deze wijze dat we erin zullen slagen de grenzen bloot te leggen van het kinderrechtenregime en zodoende de toegevoegde waarde, maar ook de beperkingen ervan voor het reïntegratievraagstuk duidelijk te maken.

Het kinderrechtenverdrag van 1989, dat de blauwdruk vormt voor de situatieanalyse, is het meest geratificeerde mensenrechteninstrument ter wereld en heeft quasi universele gelding. Net zoals de andere mensenrechtenverdragen is het doel van dit verdrag het vastleggen van de rechten die het kind kind kan doen gelden ten aanzien van de staat en complementair daaraan de verplichtingen van deze laatste t.o.v. het kind. Hierbij gaat het niet om het vastleggen van alle mogelijke verplichtingen van de staat, maar om net die plichten die overeenstemmen met de noden die kinderen hebben omwille van de aard van hun kind-zijn zelf. Hieruit halen de kinder- en mensenrechten hun aanspraak op universele gelding. Zo stelt UNICEF dat *'human rights of women and children are need-based in origin and aspiration.'* (UNICEF, 1998, I.B.2) Twee aspecten behoeven hier verduidelijking. Ten eerste, de betekenis van dit 'kind-zijn' en ten tweede de specifieke inhoud van de plichten van de staat die hieruit afgeleid kunnen worden.

6.1. Het kindsbeeld binnen de Conventie

Hoewel het kindsbeeld vervat in het Verdrag universeel is in aspiratie, heeft historisch en antropologisch onderzoek aangetoond dat de betekenis van kind-zijn en van de kindertijd diachroon varieert binnen een samenleving en synchroon doorheen de verschillende culturen. Het resultaat van deze wetenschappelijke ondervindingen was dat men binnen de pedagogiek en de *'childhood studies'* tot een nieuw paradigma kwam om *childhood* te kaderen. (James en Prout, 1997) Een fundamenteel kenmerk hiervan is dat het bouwt op het inzicht dat *'although biological processes involved in maturing and ageing are real, the pattern and meaning of these changes is structured and mediated by society and culture.'* (Thomas, 2000: 16) *Childhood* is dus m.a.w. sociaal geconstrueerd.

Het kindsbeeld in het kinderrechtendiscours hebben we reeds kort aangestipt onder punt 2 van dit deel van de verhandeling. Daar zagen we hoe binnen dit discours de volle ontwikkeling van een kind afhankelijk is van bescherming door de ouders en de staat en van het kunnen genieten van zijn rechten. Uit de opvatting van *childhood* die in de Conventie naar voor komt, blijkt dat de natuurlijke plaats van het kind het gezin is. Volgens de preambule is 'het gezin, [...] de kern van de samenleving en de natuurlijke omgeving voor de ontplooiing en het welzijn van al haar leden en van kinderen in het bijzonder'. En zij vervolgd met te stellen dat

het kind voor de volledige en harmonische ontplooiing van zijn of haar persoonlijkheid, dient op te groeien in een sfeer van geluk, liefde en begrip.

Het kind-in-wording hoort in de private sfeer van het huishouden. De publieke sfeer van de *polis* is de plaats van de toekomst, waar het kind zijn latere leven als volwassene gaat leiden en het op dit leven wordt voorbereid door onderwijs (James en Prout, 1997: 234; Thomas, 2000: 18). Zo is er een dichotomie ingesteld tussen het publieke domein van de volwassenen en het private domein van het huishouden en de kinderen. Waar in de private sfeer de primaire verantwoordelijkheid voor de bescherming van de kinderen aan de ouders toekomt en secundair aan de staat, is het beschermen van het kind in de publieke sfeer de verantwoordelijkheid van de staat (Connolly en Ennew, 1996; Olsen, 1992: 194). Hierbij kunnen we denken aan het reguleren van onderwijs en een strikte wetgeving rond kinderarbeid (Olsen, 1992: 208).

Dit specifieke kindsbeeld heeft een bepalende invloed op het ontstaan en uitzicht van verschillende projecten ten behoeve van kinderen wereldwijd. Een kind dat zich zonder begeleiding en buiten het door de overheid voorziene kader om in de publieke sfeer bevindt, wordt beschouwd als een kind '*out of place*' (Connolly en Ennew, 1996; Douglas, 1966). Dit '*out of place*'-zijn is per definitie problematisch gezien de premisse dat een kind voor zijn evenwichtige ontwikkeling in de private sfeer of in een voor hem gereguleerd deel van de publieke sfeer dient te vertoeven. Programma's om deze kinderen te helpen krijgen prioriteit en veel fondsen toegewezen. (Connolly en Ennew, 1996) Kindsoldaten zijn, meer nog dan straatkinderen, *out of place*. (Connolly en Ennew, 1996; Burr, 2002; Reynolds *et al.*, 2006; Berman, 2000; Invernizzi, 2002) Dit *out of place* karakter werkt ook duidelijk door in de hulpverlening in Zuid-Kivu op het vlak van prioriteit en beleid.

In vergelijking met de massale mobilisatie rond en programma's voor kindsoldaten en in mindere mate ook straatkinderen, bestaan er in Bukavu maar een handvol programma's die van in het begin opgericht waren om een beroepsopleiding te geven aan 'gewone' jongeren. Dit hoewel de overgrote meerderheid onder hen zich objectief gezien in dezelfde sociaal-economische situatie bevindt als ex-kindsoldaten. Vanuit de terechte bezorgdheid discriminatie tegen te gaan, zijn de programma's voor ex-kindsoldaten gaandeweg ook opengesteld eerst voor risicogroepen en daarna bijvoorbeeld bij Caritas voor iedereen. Dit is een stap voorwaarts, maar enerzijds werken de programma's nog onder de noemer van de

DDR en worden zij zo gefinancierd, wat leidt tot de enigszins hachelijke situatie waarbij jongeren een beroepsopleiding kunnen krijgen bij gratie van de aanwezigheid van kindsoldaten. Anderzijds ontstaat er zo een capaciteitsgebrek. Daarnaast dient men zich de vraag te stellen of het gebruik dat de programma's huldigen en dat in de Paris Principles naar voor geschoven wordt, namelijk om voor elke ex-kindsoldaat die men financiële steun geeft om school te kunnen lopen ook één niet-kindsoldaat moet steunen, werkelijk niet-discriminatoir is. Gelukkig zijn lang geen vijftig procent van de kinderen en jongeren in Zuid-Kivu ex-kindsoldaten. Ondanks de bezorgdheid van de hulpverleners is er dus nog steeds een zeer reëel risico op discriminatie. Kindsoldaten hebben recht op bijzondere bijstand (artikel 39 KRV), maar het evenredigheidsbeginsel dient hierbij in acht genomen te worden.

In hoofdstuk 3 hebben we reeds gezien hoe de ouderlijke bescherming een van de essentiële belangen is van het kind die volgens de hulpverleners veiliggesteld moeten worden. Zij zijn immers, in de bewoordingen van de tien-jarige review van de Machel Study (UNICEF, 2009: 151) *'deprived of their homes and families and, with that, the opportunity to develop physically and emotionally in familiar and protective environments.'*⁸² Hierdoor stellen de organisaties alles in het werk om de kinderen terug in hun familiale omgeving te krijgen. Enkel indien bemiddelingspogingen niet slagen, er een risico van verstoting is of de kinderen quasi-volwassen zijn kunnen zij in de stad blijven. Dit gaat in tegen de realiteit waarin velen terug naar de stad gaan of hun voorkeur te kennen geven niet te willen demobiliseren. Op de opportuniteit van dit beleid komen we verder terug.

6.2. De grenzen van de kinderrechten: tussen publiek-privaat, doen en laten

Deze dichotomie tussen het publieke en het private zien we ook aan het werk als ordenend principe binnen de kinderrechten zelf en helpt ons de grenzen van het kinderrechtendiscours inzichtelijk te maken. De breuklijn tussen het publieke en het private blijkt mooi overeen te stemmen met de positieve, respectievelijk in essentie negatieve plichten van de staat. Deze breuklijn, maar tegelijk ook spanningsveld is blootgelegd binnen de Critical Legal Studies. (Kelman, 1987; Fitzpatrick en Hunt, 1987)

---

⁸² De Machel Studie over de gevolgen van gewapend conflict op kinderen werd in 1996 opgemaakt op bestelling van de Verenigde Naties en UNICEF, (Machel, 1996)

Een van de grondinzichten waaruit deze theoretische school vertrekt is dat

'[There is] a contradiction between a commitment to the traditional liberal notion that values or desires are arbitrary, subjective, individual and individuating while facts or reason are objective and a universal commitment to the ideal that we can 'know' social and ethical truths objectively (through objective knowledge of the true human nature) or the hope that one can transcend the usual distinction between subjective and objective in seeking moral truth' (Kelman, 1987: 3)

Deze opdeling tussen enerzijds universele noden gebaseerd op de objectieve kennis van de natuur van het kind en anderzijds de ruimte die het kind nodig heeft om zijn subjectieve gevoelens en waarden te ontplooien en beleven, structureert het Kinderrechtenverdrag. Aan de ene kant heeft de staat in het publieke domein de positieve verplichting aan de noden van het kind tegemoet te komen. Aan de andere kant heeft de staat de in essentie negatieve verplichting subjectieve waarden, geloven en overtuigingen, die behoren tot de private sfeer, te eerbiedigen.

Naast ouderlijke en staatsbescherming hebben kinderen om te komen tot hun volledige ontplooiing en individuatie nog andere universele noden die vertaald zijn in een rechtenterminologie. Een toereikende levensstandaard (art. 27 KRV), gezondheid (art. 24 KRV), onderwijs (art. 28 KRV) en bescherming tegen bijvoorbeeld uitbuiting (art. 32 KRV) en misbruik (art. 34 KRV) zijn behoeften van kinderen wereldwijd. Wereldwijd hebben kinderen daar ook op ongeveer dezelfde wijze behoefte aan. De staat moet het publieke domein op zulk een manier inrichten dat de levensstandaard gemaximaliseerd wordt, dat onderwijs en gezondheidszorg het hoogst bereikbare niveau halen. Hieraan zijn dus welomschreven positieve verplichtingen van de staat gekoppeld.

Naast deze rechten erkent het Kinderrechtenverdrag, samen met de meer algemene mensenrechtenverdragen, ook het recht op vrije meningsuiting (art. 13 KRV), godsdienstvrijheid (art. 14 KRV), en - hier vooral van belang - het hebben en beleven van cultuur (art 30 KRV). Deze rechten komen tegemoet aan behoeften die tevens universeel zijn, maar waarvan de invulling subjectief is en varieert. Dit heeft tot gevolg dat de voornaamste juridische verplichting van de staat eruit bestaat die invulling te respecteren. Enkel wanneer een cultureel gebruik de mensenrechten of de openbare orde schendt, mag de staat

tussenkomen. Complementair aan deze negatieve verplichting, heeft de staat in tweede orde ook de plicht een kader te creëren waarin het genot ervan bevorderd wordt. (art. 31 KRV)

Zo beschouwd heeft het recht noch de rol, noch de ambitie zich uit te strekken over het culturele domein, behalve wanneer de openbare orde in het gedrang is. Op zich is dit niet problematisch, wel integendeel. Waar het wel op wijst, is dat de kinderrechten en hun voorwerp gesitueerd van aard zijn. Mensen- en kinderrechten maken aanspraak op en reguleren wat volgens het discours universele en objectieve gelding heeft. Dit omdat het 'natuurlijke' noden en behoeften van de mens en het kind betreft. Het particuliere en subjectieve zegt het niet te reguleren. Daarentegen stellen de mensen- en kinderrechten net grenzen aan die regulering en scheppen ze tevens een kader waarbinnen bijvoorbeeld mening, cultuur en religie vrij ingevuld kunnen worden.

Wat meteen opvalt, is dat de problemen waar de situatieanalyse de vinger op de wonde legt, positieve plichten zijn van de staat of verantwoordelijkheden van de ouders of de gemeenschap. Onderwijs, gepaste levensstandaard en bescherming zijn rechten waaraan telkens een duidelijk identificeerbare plichthouder of verantwoordelijke gekoppeld is. Zoals we gezien hebben, vloeit rekrutering in de situatieanalyse voort uit het feit dat de staat en de ouders hun plichten en verantwoordelijkheden niet (kunnen) opnemen, wat tevens een blijvende belemmering vormt voor het duurzaam karakter van de reïntegratie.

Het domein van het culturele wordt binnen het rechtenkader dus echter gevat als een vrijheidsrecht, waaraan in beginsel een negatieve plicht van de overheid tegemoet komt. De vraag rijst bijgevolg of culturele oorzaken en gevolgen van het toetreden tot het leger of een militie wel zo duidelijk gevat kunnen worden in termen van een specifieke schending van dit recht. Ook identificeert het kinderrechtenkader hierin geen duidelijke verantwoordelijken of sleutelfiguren, zoals bij de sociaal-economische rechten wel het geval is. Laten we daarom nader ingaan op de vraag of en hoe de culturele oorzaken en gevolgen van rekrutering, zoals ze in de situatieschets van het eerste deel van de verhandeling naar voor zijn gekomen, gereflecteerd en gecapteerd worden in de situatieanalyse van de hulpverleningsorganisaties. Daarnaast zullen we achtereenvolgens nog twee reïntegratiemoeilijkheden bespreken die op het eerste gezicht moeilijk volledig gevat kunnen worden binnen de krijtlijnen uitgetekend door kinderrechtenkader, namelijk het verlies van identiteit en schuldgevoelens.

7. De kinderrechten. Een scherp oog met blinde vlekken

7.1. *Het culturele domein*

7.1.1. Bezetenheidservaringen

De levendige getuigenissen van Dieudonné, Furaha en verschillende priesters in het eerste deel van de verhandeling hebben ons gewezen op een belangrijke culturele dimensie van de reïntegratieproblematiek. Bezetenheidservaringen die niet voortvloeien uit traditioneel geloof, maar daarentegen het gevolg zijn van het moderne gebruik van fetisken en magie door *mayi-mayi* groeperingen komen op een aanzienlijke schaal voor. Dit kan natuurlijk de goede reïntegratie van kinderen en volwassenen die hierdoor getroffen worden, hypothekeren. De vraag dringt zich op hoe de hulpverleners omgaan met deze realiteit.

Wat meteen opvalt, is dat volgens de door ons geïnterviewde NGO medewerkers, bezetenheidservaringen compleet of bijna volledig onbestaande waren. Het traditioneel geloof hierin was immers gaandeweg verloren gegaan, zo zeiden ze, of aangezien de kinderen dachten te doden uit wraak moesten ze niet wakker liggen van de weerwraak van hun eigen slachtoffers. In de vele gesprekken die we hadden met de hulporganisaties zijn we er niet in geslaagd een enkele medewerker te vinden die op de hoogte was van het bovenvermelde fenomeen dat oud-*mayi-mayi* strijders letterlijk achtervolgd. Hoe is het mogelijk dat er aan deze culturele realiteit voorbij gegaan wordt?

Er zijn drie redenen die de onvertrouwdheid van de hulpverleners met dit fenomeen verklaren. Ten eerste, tijdens het verblijf van de kinderen in de transit centra is het makkelijk de psychische toestand van deze kinderen te interpreteren als gewone trauma's en ze ook zo te behandelen. Ten tweede, met de gebrekkige follow-up in gedachten, is het zeer moeilijk deze kinderen goed op te volgen eenmaal de kinderen het opvangcentrum verlaten hebben en meer nog wanneer ze hun beroepsopleiding hebben afgewerkt. Tenslotte zijn de organisaties gericht op het identificeren van levensproblemen en rechtenschendingen. Bezeten zijn past in geen van beide plaatjes. Daarom wordt er niet actief gezocht naar het fenomeen en kijken de hulpverleners het gemakkelijk over het hoofd. Het feit dat het probleem niet geïdentificeerd is, wil echter niet zeggen dat het irrelevant is. Inderdaad, kunnen kinderen die door deze cultuurspecifieke bezetenheidservaring gaan, ten koste van hun psychologische en sociale leven, beschouwd worden als volledig gereïntegreerd, ongeacht het feit dat ze ingeschreven

zijn in een trainingsprogramma of school?

7.1.2. De Kalinzi

De organisaties droegen allen het gebrek aan economische kansen aan als hinderpaal tot duurzame reïntegratie. Onze bottom-up analyse van de hele problematiek heeft dit bevestigd, maar heeft tevens aangetoond dat deze economische marginalisatie niet los gezien kan worden van de sociaal-culturele marginalisatie die de jongeren in Zuid-Kivu treft. Het gebrek aan economische kansen heeft in Zuid-Kivu een belangrijke culturele component. De grenzen van de integratiemogelijkheden in de traditionele economische en sociale structuren worden daar immers mede bepaald door het *kalinzi*-systeem. Dit systeem worstelt, zoals we in het eerste deel gezien hebben, met een dubbel probleem. Enerzijds is er een endemisch grondtekort, wat de absorptiecapaciteit van het systeem beperkt. Anderzijds ligt het gebruik van beschikbare gronden of het pachten ervan buiten het bereik van de jongeren, die geen kapitaal ter beschikking hebben om de *kalinzi* te betalen. Geen van de hulpverleners vermeldde echter dit aspect van de problematiek tijdens de interviews. Noch het grondtekort, noch de vereiste initiële en periodieke *kalinzi* betalingen kwamen ter sprake.

De programma's richten zich op het proberen te voorzien van moderne, marktgerichte arbeidskansen en -plaatsen. Ook de landbouwsector wordt vanuit deze invalshoek benaderd. In de landbouwopleiding leggen de instructeurs vooral de nadruk op de rendabiliteit. Zo belichten ze het bemesten, de keuze van gewassen en de technieken.⁸³ Bodemarmoede vormt inderdaad een grote hindernis voor de beginnende landbouwers, maar in tegenstelling tot de nadruk gelegd op de rationalisering van het landbouwbedrijf wordt er abstractie gemaakt van de culturele realiteit waarin het hele gebeuren besloten ligt. Zo blijft men blind voor het culturele aspect van de problematiek en mist men tevens de mogelijk cruciale rol die de traditionele autoriteiten in deze kunnen vervullen. Op hun mogelijke bijdrage komen we verder terug.

7.2. *Verlies en reconstructie van identiteit en zelfvertrouwen*

---

⁸³ Interview met Arsène Muhango, programmaverantwoordelijke landbouwprogramma Caritas, 15 november 2008, Bukavu; Instructeur, 17 november 2008, Kabare

In het eerste deel van de verhandeling hebben we gezien dat het gebrek aan sociale mobiliteit, sociale rol en identiteitsinvulling een van de oorzaken is waarom vooral jongeren toetreden tot gewapende groeperingen. Tevens hebben we behandeld hoe het verlies van identiteit een van de meest ingrijpende gevolgen is van demobilisatie en het terug opbouwen ervan een van de grootste uitdagingen voor een geslaagde reïntegratie. Hier rijst de vraag hoe de kinderrechtenbenadering er in slaagt dit identiteitsverlies te kaderen en vervolgens te remediëren.

Wanneer we identiteit in de zin van persoonlijke ontplooiing en individualiteit benaderen, komen we dit niet expliciet tegen in de verdragsbepalingen⁸⁴, maar wel in het discours errond. Hier komen we met name terug bij de driehoeksverhouding tussen veiligheid, mensen- en kinderrechten en ontwikkeling, die we in hoofdstuk twee besproken hebben. Daar hebben we gezien hoe de volwaardige ontwikkeling van het kind in deze visie afhankelijk is van het gerealiseerd zijn van de basiskinderrechten. Op dit punt kunnen we zeer duidelijk de parallel trekken met het verband tussen de mensen- en kinderrechten en cultuur dat we hierboven hebben blootgelegd. Net zoals de kinderrechten een kader scheppen waarbinnen het culturele zich in vrijheid kan ontplooiën, zo zijn de kinderrechten niet begaan met de concrete identiteitsinvulling alsdusdanig, maar wel met het creëren van de objectieve randvoorwaarden die binnen dit paradigma noodzakelijk geacht worden om deze volledig te kunnen ontwikkelen. Identiteit is immers bij uitstek subjectief. Gezien de blinde vlekken op het vlak van de culturele reïntegratieproblemen en -mogelijkheden, die voortvloeiden uit het feit dat de kinderrechten zich niet rechtstreeks met de culturele dimensie zelf bezighouden, dienen we ons af te vragen of deze geschiedenis zich niet herhaalt op het vlak van de indentiteitscrisis en -opbouw na de demobilisatie.

In het licht hiervan vroegen we de hulpverleners telkens hoe hun programma's tegemoet kwamen aan de behoeften van identiteitsinvulling en het herwinnen van zelfvertrouwen die de kinderen hebben. Opvallend was dat in tegenstelling tot de culturele dimensie van de problematiek, het identiteitsaspect wel degelijk onderkend werd. Zij illustreerden dit aan de hand van het gedrag dat zij onder de jongeren optekenden zoals onder andere agressie, het

---

84 In het Kinderrechtenverdrag vinden we een verwijzing naar het recht op identiteit van het kind (art. 8 CRC) Uit de tekst van dit artikel blijkt echter dat 'identiteit' in deze vooral verstaan moet worden in de context van nationaliteit, familiale verwantschap en naam. Deze opsomming in het artikel is evenwel niet limitatief van aard en kan volgens sommige rechtsgeleerden ruimer begrepen worden, hoewel de rapporten van het Comité van de Rechten van het Kind hierover geen duidelijkheid geven. (Detrick, 1999: 162-164) Ook dienen we art. 30 te vermelden, dat het kind als lid van een culturele minderheid beschermt.

zich niet met andere kinderen inlaten en het rondhangen bij militairen. De jongeren moesten immers een heel nieuw leven beginnen, zo klonk het. (cf. *supra* over de gevolgen van het verblijf in gewapende groeperingen)

Op de vraag hoe de programma's dit ongetwijfeld complexe probleem dan aanpakken, waren de antwoorden zeer gelijklopend. Alle hulpverleners, zowel die van Save the Children, War Child Holland, als van Caritas, het BVES, ADED en LAV, verwezen naar de centrale rol die onderwijs en inkomen hierbij spelen. De programmaverantwoordelijke van Caritas stelde dat het opbouwen van een nieuwe identiteit en zelfvertrouwen het uiteindelijke doel en gevolg was van de programma's was zoals we deze hebben uiteengezet. Dit gebeurde enerzijds door het voorzien van onderwijs en anderzijds door het geven van de beroepsopleiding. Dit gaf immers -zo vervolgde hij- een grote opsteker voor de eigenwaarde en stelde de kinderen in staat een actieve rol te spelen in de familie en gemeenschap. De andere hulpverleners traden hem bij in deze logica. Er waren geen aparte activiteiten specifiek op gericht het zelfvertrouwen te stimuleren of zichzelf te herontdekken en her-uit te vinden, deze aspecten beschouwden zij eerder als intrinsiek verbonden met het onderwijs, de opleiding en daarna het werk. Het is immers doorheen het verwezenlijkt zien van zijn kinderrechten, zo zei Eric Murziba van LAV, dat het kind zijn of haar leven zal weten uit te bouwen.⁸⁵

Baraka was zeventien toen hij in Goma een reïntegratieprogramma doorliep.⁸⁶ Hij had gekozen voor de opleiding als metsers, omdat het nu eenmaal een van de vier keuzes was die ze hem voorhielden en waarvan ze zeiden dat het hem een aardig wat zou kunnen opbrengen. Maar niemand had hem gevraagd wat hij écht wou worden. Aan het vage vooruitzicht metsers te worden had hij niet veel boodschap. Hij voelde zich onzeker en hing vaak rond bij de militairen in de buurt. Niet omdat hij terug een wapen in handen wou nemen, maar hij voelde zich bij hen op zijn gemak. Op een bepaald moment vroeg een lokale kunstenaar die projecten uitwerkt met kinderen waar hij van droomde. Hij wou rapper worden. Na wat aanmoediging begon hij ijverig een tekst neer te pennen. Vooraleer Baraka het goed en wel besepte stond hij op een inderhaast ineengeknutseld podium oog in oog met de andere kinderen van het project. Vol zenuwen ving hij aan, zijn vrienden vonden het geweldig. Het was van dat moment af zei hij, dat hij zich geen slachtoffer van de situatie meer voelde, dat hij zichzelf niet meer beschouwde als iemand die kansen ontbrak, maar als iemand die zelf iets wou en kon.

---

⁸⁵ Interview met Eric Murziba, *o.c.*

⁸⁶ Interview met Baraka, ex-kadogo, 20 december 2008

Wat het verhaal van Baraka op anekdotische wijze illustreert, is dat de betrachtingen, dromen en psychologische moeilijkheden van een kind niet geheel gevat kunnen worden binnen het sociaal-economisch kader dat de programma's bieden. Dit kader kan inderdaad een belangrijke bijdrage leveren, maar identiteit kan en mag niet gereduceerd worden tot economische reïntegratie en formeel onderwijs, noch tot een noodzakelijk en logisch gevolg daarvan. Daarenboven rijst de vraag wat er overblijft van de nieuw verworven identiteit en zelfvertrouwen eenmaal het blijkt dat het beroep dat men geleerd heeft, en waarop dit zelfvertrouwen en identiteit zijn gebaseerd, niet uitgeoefend kan worden. Gegeven de harde economische omstandigheden in Zuid-Kivu is dit geen vergezochte mogelijkheid, maar een realiteit waarmee de grote meerderheid van de kinderen die deze programma's vervolmaken geconfronteerd wordt. De vraag die we hierbij in ons achterhoofd moeten houden is of we een jongere die een reïntegratieprogramma doorlopen heeft, school loopt of een inkomen bij elkaar weet te sprokkelen kunnen beschouwen als volledig gereïntegreerd wanneer hij bij militairen blijft rondhangen en uiteindelijk zijn oude vrienden in de mijnen of een gewapende groepering opzoekt.

7.3. *Kinderen, maar met verloren onschuld*

'But is it really possible to still perceive someone who has killed and raped, who has seen parts of reality that most of us never even do, as a child? Children's horizon is supposed to be limited to their school, their family, their fantasy...'⁸⁷

Zo sneed Ndaliko Katondolo treffend het thema aan over het onderscheid tussen onze opvattingen van kind en volwassene dat vaag en problematisch wordt wanneer we het over kindsoldaten hebben. De aanspraak die de kinderrechtenbenadering maakt op universele gelding vloeit voort uit het feit dat zij begaan is met dat wat kinderen overal ter wereld verbindt, namelijk hun 'kind-zijn'. Maar kunnen we kindsoldaten wel volledig in dit 'kind-zijn' vatten?

Zoals Alcinda Honwana (2000: 58-68) duidelijk gemaakt heeft, bevat de term kindsoldaat een oxymoron. Kindsoldaten zijn een combinatie van twee tegengestelde termen. Ze zijn noch

---

⁸⁷ Interview met Ndaliko Katondolo, o.c.

volledig kinderen, die we associëren met termen als kwetsbaar, onschuld en moreel onvolwassen, noch volledig soldaten, gedacht sterk te zijn en in staat beslissingen over leven en dood te nemen. Kindsoldaten zijn *'betwixt and between'* deze twee identiteiten, verscheurd tussen kind of slachtoffer te zijn aan de ene kant en dader of schuldige aan de andere kant.

Een aanzienlijk deel van de kindsoldaten in de strikte zin van het woord hebben gedood, tijdens de strijd of als onomwonden misdaden. Bij hun demobilisatie en daaropvolgende reïntegratie gaan zij door grote psychologische stress en geestelijk lijden. Doorheen hun *'rediscovery of killing as a moral transgression'* (cf. Supra) worden ze geconfronteerd met hun eigen daderkant. De discussie openen over hun morele en strafrechtelijke verantwoordelijkheid zou ons in het bestek van de verhandeling te ver leiden, maar het probleem waarmee we hier begaan zijn is dat de kinderen de indruk hebben zelf niet volledig onder dwang te hebben gehandeld. In hun ervaring hebben ze sporadisch of zelfs vaak gekozen te plunderen, aan te randen of te vermoorden. Deze kinderen moeten leren omgaan met dat aspect van hun achtergrond, om het verleden achter zich te kunnen laten en uit te groeien tot een volwassen burger. Sommigen onder hen zullen de strategie nastreven het proberen te vergeten terwijl anderen een catharsis moeten ervaren waarbij ze door confrontatie, aanvaarding en vergeving vanwege de gemeenschap gaan (Shaw, 2007; Honwana, 2005, 2006b). De vraag rijst hoe de programma's met deze schuldgevoelens omgaan.

Op de vraag hoe men om moest gaan met misdaden als plundering, moord en verkrachting die sommige van de kinderen begaan hadden, hadden de respondenten alvast een resoluut antwoord klaar met betrekking tot het beleid van hun opvangcentrum. *'Il est clair que ces enfants sont des victimes. Dans certains cas déplorables la situation les a pressés à commettre des crimes, mais on ne peut pas les considérer coupables.'*, zei Serge Bingane van Caritas. De directeur van het BVES repliceerde op dezelfde manier. Hij zei dat de kinderen misschien wel misdrijven hadden gepleegd, maar dat dit er net voor zorgde dat ze getraumatiseerd raakten. En wat dan als de kinderen afkwamen met vragen, onzekerheden en sterke emoties rond hun schuld- of dader-ervaringen? *'Ce n'est pas leur faute'*, was volgens hem de belangrijkste boodschap die ze de kinderen konden meegeven om hun geweten te sussen, *'Je leur dis que personne n'a choisi d'être née comme ça.'* In een informeel gesprek met twee begeleiders van het BVES kwam hetzelfde naar voor. Ook de drie medewerkers van Caritas die we hieromtrent ondervroegen, gaven aan dat ze in zo'n situatie geduldig luisterden naar de

kinderen en dan zeiden dat wat gebeurd was niet meer veranderd kon worden, maar dat ze het zichzelf niet al te kwalijk mochten nemen, want bovenal waren ze meegesleurd in omstandigheden die buiten hun controle vielen en waar ze het slachtoffer van waren. Tijdens de sociaal-economische vorming worden de hulpverleners soms ook geconfronteerd met de schuld en misdaden van de gedemobiliseerde jongeren. De twee medewerkers van LAV brachten aan dat ze dan tijdens de gesprekken met de jongeren, hoewel ze wisten dat deze soms vrijwillig hadden gehandeld, dat ze in feite gedwongen waren die handelingen te stellen in een poging om te gaan met hun problemen. Het kwam er nu immers op neer een nieuwe start te nemen.

Wanneer we er de handleidingen en richtlijnen op naslagen, vinden we dezelfde opvatting als diegene die resoneert onder de hulpverleners ook hier terug. '*[They] have to be primarily considered as victims*' (Paris Principles: 9). Volgens de woorden van de IDDRS: '*Child soldiers are victims of criminal policies for which adults are responsible. [...] Children shall not be prosecuted for criminal acts while associated with armed forces or groups.*' (UN IDDRS, 5.30.10) Veel aandacht wordt besteed aan de juridische garanties die de kinderen moeten krijgen wanneer ze in aanraking komen met het gerecht, maar er wordt met geen woord gerept over hoe de hulpverleners deze daden van het kind moeten kaderen en ermee omgaan. De *manuel d'opérations* gaat diep in op trauma's en de rechten van het kind op privacy, op stilte, onderwijs en vorming, maar trefwoorden als schuld, fout, dader komen in de gehele tekst niet voor. Er staan hieromtrent geen richtlijnen in voor de hulpverleners in hun persoonlijke omgang met het kind. Gevraagd naar het justitiële luik van de kindsoldatenproblematiek, verwijzen de organisaties naar de waarborgen en rechten van het kind die erkend zijn in de *Loi concernant la protection de l'enfance*.

Hierdoor lijkt het alsof er een kunstmatige opsplitsing is gemaakt tussen aan de ene kant het kind als dader, dat verondersteld wordt de verantwoordelijkheid te zijn van de staat of andere mechanismen die niet opgericht zijn en aan de andere kant het kind als slachtoffer, wat op zijn beurt het object van zorg is van de reïntegratieprogramma's. De vraag die wederom naar voor treedt is of de stilte die rond de daderkant van kinderen hangt of zelfs het structurele verwaarlozen daarvan de kinderen tot voordeel strekt. Kunnen kinderen die verstrikt zijn in hun verleden en vechten om met hun daden in het reine te komen beschouwd worden als volledig gereïntegreerd?

'Un vélo ne remplace pas la conscience', was de manier waarop een abt in Bukavu mooi de onmacht en onkunde van de reïntegratieprogramma's om om te gaan met deze schuldgevoelens onder woorden bracht. Volgens hem waren de inspanningen van de hulpverlening er te hard op toegespitst de kinderen economisch te voorzien, waardoor ze de kern van de zaak enigszins mislopen, met name het bredere psychologisch welzijn van de kinderen, hun zelfvertrouwen en identiteitsconstructie. De economische omstandigheden waarin kinderen zich bevinden hebben ontegensprekelijk een sterke invloed op elk van deze drie elementen, maar het betreft slechts een aspect van de vele die de context waarin het kind zich reïntegreert mee vorm geven. Deze bezorgdheid werd geëchood door de tien jaar lange ervaring van Ndaliko Katondolo met ex-kindsoldaten. Hij ontdekte dat de meest terugkerende klacht van deze kinderen hun constante victimisatie door de programma's was, het getroost en gesust worden in plaats van verstaan en erkend te worden in de schuld waarmee ze zich geconfronteerd weten.

8. Kinderrechten als doel vs. Kinderrechten als middel

8.1. Reïntegratie. Een vlag, vele ladingen

Driemaal hebben we ons de vraag gesteld of die kinderen duurzaam gereïntegreerd zijn en telkens hangt het antwoord af van de definitie van reïntegratie die men voorstaat. De opvatting hiervan door de organisaties op het terrein van wat het net betekent gereïntegreerd te zijn was sterk gekleurd en weerspiegeld door de Paris Principles. De introductie van kinderrechten zowel als indicatoren voor de situatieanalyse als voor de evaluatie lijkt een subtiele verschuiving in de definitie van 'reïntegratie' met zich te hebben meegebracht. Zo hangt volgens de definitie van de Paris Principles het succesvol karakter van de reïntegratie af van het voorzien zijn van livelihoods en het veilig gesteld zijn van de basisrechten.

Slechts een geïnterviewde, een psycholoog die bij War Child Holland werkt, maar niet rechtstreeks actief is in de reïntegratieprogramma's, haalde aan dat de werkelijke uitdaging van reïntegratie is het ervoor zorgen dat het kind een nieuwe identiteit en zelfvertrouwen opbouwt. De meerderheid van de hulpverleners hield er daarentegen een normatieve invulling op na, als zijnde een proces waarbij kinderrechten gaandeweg gerealiseerd worden. De neerslag die deze gevonden heeft in officiële documenten en de verschillende interviews bevestigen dit. Maar waar is het kind zelf gebleven in deze structurele benadering?

8.2. *Fragmentatie en vertekening*

In Zuid-Kivu heeft deze omschrijving geleid tot de demarcatie van het reïntegratieproces in een specifieke set van welomschreven operationele doelstellingen die gekoppeld zijn aan kinderrechten. Tijdens hun verblijf in de opvangcentra, is het recht op psychologische bijstand aan de orde. Daarna, in de tweede fase, richt de hulpverlening zich op het recht op ouderlijke bescherming, een adequate levensstandaard en onderwijs. Tenslotte worden de gemeenschappen ondersteund om hen te helpen organiseren rond deze kinderrechten. Het neveneffect hiervan is dat het niet enkel leidt tot een fragmentatie van de programma's - tijdens de tweede fase is er bijvoorbeeld weinig ruimte voor psychologische begeleiding - maar ook tot een fragmentatie van de manier waarop men naar de kinderen en de problemen waarmee zij geconfronteerd worden, kijkt. Het kind als een slachtoffer van trauma's, als rechthebbend op en nood hebbend aan *livelihood* en onderwijs. Hierdoor dreigt de hulpverlening voorbij te gaan wat er in het kind werkelijk omgaat, wat het drijft en wat zijn problemen zijn.

Het gebruiken van de kinderrechten in de situatieanalyse biedt een specifiek perceptiekader dat heel krachtig is in het identificeren van een bepaalde set van oorzaken en gevolgen van kinderrekrutering, namelijk gebrekkige levensstandaard, onderwijskansen en bescherming. Het perspectief dat geboden wordt door kinderrechten biedt daardoor zeker voordelen. Het gevaar schuilt echter in het eenzijdig benaderen van de problematiek. In dit opzicht zijn het vooral culturele oorzaken en gevolgen, verlies van identiteit en schuldgevoelens die moeilijk te klasseren zijn onder een specifiek recht dat geschonden of bedreigd wordt. Bovendien is het in deze gevallen zeer moeilijk, zo niet onmogelijk, een duidelijke plichthebbende of verantwoordelijke aan te duiden die deze problemen onder handen moet nemen.

Eerder dan vanuit een bottom-up analyse van de situatie te vertrekken, waarbij het beeld dat men zich vormt van de problematiek gestalte krijgt vanuit de lokale situatie en de concrete verzuchtingen van de gedemobiliseerde kinderen en jongeren, om dan in tweede instantie te kijken welke moeilijkheden er in rechtenschendingen vertaald kunnen worden, merken we dat de kinderrechten zoals ze vandaag de dag in Zuid-Kivu geoperationaliseerd zijn, de situatieanalyse reeds sterk structureren en inkleuren nog vooraleer zij worden toegepast op de

concrete omstandigheden. Door de kinderrechten als een sjabloon op de situatie te leggen, dekt men dimensies van de problematiek af en plaatst men andere in het centrum van de aandacht.

Hierdoor kunnen we stellen dat deze benadering de problemen top-down bepaalt en vervormt, omdat de interventie tracht de hele problematiek in de mal van rechtenschendingen te gieten. De benadering in Zuid-Kivu zorgt er dus tenslotte ook voor dat er verschillende aspecten van de reïntegratie onopgemerkt en bijgevolg onbehandeld blijven. In dit opzicht zijn het bovenal culturele oorzaken en gevolgen, verlies van identiteit en schuldgevoelens die moeilijk te kaderen zijn in of te rijmen zijn met de kinderrechtenbenadering.

8.3. *Reductionisme*

Niet vergetende dat er verschillende manieren zijn waarop kinderrechten gebruikt en geïmplementeerd kunnen worden in het reïntegratieproces, zorgt de manier waarop zij vandaag de dag in Zuid-Kivu worden toegepast ervoor dat de gevolgen van rekrutering gelijkgesteld worden met de som van de sociaal-economische oorzaken en de trauma's. Deze oorzaken zijn op hun beurt het gebrek aan duurzame livelihoods en het recht op onderwijs en bescherming. De kinderen worden geacht niet van deze laatstvermelde rechten te kunnen genieten in de eerste plaats door de livelihoodsituatie van hun ouders.

Hier komen we terecht bij wat een tegenstrijdigheid in de heersende opvatting lijkt te zijn. Hoewel zij zich sterk maakt te vertrekken vanuit een inclusieve benadering van de problematiek, die de oorzaken en remedie zoekt in de samenhang tussen de verschillende kinderrechtschendingen, verengen de organisaties hun interventie in belangrijke mate tot het leveren van economische inspanningen om de livelihoods te verbeteren. Deze verbetering wordt geacht te leiden tot een geslaagde economische en dus sociale reïntegratie én een betere bescherming van de kinderrechten én het herstellen van identiteit en zelfvertrouwen. Hierdoor wordt het inclusief effect dat de introductie van kinderrechten heeft, weggeveegd door de reductionistische neiging de livelihoods eerst te identificeren als de grootste gemene deler van alle aspecten van de reïntegratieproblematiek en rechtenschendingen om dan vervolgens bijna alle interventies errond te modelleren.

Door de gebrekkige basisrechten te identificeren als grondoorzaak van het probleem en de realisatie ervan als graadmeter voor succes verschuift men ongewild en op onevenwichtige wijze de aandacht weg van het kind zelf naar de sociaal-economische context waarin het zich bevindt. Reïntegratie raakte immers gedefinieerd als een proces waarbij rechten en livelihoods progressief voorzien worden, eerder dan als een proces waarbij de minderjarigen een nieuwe identiteit opbouwen, zelfvertrouwen krijgen en tegelijkertijd mentaal en sociaal gedesintegreerd worden van hun vroegere gemilitariseerde sociale netwerken, ervaringen en identiteit. De voormelde problemen waarmee gedemobiliseerde kinderen dagdagelijks geconfronteerd worden, tonen aan dat naast structurele socio-economische problemen, culturele uitdagingen, verlies van identiteit en schuldgevoelens in vele gevallen evenzeer deze kinderen verhinderen met een schone lei te beginnen en volledig betrokken te zijn op het civiele leven. De sociaal-economische context oefent ontegensprekelijk een bepalende invloed uit op het duurzaam karakter van de reïntegratie, maar kan er niet tot gereduceerd worden. Zo kan een jongere mentaal nog zo sterk staan, wanneer hij geen eten heeft op het einde van de dag vergroot de kans dat hij zich terug laat rekruteren. Een kind dat zich bezeten voelt, zal daar zelfs met de beste zorgen niet van verlost raken als hij geen voedsel heeft om lichaam en geest aan te sterken. Maar omgekeerd mag een kind dat verteerd wordt door schuldgevoelens nog zo doorvoed zijn, nog elke dag school kunnen lopen, het zal hem op dat vlak weinig baten. Daarom kunnen we het voorzien en beschermen van de kinderrechten dan wel beschouwen als een noodzakelijke voorwaarde, maar niet als een voldoende voorwaarde voor duurzame reïntegratie.

8.4. *Generalisatie*

In het verlengde hiervan heeft de deze benadering er dus, ten tweede, voor gezorgd dat de problematiek en de kinderen en jongeren zelf, gedemobiliseerd en niet gedemobiliseerd, extern gedefinieerd worden aan de hand van de kinderrechten die ze ontbreken (White 2002: 510). Dit levert niet enkel een partieel en gefragmenteerd beeld op van wat het betekent kind, jongere of ex-kindsoldaat te zijn, maar ook van de noden die zij hebben. Zo hebben we de behoefte aan zelfvertrouwen en identiteit we in deze reeds uitgebreid belicht. In zulk een externe invalshoek op de problemen van de kinderen schuilt echter nog een ander belangrijk risico. Indien we de definitie van reïntegratie in de Paris Principles volgen, heeft ongeveer elk kind in Zuid-Kivu daar behoefte aan. Sociaal-economisch gezien is er in termen van inkomen

en onderwijskansen niet veel verschil tussen een doorsnee kind en een ex-kindsoldaat in de brede of strikte zin van het woord.

Dit is echter een tweesnijdend zwaard. Aan de ene kant heeft dit geleid tot het verlaten van een enge definitie van 'kindsoldaat'. Ten tweede zorgde dit voor het openstellen van de programma's en de economische kansen die ze bieden voor niet-ex-kindsoldaten. Aan de andere kant echter wordt deze benadering het slachtoffer van zijn eigen succes indien de interventie er niet in slaagt de specifieke behoeften en moeilijkheden van zij die wél daadwerkelijk wapens gebruikt hebben te vatten, zoals schuldgevoelens, en een homogeen en gestandaardiseerd antwoord blijft bieden op de verscheiden, heterogene problemen waarmee deze kinderen geconfronteerd worden, zoals bezetenheid onder gedemobiliseerde mayi-mayi strijders.

Discriminatie en het verbod van ongelijke behandeling zijn dubbelzinnige begrippen. Aan de ene kant stellen zij de vereiste gelijke situaties op gelijke manieren te behandelen. In dit opzicht heeft de anti-discriminatiebepaling van de hulporganisaties ertoe geleid dat EAFGA en andere kinderen ook de steun krijgen die kindsoldaten *sensu stricto* genieten. Sociaal economisch gezien zijn hun situaties dus immers hetzelfde. Aan de andere kant stellen deze begrippen ook een minder bekende, complementaire vereiste, namelijk dat verschillende situaties op verschillende wijze behandeld dienen te worden. Het lijkt alsof door hun preoccupatie met een kant van de medaille, de hulpverleners ongewild de kindsoldaten *sensu stricto* zijn gaan discrimineren door hun verschillende situatie, noden en behoeften op dezelfde wijze te behandelen als die van de andere kinderen.

8.5. *De gesloten aard van het kinderrechtendiscours in Zuid-Kivu*

Tot dusver hebben we gezien dat er verschillende belangrijke moeilijkheden zijn waarmee kinderen geconfronteerd worden tijdens hun reïntegratie, maar die door de mazen van het kinderrechten- en opvangnet glijpen. Het probleem ligt niet zozeer in de toepassing van deze rechten alsdusdanig, maar in de gesloten aard van het kinderrechtenregime zoals het zich ontplooid heeft in Zuid-Kivu. Door kinderrechten als het startpunt voor de analyse te nemen, werkt men een programma uit waarin operationele doelstellingen en verantwoordelijkheden afgebakend worden aan de hand van de in gedrang zijnde rechten. Vanaf dit vertrekpunt heeft

men dus slechts een gedeeltelijk zicht op de problemen die tijdens de reïntegratie overwonnen moeten worden. De analytische, *top-down* benadering van de situatie bevat geen incentief om actief te zoeken naar bijvoorbeeld bezetenheid. Bijgevolg wordt deze dimensie van de problematiek over het hoofd gezien. Omdat evaluatie van de programma's gebaseerd is op dezelfde principes die de situatieanalyse en programmatie vorm geven, blijft men verstrand in dezelfde logica die ervoor heeft gezorgd dat deze laatste vertekend zijn. Daarom kunnen we stellen dat het kinderrechtenregime in Zuid-Kivu een gesloten systeem dat zelfbevestigend werkt en op zijn minst dimensies ongerelateerd aan de kinderrechten passief uitsluit, evenals alternatieve benaderingen van de oplossing van het probleem. (Reynolds et al., 2006:292; Nieuwenhuys, 2001)

De onderliggende premisse dat een op kinderrechten gebaseerde situatieanalyse de hele problematiek inzichtelijk maakt, houdt dus geen stand. Om te komen tot een efficiëntere reïntegratiepolitiek dienen we ons twee vragen te stellen. Ten eerste, nu deze veronderstelling fout blijkt te zijn, hoe komt het dan dat zij verkeerdelijk toch zulk een centrale en zelfs determinerende rol toebedeeld krijgt? Het is wezenlijk dat we inzicht krijgen in het proces dat deze tendens tot verabsolutering in zich draagt, omdat we zo bevattelijk maken hoe het huidige perceptie- en interventiekader niet enkel alternatieve zienswijzen, maar ook alternatieve oplossingen uitsluit. Daarna zullen we er beter in slagen kinderrechten in perspectief te plaatsen. Zoals we in het volgende hoofdstuk zullen zien, vinden we de aanzet tot antwoorden op deze vraag in de basisinzichten van het sociaal-constructivisme. Ten tweede, welke aanvullingen op en alternatieven voor de huidige aanpak kunnen we dan naar voor schuiven?

9. Het kinderrechtendiscours als sociaal geconstrueerd

In de empirische schets van de vorige hoofdstukken is duidelijk naar voren gekomen dat het gewapend conflict in Zuid-Kivu verre van louter destructief is, maar dat het ook een zeer constructieve, creërende impact heeft op het maatschappelijk en cultureel leven. Er zijn de vele internationale agentschappen en organisaties die hun intrede gedaan hebben en op het terrein zijn er een ongelofelijke verscheidenheid van lokale NGO's opgericht en initiatieven genomen zoals de *child community protection networks*. Bovendien hebben we toen

opgemerkt dat de transformatie ook betrekking heeft op de veranderende belangen en identiteiten van de lokale NGO's, gemeenschappen en kinderen. Zoals we reeds aangestipt hebben, herinterpreteren de NGO's hun doelen en belangen in termen van mensenrechten. Gemeenschappen en kinderen worden door sensibilisatie en projecten vertrouwd gemaakt met een nieuw aspect van hun identiteit, namelijk drager van kinderrechten te zijn of verantwoordelijke t.a.v. die rechten. Zo waren we ertoe gekomen te stellen dat conflict dan wel een vloek is voor de kinderrechten, maar een zegen voor het kinderrechtendiscours, dat in Oost-Congo een grote profielatie kent. Een theorie die er zeer goed in slaagt deze processen en transformaties inzichtelijk te maken is het sociaal-constructivisme. Deze theorie richt zich op de vraag hoe doorheen interactie structuren, belangen en identiteiten ontstaan.

Het sociaal-constructivisme werd uitgewerkt door Alexander Wendt en door hem beschreven als een algemene sociale theorie die zich leent tot een bijzondere toepassing op de internationale betrekkingen, waar hij zich vervolgens op concentreert (Wendt, 1999:7) De theorie zelf is gebaseerd op drie vrij voor de hand liggende principes. Ten eerste stelt zij dat de betekenis die een situatie of een actor heeft, afhangt van de onderliggende idee waarmee men ze benadert. Vervolgens gaat dit idee de actie t.a.v. die situatie bepalen, evenals de interactie die tussen de verschillende actoren plaatsvindt. Het is doorheen deze interactie en de idee dat eraan ten grondslag ligt dat de identiteiten en belangen van de betrokkenen vorm krijgen. Het derde principe is tenslotte dat de interactie dit idee aan de ene kant een sociaal gedeeld karakter geeft en aan de andere kant gaat bevestigen, verankeren en institutionaliseren doorheen de transformatie van structuur, identiteit en belangen. Een bekend voorbeeld uit het domein van de internationale politiek is het neorealisme. (Waltz, 1979; Mearsheimer, 1983, 2001)

Wanneer we dit abstracte staatscentrisme als analysepunt verlaten en ons richten op de geleefde realiteit in Zuid-Kivu zien we deze onderliggende principes inderdaad concreet aan het werk, zoals in de uiteenzetting in de vorige paragraaf al naar voor is gekomen. Mensen- en kinderrechten als onderliggend idee modelleren er het ontstaan van verschillende instituten, hun onderlinge samenwerking, identiteiten en belangen. Laten we daarom nader ingaan op de precieze ordenende functie die deze principes hebben op het specifieke terrein van de reïntegratieprogramma's.

Het begrip dat de hulpverlening zich vormt van de situatie waarin de kinderen en ex-

kindsoldaten zich bevinden, is op een zeer expliciete wijze ingekleurd door de op kinderrechten gebaseerde situatieanalyse. Dit heeft enerzijds tot gevolg dat de verscheidenheid aan problemen vertaald wordt in een schending van of een gebrek aan kinderrechten. Anderzijds zal deze opvatting ook de Congolese organisaties, instituten en personen identificeren die een sleutelrol hebben in deze problematiek.

Vervolgens zal de onderliggende idee van de kinderrechten de genomen actie en de ontstane interactie tussen de verschillende actoren bepalen. Nu het volgens het aangereikte interpretatiekader duidelijk is geworden dat het ontbreken van kinderrechten de kern van het probleem vormt, bestaat de actie die ondernomen moet worden uit het voorzien van deze rechten. In het verlengde hiervan zal bepaald worden met wie men samenwerkt, waar de fondsen naartoe gaan en onder welke modaliteiten.

De NGO's die een partnerschap met UNICEF, Save the Children en dergelijke meer zijn aangegaan, zoals het BVES en ADED, dienen allemaal de kinderrechten als hun externe doelstelling naar voor te schuiven en in hun interne werking te handhaven. Daarnaast werkt men nauw samen met de ouders en de naaste familie van de kinderen door hen enerzijds te wijzen op hun verantwoordelijkheden en hen anderzijds hulp te verschaffen die hen in staat moet stellen deze verantwoordelijkheden op te nemen. Ook de betrokkenheid op en de hulp aan de gemeenschap waarin de kinderen leven, zijn instrumenteel t.a.v. dit doel. De community child protection networks worden opgericht en ondersteund in hun taak meer kinderen school te laten lopen en de dorpen krijgen productiemiddelen en microkredieten om dat mogelijk te maken. De kinderen zelf staan natuurlijk in het brandpunt van het hele gebeuren. Ze worden gesensibiliseerd, zowel binnen de reïntegratieprogramma's als daarbuiten. Hier kunnen we de kinderrechtendagen in herinnering brengen. Bovendien worden de belangen van de kindsoldaat en de andere kinderen vanuit de achtergrond van de kinderrechtenidee geïnterpreteerd als het beschermen en realiseren van deze rechten.

Volgens het sociaal-constructivisme zal de interactie tenslotte de idee dat kinderrechten aan de basis van de problematiek liggen bevestigen en een sociaal gedeeld karakter geven. We merken dat doorheen de ganse interventie en interactie kinderrechten komen te fungeren als gemeenschappelijke taal en pasmunt. Financiële en logistieke steun vanwege de internationale donoren zijn immers afhankelijk van het helpen realiseren van de kinderrechten en implementeren ervan in de programma's, zo bevestigden ons de directrice van UNICEF en de

medewerkers van Save the Children. De internationale gemeenschap en de katholieke kerk vinden hun gemeenschappelijk belang in het verspreiden van de kinderrechten, waardoor zij beiden op parochie- en gemeenschapsniveau aan sensibilisatie doen en daarvoor soms samenwerken. Daarnaast formuleren NGO's en gemeenschappen de belangen en claims van henzelf en van de kinderen die ze vertegenwoordigen meer en meer in termen van kinderrechten. Enerzijds omdat de NGO's en de mensen die zich vrijwillig engageren in de *community networks* zich in toenemende mate vereenzelvigen met de doelstellingen en waarden van de kinderrechten. Anderzijds omdat het hanteren van dat discours de deur opent naar materiële hulp. Door het huldigen van de kinderrechtenidee heeft de internationale aanwezigheid de omgeving waarin ze werkt dus bewust en onbewust getransformeerd in een realiteit die het kinderrechtdiscours constant zeer aanwezig stelt en de centrale rol van kinderrechten in de hele problematiek bevestigt. De praktijk wees echter uit dat de premisse dat de reïntegratieproblematiek quasi volledig gevat kan worden in kinderrechtermen niet correct is.

Hierdoor bestaat er enerzijds een overlapping tussen het geconstrueerd probleem en de reële noden. Het proces van sociale constructie zal deze aspecten uitvergroten en remediëren en zo de idee dat kinderrechtschendingen aan de basis van de problematiek liggen, bevestigen. Anderzijds vallen er dus aspecten van de problematiek buiten het door de kinderrechten aangereikte perceptiekader, zo blijven zij onopgemerkt en raken verdrukt naarmate de reïntegratieprogramma's zich institutionaliseren. Welke belanghebbenden worden er bijvoorbeeld betrokken bij het proces? In welke hoedanigheid wordt hun stem gehoord en hebben zij gewicht?

Door het toepassen van het sociaal-constructivisme hebben we inzicht gekregen in het proces dat de foutieve premisse heeft doen ontstaan en vervolgens ook in stand houdt. Net zoals zwaartekracht een natuurwet is, zo is sociale constructie van de werkelijkheid een sociale wetmatigheid waaraan de hulpverlening niet kan ontsnappen. In tegenstelling tot de zwaartekracht kan zij deze laatste wel beïnvloeden. Door zich bewust te zijn van dit proces kan de uittekenaar van de interventie, de hulpverlener op het terrein of academicus zich kritisch opstellen tegenover de tendens om kinderrechten te verabsoluteren en zo op onevenwichtige wijze te benadrukken. Dit ten koste van andere dimensies van de problematiek en mogelijke alternatieve of aanvullende oplossingen. In het volgende hoofdstuk zullen we vanuit deze deconstruerende, kritische houding twee bijkomende oplossingen

aanbrengen. Zo besluiten we deze verhandeling met een constructieve kritiek – in de beide betekenissen van het woord -van het huidige reïntegratiebeleid.

10. Van deconstructie tot aanvulling en alternatief

10.1. Deconstructie

Uit het vorige hoofdstuk nemen we mee dat het proces van sociale constructie vanuit de kinderrechtenidee er ten eerste voor gezorgd heeft dat de culturele dimensie van de problematiek onderbelicht blijft en ten tweede dat het de patronen van samenwerking met de gemeenschap en de *bami* vorm heeft gegeven. Naar analogie met onze vaststelling dat de oorzaken en gevolgen van kinderrekrutering verregaander in aard zijn dan de op kinderrechten gebaseerde analyse liet uitschijnen, is ook de mogelijke bijdrage van de traditionele autoriteiten ver-reikender dan binnen het huidige beleid. In het hiernavolgende zullen we eerst enkele van de mogelijke cultuurspecifieke oplossingen bespreken en vandaaruit vervolgens nagaan hoe de samenwerking tussen de hulporganisaties en de gemeenschap aangevuld kan worden.

Ook onthouden we dat het belang van de gedemobiliseerde kinderen en jongeren sterk ingekleurd wordt door de kinderrechten. Zo zullen we 'het belang van de kindsoldaat' zoals het vandaag in Zuid-Kivu invulling krijgt, deconstrueren en op deze wijze komen tot de vaststelling dat er een mogelijk alternatieve oplossing is die bij voorbaat uitgesloten wordt. Deze bestaat eruit de jongeren onder bepaalde, strikte voorwaarden in het leger te laten gaan.

10.2. De potentiële bijdrage van traditionele autoriteiten en rituelen

10.2.1. Ononderzochte samenwerking en gebruiken

Hoewel Save the Children en War Child Holland aangaven samenwerking met de *bami* belangrijk te vinden vanwege hun 'traditionele' autoriteit binnen de gemeenschap, worden zij in de praktijk niet betrokken bij de reïntegratieinspanningen⁸⁸. Vanuit onze sociaal-

---

⁸⁸ Interview met Josaphat Balegamire, doctoraalstudent KULeuven over traditionele autoriteiten in Congo, 3 maart 2009, Brussel.; interview met Emmanuel Kaziba, *o.c.*; interview met Augustin Chabwine, *o.c.*;

constructieve invalshoek kunnen we stellen dat dit verband houdt met het feit dat hoewel de betrokkenheid van de *bami* in de *community child protection networks* wenselijk is, ze niet noodzakelijk is. Het bevorderen van de basiskinderrechten staat of valt immers niet met de medewerking van de *bami*. Dit in tegenstelling tot sommige traditionele instituten, zoals de *kalinzi*, of bij het uitvoeren van bepaalde rituelen waarbij hun bijdrage onmisbaar is.

Wat deze rituelen betreft, vinden we in de *Manuel d'opérations* de volgende interessante richtlijn terug:

‘ 314. L’APE [Agence de Protection de l’Enfant], en collaboration avec le mécanisme de protection communautaire, doit identifier l’existence et/ou la nécessité de rites traditionnels qui pourraient être bénéfiques à l’enfant au lieu de réinsertion.’

Toen we de hulpverleners vroegen hoe zij deze aanbeveling opvolgden en welke traditionele praktijken zij tot hiertoe hadden geïdentificeerd, bleek dat enkel Fortuna Lunda van Save the Children op de hoogte was van het bestaan van deze richtlijn. Ook was hij de enige respondent die kon ingaan op de vraag naar voorbeelden van deze rituelen. Naar eigen zeggen was hij reeds twee keer getuige geweest van het voltrekken ervan. Het betrof in deze gevallen het geritualiseerd slachten van een geit en het dansen op het graf van de voorouders.

Het is zeer opvallend, maar tegelijk ook begrijpelijk gezien onze analyse, hoe deze bepaling dode letter blijft en in scherpe tegenstelling tot andere bepalingen, rond opleiding en dergelijke meer, totaal geen opvolging krijgt van de organisaties. De toegevoegde waarde van deze rituelen is vanuit het kinderrechten- en *livelihood*-perspectief immers niet voor de hand liggend. In het hiernavolgende zullen we echter aantonen dat er in Zuid-Kivu verschillende traditionele gebruiken en rituelen bestaan die zeer relevant zijn voor de reïntegratie van de kinderen en jongeren, ook vanuit een *livelihood*-perspectief.

10.2.2. De kalinzi

Zoals we reeds behandeld hebben, is de vereiste betaling van de *kalinzi* een groot struikelblok

---

Interview met Fortuna Lunda, *o.c.*; Interview met Luk Mukulu, *o.c.*; Interview met Serge Bingane Narwangu, *o.c.*; Interview met Ilunga Mwamba, *o.c.*

niet enkel voor de economische mogelijkheden van de jongeren in de gemeenschap, maar daarmee ook meteen voor de sociale integratie in de traditionele structuren. Nochtans lijken er ons in deze mogelijkheden te bestaan om de specifieke noden van de jongeren in het *kalinzi*-systeem te accommoderen. Hierin is een sleutelrol weggelegd voor de *bami* en andere personen binnen de gemeenschap die gronden kunnen doorverpachten. Zo stelt Namegabe dat: ‘ *Il leur appartiendra notamment de d’intégrer ces jeunes qui ont milité dans les différents groupes armés. Pour la plupart, c’était des exclus du système local, sans aucune possibilité de faire entendre leur voix dans une société très hiérarchisée où l’insertion dépend de plusieurs paramètres.* (Namegabe, 2005: 224-225)

Twee eigenschappen van het *kalinzi*-systeem, zoals de *Bashi* dat kennen⁸⁹, spelen hierbij in het voordeel van de jongeren. Ten eerste brengen de *bami* gewoonterechtelijk de jeugdige leeftijd in rekening. In zijn codificatie van het grondrecht van de *Bashi*, stelt A. Ouchinsky dat ‘*Aucune condition d’âge n’est posée pour l’obtention du kalinzi, mais en général un mineur le sollicitant sera considéré comme indigent et le paiement différé sera la règle*’ (Ouchinsky, 1966:137) Bovendien is het zo dat, hoewel de grenzen van de gronduitbreiding op zich bereikt zijn, een stuk grond dat sinds twee jaar niet meer gebruikt of onderhouden is terug in aanmerking komt om per *kalinzi* van bezitter te veranderen. (*ibid.*: 139)

Hierin liggen dus belangrijke opportuniteiten besloten. Zo kan de *mwami* of een andere verpachter toestaan het initiële bedrag te verminderen, waar dan indien nodig tegenover staat dat het aandeel van de periodieke betalingen in de eerste jaren hoger ligt. Gronden die door emigratie bloot komen te liggen, kunnen eventueel samengevoegd en toegewezen worden aan een nieuwe ‘pachter’. Zolang de jongeren geen grond of werk vinden, blijft het nut van de landbouwopleidingen en materiële ondersteuning van de kit, die beiden gericht zijn op productiviteit, slechts latent. Het is pas wanneer een aangepaste *kalinzi*-regeling toepassing vindt en de jongeren aan de slag kunnen, dat de meerwaarde die in de hulpprogramma's besloten ligt, gerealiseerd kan worden.

De slaagkansen van de reïntegratie in de gemeenschap en traditionele economische en sociale structuren kunnen dus in positieve zin sterk beïnvloed worden door de mogelijke

---

89 In tegenstelling tot hierboven, gaat het hier om eigenschappen van het grondrecht die specifiek zijn aan de *Bashi*. Hoewel deze misschien gegeneraliseerd kunnen worden, zijn we er niet in geslaagd voldoende informatie te vinden om te bevestigen dat andere etnische groepen deze principes op dezelfde wijze toepassen.

tegemoetkomingen van de *bami* en andere traditionele grondbezitters. Dit toont aan dat de betrokkenheid van deze actoren niet vrijblijvend, maar essentieel is, willen de organisaties tot een duurzame sociaal-economische reïntegratie in de gemeenschap komen. De bijdrage van de *bami* en traditionele gebruiken gaat echter verder dan enkel het *kalinzi*-systeem. In navolging van de richtlijn, hebben we enkele gebruiken en rituelen geïdentificeerd die mogelijk een constructieve bijdrage leveren aan het oplossen van het reïntegratievraagstuk.

10.2.3. Traditionele rituelen en gebruiken

10.2.3.a. *Bezetenheid*

De families van Dieudonné en Furaha in Nyangezi brachten aan dat ze zich tot de *mwami* wilden richten om de bezetenheid van deze kinderen te remediëren. Traditioneel heeft de *mwami* een zeer belangrijke functie in het ritueel beteugelen van mentale problemen en geesten. De priester in Nyangezi getuigde hoe de *mwami* of een traditionele genezer nachtmerries en geesten op afstand hielpen houden door gebruik te maken van amuletten. Het eerste amulet waarover hij sprak, gebruiken de *Bashi* specifiek om nachtmerries te bestrijden en heet de *chikoko*. Daarnaast is er de *kashagala*, een stuk uitgeholde boomstam gevuld met veren van de zwarte kraanvogel. Dit amulet wordt door het 'slachtoffer' rond de nek gedragen om geesten te bezweren. Naast deze rituelen, die specifiek behulpzaam kunnen zijn bij het behandelen van bepaalde mentale problemen en bezetenheid, zijn er ook de purificatierituelen en de initiatierituelen.

10.2.3.b. *Purificatierituelen*

Bij de purificatierituelen wordt er een symbolische overgang gemaakt van een 'vervuilde' naar een 'hernieuwde, zuivere' toestand. Specifiek voor de gedemobiliseerde kindsoldaten betekent dit dat zij op geritualiseerde wijze des-integreren van hun vroegere, gemilitariseerde ik, integreren in een nieuw burgerleven en het verleden symbolisch achter zich laten. Dit heeft een dubbel voordeel tot gevolg. Ten eerste kan het de kinderen helpen hun schuldgevoelens en verleden los te laten en ten tweede de aanvaarding vanwege de gemeenschap versterken, wat dan weer de sociale reïntegratie bevordert. Alcinda Honwana heeft deze functie van die

rituelen en de doeltreffendheid ervan bij reïntegratie in onder andere Mozambique en Angola grondig onderzocht en aangetoond (Honwana, 2005, 2006b).

In Zuid-Kivu merken we dat de Balega in hun cultureel repertorium een ritueel hebben dat er specifiek op gericht is de mannen die terugkomen van de strijd ritueel te zuiveren⁹⁰. Volgens antropologieprofessor Mulyumba, kennen de Bashi daarentegen daarvoor geen specifiek ritueel. Ook in de etnografieën van Masson (1966) en Colle (1971) vinden we hierover niets terug. Dr. Mulyumba opperde daarentegen wel het bestaan van een algemeen purificatieritueel waarbij de *mwami* aan het begin van het regenseizoen zijn gronden en bevolking zegent en zuivert. Gesprekken met de lokale bevolking in Nyangezi en Walungu bevestigden het bestaan van deze rituelen, hoewel ze in Nyangezi al jaren niet meer worden uitgevoerd.

10.2.3.c. *Initiatierituelen*

De initiatierituelen zijn niet gericht op de schuldgevoelens van de jongeren, maar eerder op hun sociale integratie in de gemeenschap, wat bijdraagt aan hun identiteitsconstructie als lid van een groep. De Balega kennen een ritueel dat de jongvolwassenen integreert in de politieke structuur van hun clan, namelijk de *bwami initiatique*. De initiatieceremonie of *mpala* bestaat uit drie delen. Eerst worden de initiandi deelachtig gemaakt in het geheim van een krachtobject of fetish. In het tweede deel, de *icumbi* krijgen ze een door dans, spel en verhaal culturele regels en 'sterke morele imperatieven'⁹¹ mee. Tenslotte stemmen de ceremonieleiders ermee in dat de initiandi het krachtobject mogen bewaren, als teken van verantwoordelijkheid naar en vertrouwen vanwege de gemeenschap. Een ander voorbeeld hiervan is het besnijdenisritueel bij de Bashi, dat de overgang markeert van kind naar volwassenstatus. Vaak zijn de kinderen nog niet besneden wanneer ze naar de gewapende groepen trekken of gedwongen gerekruteerd worden. Dit maakt het mogelijk de jongeren dit ritueel te laten doorlopen bij hun terugkomst.

Dit is slechts een kleine greep uit de rijke verscheidenheid aan rituelen en etnische culturen die Zuid-Kivu telt. Niet enkel een extern, op kinderrechten gebaseerd referentiekader draagt dus oplossingen in zich, maar ook de eigen culturele achtergrond brengt krachtige

---

90 Interview met Prof. B. Mulyumba, *o.c.*

91 *Ibid.*

mogelijkheden aan. Het voorbeeld van de *kalinzi* toont duidelijk aan dat er wel degelijk synergieën kunnen ontstaan tussen de inspanningen van de organisaties enerzijds en oplossingen die zich aanreiken vanuit het lokale culturele en sociaal-economische kader anderzijds. De hulpverlening dient deze te onderzoeken en te proberen daarmee aansluiting te vinden. Toch is het gebruik van deze rituelen en de betrokkenheid van de *bami* niet altijd voor de hand liggend.

10.2.4. Moeilijkheden op het culturele vlak

Er is een grote variatie in de potentiële bijdrage en haalbaarheid van deze culturele benadering van groep tot groep. Ten eerste hebben jaren van kolonisatie, dictatuur, opeenvolgende conflicten en globalisering hun tol geëist op het traditionele repertoire. De *Bashi* en de *Bavira* zijn in dit opzicht geslotener van aard en minder geaccultureerd, waardoor de rituelen er nog vaker uitgevoerd worden dan bijvoorbeeld bij de *Balega*, de *Bazimba* en de *Bangu-Bangu*.⁹² Zo is in vele dorpen de meerderheid van de geïnitieerden van de *bwami initiatique* naar de stad vertrokken, waardoor het ritueel er nog maar moeilijk uitgevoerd kan worden. Ten tweede, wat de getuigenissen van Dieudonné en Furaha illustreerden, is dat vele traditionele leiders niet meer in hun gemeenschap verblijven. Ook hebben vele *bami* hun autoriteit verloren omdat ze ten tijde van het Mobutu regime grote stukken gemeenschapsgronden voor eigen gewin verkocht hebben (cf. *supra*) of omdat ze tijdens de tweede rebelliegolf samengewerkt hebben met het RCD. Daartegenover staat dan weer dat door dit conflict ook veel *bami* net terug veel nauwer betrokken zijn geraakt op hun gemeenschap. Namegabe stelt dat door de strategie van het RCD om van de *bami* expliciet hun doelwit te maken, sommigen gingen collaboreren, maar anderen net uitgroeiden tot symbolen van het verzet en sterk gesteund werden door hun bevolking (Namegabe, 2005: 211-212). Het is in deze *territoires* dat er belangrijke kansen besloten liggen om de *bami* te betrekken in de reïntegratie van kinderen en jongeren. Tenslotte is het ook, naar we gezien hebben in het voorbeeld van de katholieke exorcist in Bukavu, van essentieel belang dat de jongere geloof hecht aan het religieuze, dan wel traditioneel culturele kader. De concrete context is dus van centraal belang. De hulpverlening moet de lokale en persoonlijke problemen en kansen aankaarten en aangrijpen.

---

92 *Ibid.*

10.2.5. Samenwerking niet vrijblijvend, maar noodzakelijk

Toch kunnen we ondanks - of misschien net dankzij – deze concrete verscheidenheid twee algemene conclusies trekken. Ten eerste, in quasi gans Zuid-Kivu is de *kalinzi* een culturele en economische realiteit en hangen de sociaal-economische integratiemogelijkheden van de jongeren op het platteland hier nauw mee samen. De reïntegratieinspanningen dienen hierop in te spelen en de traditionele leiders moeten hierbij betrokken worden. De manier waarop brengt ons bij het tweede besluit.

De aansluiting die de hulporganisaties zoeken met de lokale gemeenschap, kan niet enkel verlopen via het oprichten van nieuwe structuren gebaseerd op de kinderrechten, maar moet daarentegen ook bestaan uit het ontdekken, versterken en diengevallend activeren van bestaande structuren en culturele gebruiken. Deze structuren en activiteiten kunnen niet extern worden aangebracht, maar moeten vanuit de gemeenschap zelf komen. De mogelijke bijdrage van de hulpverlener is in deze dan ook duidelijk begrensd. Het uitgangspunt is immers niet wat de gemeenschap niet heeft, zoals voldoende onderwijs of productiemiddelen, maar wat de gemeenschap net wel heeft en waar enkel zij het verschil kan maken. De hulpverlener heeft hier nog wel steeds een belangrijke rol die bestaat uit aan de ene kant het sensibiliseren en mobiliseren van de bevolking en de autoriteiten, wat onder meer kan door het oprichten van *community networks*, en aan de andere kant uit het wijzen van de gemeenschap en haar leiders op mogelijkheden waarvan zij eventueel niet op de hoogte zijn. Hierbij kunnen we denken aan de noodzaak flexibiliteit aan de dag te leggen inzake *kalinzi*-betalingen, of de kracht die uitgaat van initiatierituelen. De daadwerkelijke implementatie van de voormelde richtlijn uit de *manuel d'opérations* zou dus al een hele stap vooruit zijn.

Het is evenwel belangrijk te vermelden dat net zoals de *livelihood*-benadering de culturele invalshoek niet kan vervangen, omdat zij beiden raken aan andere aspecten van de reïntegratieproblematiek, ook rituelen niet in de plaats kunnen treden van economische programma's. Om tot een omvattende en zo werkzaam mogelijke reïntegratiepolitiek te komen, dienen zij beiden evenwichtig benadrukt en complementair aangewend te worden. Naast deze aanvullende oplossing maskeert het kinderrechtenregime, zoals het in Zuid-Kivu vorm heeft gekregen, ook een alternatief voor reïntegratie dat voor handen is. Dit komt in de volgende paragraaf aan bod.

10.3. *Toch belang bij een militaire carrière?*

10.3.1. Het belang van de kindsoldaat gedeconstrueerd

Binnen het Kinderrechtenverdrag vormt het 'belang van het kind' de centrale notie waarrond de andere bepalingen van het Verdrag draaien. Artikel 3 van dit Verdrag stelt dat de Staat zich in alle beslissingen die het kind betreffen, moet laten leiden door zijn of haar belang. Ook de hulporganisaties stellen allemaal het belang van het kind voorop. Maar waaruit bestaat dit belang, hoe krijgt het invulling en wordt het vastgesteld?

Op dit punt treden de inzichten van het sociaal-constructivisme naar voren. De specifieke belangen die kinderen en kindsoldaten in Zuid-Kivu hebben, krijgen gestalte door de lens van de kinderrechten en het kindsbeeld dat erin vervat ligt. Dit hebben we theoretisch belicht en bevestigd gezien in de praktijk doorheen de ganse uiteenzetting van de reïntegratieprogramma's. De essentiële opvatting over kind-zijn die het hele Verdrag onderbouwt, is dat het kind voor zijn optimale ontwikkeling moet vertoeven in de beschermende omgeving van het gezin en in een context waar het van zijn andere rechten kan genieten.

Op deze manier bestaat het belang van een kindsoldaat eruit terug onder de hoede van zijn ouders te komen en wel allerlaatst in een omgeving te blijven waarin hij of zij blootgesteld is aan gevaar en mogelijk trauma, namelijk de milities of het leger. In deze lijn stelt Save the Children in zijn Core Principles for Working with Children Associated with Armed Groups and Armed Forces dat de *'the demobilisation and reintegration of children formerly associated with armed actors is underpinned by the guiding principles of the best interest of the child, family unity and children's participation in decisions which affect them.'* (Visman, 2005: 3)

Het kind heeft in alle procedures die hem betreffen het recht gehoord te worden om zijn mening te kennen te geven (art. 12 KRV). Zo kunnen de instanties zich een beeld vormen van waar het kind in de concrete situatie belang bij heeft. De invloed die de mening van het kind heeft, wordt echter getemperd door de bepaling dat er aan deze mening 'passend belang wordt gehecht volgens zijn of haar leeftijd en rijpheid'. De uiteindelijke inhoudelijke beslissing

aangaande het belang behoort dus toe aan de volwassenen die de beslissing nemen. Hier merken we dat er bij de invulling van het belang van het kind een spanningsveld speelt dat inherent is aan het Verdrag, namelijk dat tussen het kind als subject van rechten en persoonlijke ontwikkeling aan de ene kant en als object van zorg aan de andere kant (Thomas en Campling, 2002: 64).

In de bovenstaande uiteenzetting ligt er echter ook een tweede spanningsveld besloten dat constitutief is voor het bepalen van het belang van het kind. Enerzijds krijgt het belang van een kind gestalte door zijn of haar 'natuurlijke noden', die voortvloeien uit het eenvoudige feit kind te zijn. Bijvoorbeeld om binnen het natuurlijke gezin op te groeien. Anderzijds geeft de concrete situatie waarin het kind zich bevindt ook vorm aan zijn of haar belang. Dit stemt niet noodzakelijk overeen met de invulling die er op basis van het 'kind-zijn' *an sich* aan wordt gegeven. Zo kan het bijvoorbeeld zijn dat een kind er wegens mishandeling binnen het huishouden juist belang bij heeft niét in zijn natuurlijke gezin op te groeien. In een plaatsingsbeslissing zal de rechter dus een afweging moeten maken tussen deze tegenstrijdige elementen.

10.3.2. Het belang van kindsoldaten in Zuid-Kivu gedeconstrueerd

Laten we met deze twee spanningsvelden in het achterhoofd, namelijk dat tussen object van zorg en subject van zijn eigen ontwikkeling (en beslissingen) en dat tussen de 'universele' en 'particuliere' invulling van belang, de situatie benaderen waarin een kindsoldaat bij zijn demobilisatie te kennen geeft niet terug naar zijn familie, maar naar het leger te willen gaan. Toen het *brassage*-proces in volle gang was, heeft deze situatie zich zeer vaak voorgedaan, zoals we in het eerste deel van de verhandeling hebben gezien. De vraag die hier rijst, is wat de hulpverleners en beleidsmakers hebben beslist over waar het belang van het kind lag en op welke gronden zij daartoe zijn gekomen.

Welk gewicht kreeg de mening van het kind of de jongere in deze toegemeten? De door ons geïnterviewde hulpverleners die contact hadden met deze kinderen in de *brassage*-centra of kort daarna in de CTO's getuigden hoe verschillende kinderen daadwerkelijk met deze wens kwamen. Dit verlangen verklaarden ze doordat de kinderen ofwel door hun commandant gedwongen waren dit te zeggen ofwel angst hadden voor het onbekende, omdat ze hun

vertrouwde omgeving verloren en in een sinds lang achtergelaten familie en gemeenschap terecht gingen komen. Deze angst was evenwel niet gebaseerd op een correcte appreciatie van de feiten, zo haalden de vroegere programmaverantwoordelijke van Caritas en de directeur van het BVES aan. Volgens deze laatste wisten ze door hun lange verblijf in de milities gewoon niet meer beter. De benadering van de kindsoldaat als object van zorg haalt hier de bovenhand op die van de gedemobiliseerde jongere als subject van zijn eigen ontwikkeling. Zo merken we dat geen enkele hulpverlener deze wens van de kinderen in overweging heeft genomen en vooral ook dat op het beleidsniveau deze mogelijkheid expliciet is uitgesloten. Kinderen onder de achttien jaar moeten gedemobiliseerd en gereïntegreerd worden. Maar is deze voorkeur werkelijk zo irrationeel? Dit hangt af van de ratio die men hierbij volgt, wat ons brengt bij de spanning tussen de 'universele' en 'particuliere' invulling van het belang van het kind.

Op de vraag of het soms mogelijk moest zijn minderjarigen door te laten stromen in het nationale leger antwoordde de directeur van Caritas, '*Non, l'armée n'est pas une place pour un enfant, sa place est dans sa famille.*' Ook de directrice van UNICEF, de programmaverantwoordelijken van Save the Children, War Child Holland en alle andere organisaties waren formeel in de onmogelijkheid en ongepastheid ervan. Opgroeien in zo'n omgeving zou nefast zijn voor hun toekomst klonk het eensluidend. Het problematisch karakter van het *out of place* zijn, treedt hier duidelijk naar voren. De kinderen hebben hun familie nodig. Tijdens het DDR-proces stellen de hulpverleners inderdaad alles in het werk om de kinderen terug bij hun gezin te krijgen. Naar we gezien hebben, is ook leven in de stad een in principe minderwaardig alternatief. Het is duidelijk dat het belang van de minderjarigen in de *brassage*-centra invulling krijgt door het kindsbeeld dat vervat ligt in het Kinderrechtenverdrag en hierdoor zelfs *a priori* gedetermineerd wordt. De vraag die zich hier stelt, is of dit geconstrueerde belang in deze altijd strookt met het belang van het kind zoals dat volgt uit een grondig onderzoek van de concrete omstandigheden.

Door de zeer beperkte economische mogelijkheden op het platteland, hebben de ouders vaak geen middelen om hun kinderen te onderhouden. De reïntegratieprogramma's slagen er maar in beperkte mate in om enerzijds de ouders hierin te ondersteunen en anderzijds de kinderen geslaagde economische kansen te geven. Het resultaat hiervan dat de jongeren, zoals we gezien hebben, uit de dorpen wegtrekken en naar de mijnen of de stad gaan, waar hen een zeer onzekere economische toekomst wacht. Ouderlijke bescherming en opgroeien binnen het

gezin zijn daarom in vele gevallen een moeilijk bereikbaar ideaal. Vele gedemobiliseerde kinderen die terug in het civiele leven stappen, zijn aangewezen op zichzelf en veroordeeld tot een leven in armoede.

Daarnaast kan men geen abstractie maken van de soms jarenlange periode die deze jongeren in het leger of de milities gediend hebben. Deze heeft, naar we besproken hebben, een wezenlijke impact op zowel de persoonlijkheid, de habitus als de identiteit van de jongeren. Zo zijn zij tijdens hun tienerjaren opgegroeid zonder ouders en met, in het geval van kindsoldaten in de strikte zin, afgedwongen gezag t.o.v. volwassen burgers. Het gevolg hiervan is dat bij hun terugkomst het ouderlijk gezag nagenoeg volledig weg is. Bovendien lijden veel van de gedemobiliseerde jongeren onder een identiteitscrisis.

Deze identiteitscrisis is enerzijds oorzaak van de toetreding tot de gewapende groepen, omdat de jongeren afgesloten zijn van het sociaal-economische verkeer en de traditionele en post-moderne referentiekaders (cf. *supra*). Anderzijds is deze crisis ook het gevolg van de demobilisatie. Er wordt *tabula rasa* gemaakt van hun identiteit, die ze ontleen aan hun lidmaatschap van een groep, zonder dat daar in vele gevallen een werkbaar alternatief voor in de plaats komt. Er zijn vele jongeren die succesvol terug opgenomen worden in hun gezin of een inkomen vinden dankzij de reïntegratieprogramma's of op zichzelf. Dit staat echter in contrast met het algemene beeld van een hele generatie jongeren die grote moeilijkheden heeft zich economisch en sociaal te integreren, uitgesloten is van de status van volwassene en daarmee ook van een lange termijn toekomstbeeld(cf. *supra*).

10.3.3. Een toekomst in het leger onder strenge voorwaarden

Tegen deze achtergrond is het duidelijk dat de klaarblijkelijke afweging tussen het opbouwen van een leven binnen het gezin en binnen het leger in vele gevallen een schijntegenstelling is. Daarnaast blijkt ook dat het laten doorstromen van de jongeren in het leger vanuit een identiteits- en ontwikkelingsperspectief meer continuïteit in zich kan dragen. Daarom kan het o.i. in bepaalde gevallen wel in het belang van de jongere en zijn ontwikkeling zijn in het leger te treden, mits aan strenge voorwaarden wordt voldaan. In de volgende alinea's zullen we deze voorwaarden achtereenvolgens bespreken. Daarna behandelen we de politieke en juridische haalbaarheid van dit voorstel.

Ten eerste moet het kind de volle leeftijd van zestien jaar bereikt hebben en vrijwillig de beslissing nemen om in het leger te gaan. Deze leeftijdsvereiste houdt enerzijds verband met de evoluerende capaciteiten van het kind om te beslissen (art. 12 KRV) en met de veranderende mogelijkheden om de kinderen nog terug in te schrijven in het schoolsysteem. Anderzijds is deze vereiste ingegeven om juridische redenen, waar we verder op terug komen. Het vrijwillig karakter houdt ten eerste in dat het om een geïnformeerde beslissing moet gaan, waarbij begeleiders die de familiale en economische situatie van het kind kennen en hen informeren over de verschillende mogelijkheden en gevolgen van zijn beslissing. Ook is het in deze wenselijk dat er een ruime tijd overgaat tussen de aankomst van de jongere in het transitcentrum en zijn uiteindelijke beslissing, en dat in de tussentijd de ouders opgezocht worden, met hen bemiddeld en indien mogelijk in contact gebracht worden met de jongere. Ook het recht van de ouders om hun kind op te voeden, dient in de vergelijking betrokken te worden.

De tweede vereiste is dat de minderjarigen onder geen beding rechtstreeks kunnen deelnemen aan de vijandelijkheden. Het belang van het kind staat immers centraal en zijn of haar veiligheid staat daarin voorop. Een manier om dit te garanderen is dat de minderjarigen in aparte brigades zijn ondergebracht, die onder toezicht staan van de legerleiding/regering en opgevolgd worden door bijv. het Internationale Rode Kruis. Daarnaast zouden deze brigades ver weg van actieve gevechts- en risicozones gestationeerd moeten worden.

Een derde vereiste die we kunnen stellen is dat de minderjarige binnen deze brigades een goede opleiding, omkadering en salaris krijgt. Wanneer we het belang van het kind als leidraad nemen, moet de jongere inderdaad economische vooruitzichten meekrijgen en met geld leren omgaan. Bovendien mag het niet zo zijn dat de jongere bij gebrek aan inkomen gaat plunderen, zoals binnen het reguliere leger wel vaker het geval is, of zich vergrijpen aan andere misdrijven. Discipline en een doorgedreven en gedegen opleiding tot militair moeten de omkadering van de brigades vormen. Daarnaast kunnen binnen deze opleiding alfabetiseringslessen aangeboden worden en kan de opleiding erop gericht zijn vaardigheden aan te leren die van pas komen binnen het leger, maar ook daar buiten, zoals bijvoorbeeld mechaniek, om een latere overstap naar het burgerleven niet te hypothekeren, maar daarentegen te faciliteren.

10.3.4. De juridische mogelijkheid

De vraag rijst of deze mogelijke oplossing ook juridisch toegelaten is. Zoals we bij aanvang van de verhandeling vermeld hebben, is de DR Congo verdragspartij bij het Optioneel Protocol bij het Verdrag van de Rechten van het Kind, het OP-VRK-GC. In overeenstemming met de vereisten van dit Protocol heeft Congo een bindende verklaring afgelegd waarin zij stelt geen kinderen onder de achttien jaar te rekruteren. Deze achttien jaar ligt hoger dan de minimumleeftijdsgrens vereist door het Protocol. Het Protocol verplicht Verdragsstaten ertoe de leeftijdsgrens van het VRK, die vijftien jaar bedraagt, op te voeren.

Het Optioneel Protocol voorziet in de mogelijkheid om een nieuwe verklaring af te leggen, evenwel enkel *'[to] strengthen its [previous] declaration'*. Daarnaast voorziet artikel 3.5 van het Protocol in de mogelijkheid militaire scholen open te stellen voor kinderen vanaf vijftien. Mocht een nieuwe verklaring van Congo niet aanvaard worden omwille van de vereiste *'to strengthen'*, wat naast een juridische vraag ook een politieke aangelegenheid is, kan men dus nog steeds via deze optie van 'militaire scholen' werken.

In een verklaring van de Congolese regering zal diengevallend ten eerste duidelijk gesteld moeten worden dat het enkel om de rekrutering van minderjarigen in het kader van demobilisatie en reïntegratie gaat. Ten tweede moeten de verschillende waarborgen, vermeld in het Optioneel Protocol, erin opgenomen worden. Deze stemmen grotendeels overeen met de voorwaarden die we zelf naar voor hebben gedragen. Artikel 3.3 van het Protocol voorziet dat staten ten minste moeten kunnen verzekeren dat de rekrutering vrijwillig verloopt, dat er toestemming is van de ouders, dat de kinderen geïnformeerd worden over hun plichten en taken in militaire dienst en dat hun leeftijd afdoende bewezen is.

10.3.5. Politieke en praktische bezwaren

Juridisch gezien lijken er dus openingen te zijn die deze optie mogelijk maken. Maar is zij politiek ook haalbaar? Het inschrijven van zestien- tot achttienjarigen in het leger, zelfs ver weg van actieve deelname aan vijandelijkheden, druist op het eerste gezicht in tegen de basisuitgangspunten van het huidige reïntegratiebeleid. De politieke bereidheid van zowel de gouvernementele als de niet-gouvernementele sector om deze regeling door te voeren, zal dan

ook aanvankelijk ver te zoeken zijn en het voorstel zal op veel scepsis onthaald worden. Bovendien brengt deze oplossing ook moeilijkheden van praktische en fundamentele aard met zich mee.

Er schuilen risico's in het verlagen van de standaarden. Zo slagen er vandaag de dag sommige zestien- en zeventien jarigen in toch bij het leger te raken. Indien we de grens naar beneden verleggen, kan dit het geval zijn met dertien- en veertienjarigen. Daarnaast kan er een precedent gezet worden die Congo en derde landen ertoe kan bewegen terug minderjarigen te rekruteren, ook in vreedstijd. Hoewel de strikte leeftijdsgrens van achttien jaar vanuit een reïntegratieoogpunt o.i. dus niet altijd even wenselijk is, is deze vanuit preventieoverwegingen wel zeer nuttig en noodzakelijk.

Ten tweede is er een probleem van meer concrete, praktische aard. Op zijn zachtst uitgedrukt, zijn de door ons naar voor geschoven voorwaarden qua soldij, discipline en opleiding niet echt punten waarop het FARDC uitblinkt. Om deze voorwaarden te kunnen realiseren en garanderen komen er grote financiële en organisationele uitdagingen aan te pas. Deze omvatten niet enkel de specifieke omkadering van de minderjarigen zelf, zoals bijvoorbeeld de oprichting van een militaire school, maar betreffen het ganse legercorps. Het is geen oplossing jongeren eerst enkele jaren een soldij en een toekomstbeeld binnen het leger voor te schotelen om hen daarna in niet-gedisciplineerde brigades onder te brengen waarin zij quasi niets betaald worden. Deze vaststelling onderstreept nogmaals het belang van een grondige hervorming van het Congolese regeringsleger.

Het laten doorstromen van jongeren naar het leger is dus wederom geen zaligmakende oplossing, maar kent zijn eigen moeilijkheden en tegenstrijdigheden. Toch is het bij voorbaat uitsluiten van deze mogelijkheid binnen het huidige reïntegratiebeleid niet in het belang van de vele gedemobiliseerde jongeren in Congo en daarbuiten. Het perspectief dat deze mogelijke oplossing biedt, moet dan ook verder onderzocht en uitgediept worden.

Kinderrechten in Perspectief Geplaatst

De op kinderrechten gebaseerde reïntegratieprogramma's slagen er zeer goed in de economische oorzaken van rekrutering te vatten. Gebrekkige livelihoods en onderwijskansen liggen mee aan de basis van de problematiek en vormen grote hindernissen op weg naar een geslaagde reïntegratie. Fundamenteel zal de efficiëntie van de programma's steeds beperkt blijven zolang zij proberen kinderrechten te realiseren voor een kleine groep kinderen in een omgeving die deze rechten structureel schendt. Het grondtekort, de kleine koopkracht in de dorpen en het verstoorde marktmechanisme stellen de grenzen aan de impact die vormingsprogramma's en microkredieten kunnen hebben. Toch laten de programma's kansen onbenut om deze economisch getinte problemen krachtadig het hoofd te bieden. Zo kijken de organisaties ten eerste niet voldoende naar de lokale economische context en de beperkingen, maar vooral ook mogelijkheden, die daarin besloten liggen. Hierbij kunnen we denken aan het houden van kleinvee of werken in de baksteenindustrie. Daarnaast kunnen meer overkoepelende projecten, zoals het aanleggen van wegen veel grotere impact hebben op de economische situatie in de dorpen, en zo onrechtstreeks op de *livelihoods* van kinderen en jongeren. Tenslotte houden de organisaties geen rekening met de verbondenheid van het sociaal-culturele met het economische domein doorheen de *kalinzi*.

De problematiek is echter veel verregaander en complexer dan enkel de beperkte livelihood en educatiemogelijkheden. Verlies van identiteit, de onmogelijkheid zich sociaal te integreren, schuldgevoelens en bezetenheidservaringen kunnen allemaal even grote struikelblokken zijn op de weg naar een geslaagde reïntegratie als een veel te karig inkomen. Toch worden deze problemen niet of niet afdoende onderkend door de organisaties.

De verklaring hiervoor vinden we in de gesloten aard van het kinderrechtendiscours zoals het vandaag in Zuid-Kivu toepassing vindt. Door vanaf de situatieanalyse de problemen die de kinderen en jongeren ervaren te kaderen in kinderrechtschendingen en een geslaagde reïntegratie te omschrijven als een toestand waarin het kind zijn basisrechten verwezenlijkt ziet, brengen de organisaties zeer sturende begrippen aan die slechts een gedeeltelijk beeld geven van de problematiek. Door daarenboven de kinderrechten ook naar voor te schuiven als criteria voor de evaluatie van de programma's komen de organisaties er niet toe deze begrippen en daaruit afgeleide doelstellingen in vraag te stellen. De mogelijke bijdrage van de

kinderrechten wordt zo verabsoluteerd, omdat zij zowel begin- als eindpunt zijn van de ganse interventie.

Het eerste gevolg van dit gesloten systeem waarin de kinderrechten een pivotale rol spelen, is dat de operationele doelstellingen, bestaande uit het realiseren van basiskinderrechten, verward worden met de einddoelstelling van de programmatie. Kinderrechten worden een doel, eerder dan een middel. Dit leidt er op zijn beurt toe dat de organisaties op een zeer gefragmenteerde manier naar de kinderen kijken. Kindsoldaten raken geherdefinieerd als kinderen die nood hebben aan traumabehandeling, onderwijs, ouderlijke bescherming of adequate levensstandaard. Als aan deze aspecten van het kind tegemoet gekomen is, hoewel deze maar een deel vormen van zijn of haar ervaringen en identiteit, maken de organisaties de onterechte inferentie dat hij of zij duurzaam gereïntegreerd is.

Deze gefragmenteerde zienswijze draagt aan de ene kant een reductionistische tendens in zich. Zo merken we dat het gebrek aan duurzame *livelihoods* aanzien wordt als de grootste gemene deler van alle andere basisrechtenschendingen, zoals onderwijs en ouderlijke bescherming. Op deze manier wordt de interventie in grote mate herleid tot inspanningen om de *livelihoods* van de jongere of het gezin te verbeteren. Aan de andere kant leidt zij tot generalisatie. Doordat het reïntegratievraagstuk in belangrijke mate gereduceerd is tot een gebrek aan kinderrechten, komen de programma's tegemoet aan noden die bijna alle kinderen in Zuid-Kivu hebben. Dit leidt tot discriminatieproblemen, niet alleen van de gewone, niet-gedemobiliseerde kinderen, maar ook van de kindsoldaten in de strikte zin van het woord. De eerste groep blijft soms verstoken van microkredieten of vorming die zij objectief gezien even hard nodig hebben als ex-kindsoldaten. De tweede groep vindt dan weer geen ondersteuning in problemen die hen specifiek treffen en niet in een rechtenterminologie gevat kunnen worden, zoals schuldgevoelens, bezetenheid en identiteitsverlies.

Onze zoektocht naar een verklaring voor de tendens kinderrechten te verabsoluteren, heeft ons gebracht bij het sociaal-constructivisme. Deze theorie maakte duidelijk dat de onderliggende idee waarmee men een situatie benadert, in dit geval de idee dat kindsoldaten en andere kinderen voor hun evenwichtige ontwikkeling een beschermende omgeving en hun basisrechten nodig hebben, bepaalt hoe en met wie men samenwerkt. Hierdoor wordt dit idee doorheen de hele interactie bevestigd en geïnstitutionaliseerd. Het kinderrechtendiscours is inderdaad zeer centraal aanwezig in Zuid-Kivu. Daarnaast werken de organisaties samen met

actoren die essentieel geacht worden om de kinderrechten te realiseren, voornamelijk de ouders en in tweede orde de gemeenschap. Zij worden ondersteund om hun verantwoordelijkheden op te kunnen nemen. De betrokkenheid van de traditionele autoriteiten en gemeenschap wordt instrumenteel gezien t.a.v. het doel van de kinderrechten. Tenslotte, zo stelt het sociaal-constructivisme wordt het belang van de betrokkenen getransformeerd in lijn met de idee die ten grondslag ligt aan de interactie. Doorheen de uiteenzetting van de programma's hebben we gezien hoe de rechten van de kindsoldaat bijna synoniem zijn gaan staan voor zijn of haar belang. In een laatste beweging hebben we dan ook deze samenwerkingsverbanden en deze belangen gedeconstrueerd om alternatieve mogelijkheden zichtbaar te maken.

Ten eerste merkten we dat er mogelijk een zeer groot arsenaal aan culturele gebruiken en rituelen voor handen is, waar de *bami* en de gemeenschap een onmisbare rol in te vervullen hebben. Traditionele genezing bestaat voor bezetenheid en in het culturele repertorium van de Bashi en Balega bestaan er bijvoorbeeld verschillende purificatie- en initiatierituelen die kunnen bijdragen aan het mitigeren van schuldgevoelens, de aanvaarding door de gemeenschap en de sociale integratie. De concrete opportuniteiten die in deze culturele invalshoek besloten liggen, zijn echter zeer gebonden aan de lokale context van de gemeenschap, de positie van de *bami* en het behoud van traditionele praktijken. In sommige gemeenschappen zal zij dus zeer efficiënt zijn, waar zij in andere onhaalbaar is. Het actief onderzoeken en identificeren van deze mogelijkheden in samenwerking met de lokale autoriteiten en bevolking is dus noodzakelijk.

Ten tweede stelden we vast dat het belang van kindsoldaten al te makkelijk gedetermineerd wordt door de kinderrechtenidee. Hoewel kinderen er in het algemeen belang bij hebben op te groeien binnen hun familie, is dit voor kindsoldaten soms achterhaald door de concrete omstandigheden. De economische situatie zorgt ervoor dat zij vaak wegtrekken naar de stad, verstoken zijn van familiale bescherming, en een zeer onzekere economische en sociale toekomst tegemoet zien. Bovendien valt het hele kader waaraan zij hun identiteit hebben opgehangen van de ene op de andere dag weg. Daarom kan het soms in hun belang zijn jongeren wel door te laten stromen naar het leger, mits er voldoende garanties zijn op veiligheid, opleiding, soldij en een uitzicht op een duurzame carrière in het leger. De uitwerking van deze optie dient daarom wel gepaard te gaan met hervormingen binnen het leger.

Veel van de kritieken en aanvullingen die we gemaakt hebben op de kinderrechtenbenadering in Zuid-Kivu zijn niet incompatibel met deze rechten, maar kunnen erin geacommodeerd worden of er naast bestaan. Ten eerste kan de omgang met vroegere misdaden van de kinderen gezien worden als een integraal en onmisbaar onderdeel van het recht op psycho-sociale bijstand, in plaats van vreemd aan de eigenlijke reïntegratieinspanning en een zaak voor nationale of traditionele justitie. Ten tweede, het belang van het kind dient inderdaad te voorop te staan, maar dan wel ingevuld met voldoende voeling voor de concrete omstandigheden. Ten derde ligt in de kinderrechten niet besloten dat men de bezorgdheid om ontwikkeling en identiteit van het kind moet terugvoeren tot *livelihood*- en onderwijssteun, maar wel de erkenning van het belang van deze laatste voor de identiteit.

Het Kinderrechtenverdrag is een instrument dat al ontelbare keren zijn nut en waarde bewezen heeft, ook op het vlak van demobilisatie en reïntegratie. Het benadrukt de lange termijn reïntegratiedoelstellingen boven de korte termijn demobilisatie. De discriminatie van meisjes in de programma's is er door aangekaart, het stelt de Congolese overheid voor haar verantwoordelijkheid en zet het belang en inspraak van de kinderen voorop. De kinderrechten bevatten dus een ongelooflijke potentiële bijdrage aan de reïntegratie en verdere toekomst van de duizenden ex-kindsoldaten dat nog niet helemaal ontsloten is. We moeten, in het belang van deze kinderen, onze interpretatie- en hanteringswijze ervan aanpassen door er behoedzaam mee om te springen en het niet als een alomvattend doel te beschouwen, maar als één van de onmisbare middelen op weg naar een geslaagde, duurzame reïntegratie en persoonlijke ontplooiing. De absolute wijze waarop men tracht kinderrechten als middel te gebruiken, lijkt niet de beste manier te zijn om kinderrechten en het belang van het kind als doel te bevorderen. Soms is minder inderdaad meer.

BIBLIOGRAFIE en INTERVIEWS

Juridische instrumenten en beleidsdocumenten:

Internationaal:

Verdrag inzake de Rechten van het Kind

Optioneel Protocol bij het Verdrag inzake de Rechten van het Kind over de Betrokkenheid van Kinderen bij Gewapende Conflicten

Conventie 182 betreffende het Verbod en Onmiddellijke Actie voor de Eliminatie en van de Ergste Vormen van Kinderarbeid, Internationale Arbeidsorganisatie

VN Veiligheidsraad Resoluties: 1261 (1999), 1314 (2000), 1379 (2001), 1460 (2003), 1539 (2004), 1612 (2005)

Nationaal: DR Congo

Loi 09/001 du 10 janvier 2009 Portant Protection de l'Enfant,

Decret 03/042 de 18 décembre 2003 portant la création, organisation et fonctionnement de la Commission Nationale de Désarmement, Démobilisation et Réinsertion, en sigle CONADER

Beleidsinstrumenten:

Cape Town Principles and Best Practices on the Recruitment of Children into the Armed Forces and on Demobilization and Social Reintegration of Child Soldiers in Africa (Cape Town, 27-30 april 1997)

Integrated Demobilisation, Disarmament and Reintegration Standards: zie United Nations

Inter-agency Guidelines for Developing Reintegration Programmes for Children Affected by Armed Conflict in West Africa: zie West Africa Reintegration Working Group

Manuel d'opérations: cadre opérationnel pour enfants associés aux forces et groupes armés

The Paris Principles and Guidelines on Children Associated with Armed Forces or Armed Groups, 2007

The Paris Commitments to Protect Children from Unlawful Recruitment or Use by Armed Forces or Groups , 2007

Literatuur

AMNESTY INTERNATIONAL (1999), Child Soldiers: one of the worst abuses of child labour, <http://www.amnesty.org/en/library/asset/IOR42/001/1999/en/da112587-e348-11dd-a06d-790733721318/ior420011999en.pdf>, (laatst geraadpleegd op 4/12/2009)

AMNESTY INTERNATIONAL (2006), DRC: Children at War, Creating Hope for their Future, <http://www.amnesty.org/en/library/asset/AFR62/017/2006/en/c51c4605-d3f7-11dd-8743-d305bea2b2c7/afr620172006en.pdf>, (laatst geraadpleegd op 4/12/2009)

AMNESTY INTERNATIONAL (2007) Democratic Republic of Congo: Disarmament, Demobilization and Reintegration (DDR) and the Reform of the Army', <http://www.amnesty.org/en/library/asset/AFR62/001/2007/en/bc0c5b7e-d3c4-11dd-8743-d305bea2b2c7/afr620012007en.pdf>, (laatst geraadpleegd op 4/12/2009)

AMNESTY INTERNATIONAL BELGIQUE FRANCOPHONE (2003) Les principaux partis qui recrutent et utilisent des enfants-soldats, <http://www.amnestyinternational.be/doc/article2848.html> (laatst geraadpleegd op 4 december 2009)

ANNAN, K. (2005) *In Larger Freedom: towards security, development and human rights for*

all, New York: United Nations Publications

ARGENTI, N. (2000) 'Air Youth: Performance, Violence and the State in Cameroon' in *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, 4, 75

ARIÈS, P. (1962) *Centuries of Childhood*, New York: Vintage Books

ARZOUMANIAN, N. ET PIZZUTELLI, F. (2003) 'Victimes et Bourreaux: Questions de Responsabilité Liées à la Problématique des Enfants-Soldats en Afrique' in *Revue Internationale du Croix Rouge*, 85(852), 827-856

BALEGAMIRE, J. (1997) *Se prendre en charge au Zaïre. Regards et stratégies des jeunes de Bukavu face à la crise socio-scolaire*, Lausanne, Méta Editions

BALLARD, C. EN BANKS G. (2003) 'Resource Wars: the anthropology of mining' in *Annual Review of Anthropology*, 32, 287-313

BARRETT, C., REARDON, T. EN WEBB, P. (2001) 'Nonfarm income diversification and household livelihood strategies in rural Africa: concepts, dynamics and policy implications' in *Food Policy*, 25, 315-331

BAZENGUISSA-GANGA, R. (1996) 'Milices Politiques et Bandes Armées à Brazzaville: Enquête sur la Violence Politique et Sociale des Jeunes Déclassés' in *Les Etudes du CERI*, 13, 1-31

BAZENGUISSA-GANGA, R. (1999) 'Les Ninja, les Cobra et les Zoulou Crèvent l' Ecran à Brazzaville: le Rôle les Médias et la Construction des Identités de Violence Politique' in *Revue Canadienne des Etudes Africaines*, 33(2/3), 329-361

BENEDUCE, R. ET AL. (2006), 'Violence with a Purpose: Exploring the Functions and Meaning of Violence in Democratic Republic of Congo' in *Intervention*, 4(1), 32-46

- BERMAN, L. (2000) 'Surviving on the Streets of Java: homeless children's narratives of violence.' in *Discourse and Society*, 11(2), 149-174
- BRETT, R. (2003), 'Adolescents Volunteering for Armed Forces or Armed Groups' in *Current Issues and Comments: International review of the Red Cross*, 85(852), 857-866
- BURR, R. (2002) 'Global and Local Approaches to Children's Rights in Vietnam' in *Childhood*, 9(1), p. 49-61
- CARITAS-BUKAVU (2005) *L' Evaluation du Projet DDR de la Caritas Bukavu, mimeo*
- CLARK, P. (2008) 'Law, Politics and Pragmatism: The ICC and Case Selection in the Democratic Republic of Congo and Uganda' in *Courting Conflict? Justice, Peace and the ICC in Africa*, Waddell, N. en Clark, P. (ed.), London: Royal African Society
- COALITION TO STOP THE USE OF CHILD SOLDIERS (2007), Democratic Republic of the Congo: Priorities for Children Associated with Armed Forces and Groups, London: Coalition to Stop the Use of Child Soldiers
- COALITION TO STOP THE USE OF CHILD SOLDIERS (2008), Child Soldiers Global Report 2008, London: Coalition to Stop the Use of Child Soldiers
- COHN, I. EN GOODWINN-GILL, G.S. (1994) *Child Soldiers. The Role of Children in Armed Conflicts*, Oxford: Clarendon Press
- COLLE, P. (1971 [1937]) *Essai de Monographie des Bashi, Bukavu: Société des Missionnaires d'Afrique, Pères Blancs, CELA*
- COLLIER, P. EN HOFFFLER, A. (2001), 'Greed and Grievance in Civil War' in *Policy Research Working Paper*, World Bank, Washington
- COLLIER, P. *et al.* (2003), *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy*, World Bank, Oxford University Press, Oxford,

COLLINSON, S. (2003) *Power, Livelihoods and Conflict: Case Studies in Political Economy Analysis for Humanitarian Action*. Humanitarian Policy Group Report, n° 13, London: Overseas Development Institute

CONNOLLY, M. EN ENNEW, J. (1996) 'Introduction: Children Out of Place' in *Childhood*, 3(2), p. 131-145

DAVIS, L. EN HAYNER, P. (2009) *Difficult Peace, Limited Justice: Ten Years of Peacemaking in the DRC*, New York: International Center for Transitional Justice

DE BOECK, F. (1998) 'Domesticating diamonds and dollars: expenditure, identity and sharing in Southwestern Zaire' in *Development and Change*, 29(4), 777-810

DE BOECK, F. (2000) 'Le “deuxième monde” et les “enfants-sorciers” en République Démocratique du Congo' in *Politique Africaine*, 80, 32-57

DE FAILLY, D. (2000) 'L' Economie du Sud-Kivu 1990-2000: Mutations Profondes Cachees par une Panne' in *L' Afrique des Grands Lacs. Annuaire 2005-2006*, Paris: L'Harmattan, 163-192

DE FAILLY, D. (2002) 'Mambo Gani Yamepitika na Madini ya “Coltan”?' in *Kweli?Kabisa!*, Bukavu, Bureau d'Etudes Scientifiques et Techniques (BEST)

DETRICK, S. EN DOEK, J. (1992) *The United Nations Convention on the Rights of the Child: a guide to the travaux préparatoires*, Dordrecht: M. Nijhoff Publishers

DETRICK, S.(1999) *A Comment on the United Nations Convention on the Rights of the Child*, Den Haag: Kluwer Law International

DIOUF, M. (2003) 'Engaging Postcolonial Cultures: African Youth and Public Space' in *African Studies Review*, 46(2), 1-12

DOOM, R. EN VLASSENROOT, K. (2001) 'Violent Culture or a Culture of Violence? Militia-Formation in Eastern Congo' in *Politics and Economics of Africa*, F. Columbus (ed.)

New York: Nova Science Publishers

DOUGLAS, M. (1966) *Purity and Danger: an analysis of concept of pollution and taboo*, London en New York: Routledge and Kegan Paul

DURHAM, D. 'Youth and the Social Imagination in Africa: Introduction to Parts 1 and 2' in *Anthropological Quarterly*, 73(3), 113-120

EMIZET, K. (2000) 'The Massacre of Refugees in Congo: a Case of UN Peacekeeping Failure and International Law' in *The Journal of Modern African Studies*, 38(2), 163-202

ESCOBAR, A. (1995) *Encountering Development: the Making and Unmaking of the Third World*, New Jersey: Princeton University Press

FAIRHEAD, J. (1993) 'Paths of Authority: Roads, the State and the Market in Eastern Zaire' in *European Journal of Development*, 4, 17-34.

FELSON, R. EN TEDESCHI, J. (1993) 'A Social Interactionist Approach to Violence: Cross-Cultural Applications' in *Violence and Victims*, 8(3), 295-310

FITZPATRICK, P. EN HUNT, A. (ed) (1987) *Critical Legal Studies*, Oxford: Blackwell

FRIES, E. (2003), 'Steps towards Empowerment for Community Healing' in *Intervention*, 1(2), 40-46

GOODWIN-GILL, G.S EN COHN, I. (1994) *The Role of Child Soldiers in Armed Conflict*, Oxford: Clarendon Press

GOTEC (2005) *Analyse sectorielle du marché local du travail pour les EAFGA*, Bukavu, mimeo

HOFFMANN, K. (2005) *Militarised Bodies and Spirits of Resistance: Armed Governmentalities and the Formation of Militarised Subjectivities in South Kivu/DR Congo: the Case of the Mai-Mai group of General Padiri*, Meesterverhandeling, Roskilde University

HOFFMANN, K. (2006), *Governing the 'Maquis': a Case Study of General Padiri's Mai-Mai movement*, Gent, Conflict Research Group, 14 p.

HØISKAR, A. (2001) Under Age and Under Fire: An Inquiry into the Use of Child Soldiers 1994-1998 in *Childhood*, 8(3), 340-360

HONWANA, A., *Reintegration of youth into society in the aftermath of war*, http://www.un.org/esa/socdev/unyin/documents/namibia_honwana.pdf

HONWANA, A. (1998) 'Okusiakala O'ndalo Yokalye, Let's light a New Fire: Local Knowledge in the Post-War Reintegration of War Affected Children in Angola' in *Consultancy Report for CCF Angola*

HONWANA, A. (2000) 'Innocents et Coupables: les Enfants Soldats comme Acteurs Tactiques' in *Politique Africaine*, 80, 58-68

HONWANA, A. (2001) 'Children of War: Understanding War and War Cleansing in Mozambique and Angola' in *Civilians in War*, Simon Chesterman (ed.), Boulder: Lynne Rienner Publishers, 123-142

HONWANA, A. (2005) 'Healing and Social Reintegration in Mozambique and Angola' in *Roads to Reconciliation*, Skaar, E. et al. (eds) Oxford: Lexington Books

HONWANA, A. (2006a) *Child Soldiers in Africa*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

HONWANA, A. (2006b) 'Child Soldiers: Community Healing and Rituals in Mozambique and Angola' in *International Perspectives on Youth, Conflict and Development*, Daiute, C. et al. (ed.), Oxford: Oxford University Press.

HONWANA, A. EN DE BOECK, F. (ed.) (2005) *Makers and Breakers: Children and Youth in*

Postcolonial Africa, Oxford, New York: James Currey and Africa World Press

HUMAN RIGHTS WATCH (2006), What Future? Factors pushing children into the street, <http://www.hrw.org/en/node/11435/section/7>, laatst geraadpleegd op 4/12/2009

HUMAN RIGHTS WATCH (2007), Mixage: an attempted solution fails, www.hrw.org/reports/2007/drc1007/6.htm (laatst geraadpleegd op 4/12/2009)

INTERNATIONAL CRISIS GROUP (1998) 'Congo at War: a Briefing of the Internal and External Players in the Central African Conflict' in *Africa Report*, Brussel-Nairobi

INTERNATIONAL CRISIS GROUP (1999) 'Africa's Seven Nation War' in *Africa Report*, Brussel-Nairobi

INTERNATIONAL CRISIS GROUP (2000) 'Scramble for the Congo: Anatomy of an Ugly War' in *Africa Report*, Brussel-Nairobi

INTERNATIONAL CRISIS GROUP (2005) 'The Congo's Transition is Failing: Crisis in the Kivus' in *Africa Report*, Brussel-Nairobi

INTERNATIONAL RESCUE COMMITTEE (2003) *Mortality in the Democratic Republic of Congo: Results of a Nationwide Survey*, New York: International Rescue Committee

INVERNIZZI, A. (2002) 'Are children entitled to contribute to international policy making? A critical view of children's participation in the international campaign for the elimination of child labour' in *International Journal of Children's Rights*, 10 (4), 403-431

JACKSON, S. (2001) '“Nos Richesses Sont Pillées! Economies de Guerre et Rumeurs de Crime au Kivu' in *Politique Africaine*, 84, 117-135

JACKSON, S. (2002) 'Making a Killing: Criminality and Coping in the Kivu War Economy' in *Review of African Political Economy*, 93(4), 517-536

JACKSON, S. (2003) 'Fortunes of War: the Coltan Trade in the Kivu's' in *Power, Livelihoods*

and Conflict: Case Studies in Political Economy Analysis for Humanitarian Action, S. Collinson (ed.), London: Overseas Development Institute

JACOBY, T. (2008) *Understanding conflict and violence: theoretical and interdisciplinary approaches*, New York: Routledge

JAMES, A. EN PROUT, A. (1997), *Constructing and Reconstructing Childhood*, London: Falmer Press

JEWSIEWICKI, B. (1989) The Formation of Political Culture of Ethnicity in the Belgian Congo. in *The Creation of Tribalism in Southern Africa*, L. Vail (ed.), London, James Currey, 324-355

JEWSIEWICKI, B. (2001), 'Vivre dans la Guerre: Imaginaires et Pratiques Populaires de la Violence en RDC' in *Politique Africaine*, 84, 5-15

JOURDAN, L., *Bambini-soldato e giovani combattenti: Il caso della Repubblica Democratica del Congo*, mimeo

JOURDAN, L. (2004) 'Being at War, Being Young: Violence and Youth in North Kivu' in *Conflict and Social Transformation in Eastern DR Congo*, Vlassenroot, K. en Raeymaekers, T. (eds.), Gent, Academia Press, 157-176

KABANGA, D. (2005), 'Le Remodelage du Paysage Socio-economique dans les Zones de Confit du Nord Kivu et du Maniema (R.D. Congo) in *L' Afrique des Grands Lacs. Annuaire 1998-1999*, Paris: L'Harmattan, 235-261

KALSKSMA-VAN LITH, B. (2007), 'Psychosocial Intervention for Children in War-Affected Areas: the State of the Art' in *Intervention*, 5(1), 3-17

KEEN, D. (1998) 'The Economic Functions of Violence in Civil Wars' in *Adelphy Paper 320*, London: Oxford University Press for the International Insitute for Strategic Studies

KELMAN, M. (1987) *A Guide to Critical Legal Studies*, Cambridge: Harvard University

Press

KRIJN, P. EN RICHARDS, P. (1998) 'Jeunes Combattants Parlant de la Guerre et de la Paix en Sierra Leone' in *Cahiers d'Etudes Africaines*, 150(150/152), 581-617

KUHN, T.S. (1962), *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press, Chicago, 1962.

LECOUTERE, E. *et al.* (2008) *Conflict, Food Insecurity and Fragility in Eastern D.R. Congo*, Gent: Conflict Research Group

MACHEL, G. (1996) *The impact of armed conflict on children*, New York: UNICEF en United Nations

MARARO, S. (2003) L'administration AFDL/RCD au Kivu (novembre 1996-mars 2003): stratégie et bilan in *L' Afrique des Grands Lacs. Annuaire 2002-2003*, Marysse, S. (ed.), Paris, Harmattan, 2003, p. 171-205

MARARO, S. (2006) L' Est de la République Democratique du Congo: Dix Ans entre la Guerre et la Paix' in *L' Afrique des Grands Lacs. Annuaire 2005-2006*, Paris, L'Harmattan, 261-285

MARYSSE, S. EN REYNTJENS, F. (ed.) (2005), *The Political Economy of the Great Lakes Region in Africa: the Pitfalls of Enforced Democracy and Globalization*, New York: Palgrave MacMillan

MASSON, P. (1966) *Trois Siècles chez les Bashi*, Bukavu: la Presse congolaise, 170 p.

MAXWELL, D. EN WIEBE, K. (1999) 'Land Tenure and Food Security: Exploring Dynamic Linkages' in *Development and Change*, 30(4), 825-849

MCCONNAN, I. EN UPPARD, S. (2002) *Children, not Soldiers: guidelines for working with child soldiers and children associated with fighting forces.*, London: Save the Children

MCINTYRE, A. (2003) 'Rights, Root Causes and Recruitment: the Youth Factor in Africa's Armed Conflicts' in *African Security Review*, 12(2)

MCVEIGH, J., MAGUIRE, S. EN WEDGE, J. (2007) *Stolen Futures: the reintegration of children affected by armed conflict*, London: Save the Children

MEARSHEIMER, J. (1983), *Conventional Deterrence*, Cornell University Press, New York

MEARSHEIMER, J. (2001), *The Tragedy of Great Power Politics*, Norton, New York

MELS, C., DERLUYN, I., BROEKAERT, E. EN ROSSEEL Y. (2009) 'Screening for Traumatic Exposure and Posttraumatic Stress Symptoms in Adolescents in the War-Affected Eastern Democratic Republic of Congo' in *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 163(6), 525-530

MUGISHO, E. (2000) L'Emergence d'un Phénomène Résistant au Sud-Kivu (1996-2000) in *L' Afrique des Grands Lacs. Annuaire 1998-1999*, Paris: L'Harmattan, 193-228

MULYUMBA WA MAMBA, I. (1976) *La structure sociale des Balega-Basile*, Doctoraatsthesis, ULB

MULYUMBA WA MAMBA, I. (1968) 'La croyance religieuse des lega traditionnels' in *Etudes Congolaises*, 8(3), 1-14

MURRAY, C. (2001), *Livelihood Research: Some Conceptual and Methodological Issues*, Manchester: Chronic Poverty Research Centre

MURPHY, W. (2003) ' Military Patrimonialism and Child Soldier Clientalism in the Liberian and Sierra Leonean Civil Wars' in *African Studies Review*, 46(2), 61-87

NAMEGABE, P. (2005) 'Le Pouvoir Traditionnel au Sud-Kivu de 1998-2003: Role et Perspectives' in *L'Afrique des Grands Lacs. Annuaire 2004-2005*, Paris, L'Harmattan, 2005, 209-234

OLSEN, F. (1992) 'Some Feminist Approaches to the United Nations Convention on the Rights of the Child' in *International Journal of Law, Policy and the Family*, 6(1), 192-220

OUCHINSKY, A. (1966) 'Elements de codification des coutumes foncières du Bushi' in Masson, P., *Trois Siècles chez les Bashi, Bukavu: la Presse Congolaise*

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU CONGO (2004) *Manuel d'opérations: cadre operationnel pour enfants associés aux forces et groupes armées*, Kinshasa

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU CONGO: MINISTÈRE DU PLAN (2004) *Rapport Final des Consultations Participatives de la Base pour l'Elaboration du Document de Stratégies de Réduction de la Pauvreté (DSRP) Ville de Bukavu – Province du Sud Kivu*, Kinshasa: Ministère de Plan de l' RDC

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU CONGO: PROVINCE DU SUD KIVU (2006), *Document de Stratégie de la Croissance et de la Réduction de la Pauvreté (Draft 04)*

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU CONGO: MINISTÈRE DU PLAN ET DE RÉCONSTRUCTION EN UNICEF (2002) *Enquête Nationale sur la Situation des Enfants et des Femmes MICS2/2001: Rapport d'Analyse*, Kinshasa, République Démocratique du Congo

REYNOLDS, P., NIEUWENHUYS, N. EN HANSON, K. (2006) 'Refractions of Children's Rights in Development Practice: A view from anthropology – Introduction' in *Childhood*, 13(3), p. 291-302

REYNTJENS, F. (2000) 'The First African World War' in *Africa Now*, 22(6), 22-26

RICHARDS, P. (1996) *Fighting for the Rainforest: war, youth and resources in Sierra Leone*, London: James Currey

SAVE THE CHILDREN (2005a) *Child Rights Programming: how to apply rights-based approaches to programming. A handbook for International Save the Children Alliance*

Members, Stockholm: Save the Children Sweden

SAVE THE CHILDREN (2005b) *Forgotten Casualties of War: girls in armed conflict*, London: Save the Children

SAVE THE CHILDREN (2009) *How We Work: Our Approach to Realising Children's Rights through Country Programmes*, London: Save the Children UK

SCHEPER-HUGHES, N EN SARGENT, C. (1998) *Small Wars: the cultural politics of childhood*, Berkeley: University of California Press

SHAW, R. (2007). "Memory Frictions: Localizing Truth and Reconciliation in Sierra Leone." in *International Journal of Transitional Justice*, 1,183-207

THOMAS, N. EN CAMPLING, J. (2002) *Children, Family and the State: decision making and child participation*, Bristol: the Policy Press

UNICEF (1998) Executive directive: A Human Rights Approach to UNICEF Programming for Children and Women: What it is, and Some Changes it Will Bring, CF/EXD/1998-04,

UNICEF (2003), *UNICEF and the Human Rights Based Approach to Programming*, www.undp.org/governance/cdromhr/unreport/unicef.doc (laatst geraadpleegd op 4/12/2009)

UNICEF (2005) *The State of the World's Children: Childhood under Threat*, New York: UNICEF

UNICEF (2007a) *UNICEF Humanitarian Action in the Democratic Republic of the Congo*, New York: UNICEF

UNICEF (2007b) *Implementation handbook for the Convention on the Right of the Child*, Geneva: UNICEF

UNICEF (2009), *Machel Study Ten Year Strategic Review: Children and Conflict in a*

Changing World, UNICEF, New York, 224 p.

UNICEF Bukavu (2008) Country Programme Action Plan: Update South Kivu, *mimeo*

UNITED NATIONS (2006), Integrated Disarmament, Demobilisation and Reintegration Standards, United Nations Publications, New York, 2006

UNITED NATIONS SECRETARY GENERAL, Report of the Secretary-General on Children and Armed Conflict in the Democratic Republic of Congo; 2006 (S/2006/389); 2007 (S/2007/391)

UNITED NATIONS COMMISSION ON HUMAN SECURITY (2003), *Human Security Now*, New York: United Nations Publications

UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (1990) The Human Development Report 1990, New York: Oxford University Press

UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (2005) The Human Development Report 2005, New York: Oxford University Press

UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (2009) *Province du Sud Kivu: Profil*
Resumé sur la
Pauvreté et les Conditions de Vie des Menages, Kinshasa: United Nations Development
Program

UTAS, M. (2005) 'Agency of Victims: Young Women in the Liberian Civil War' in *Makers and Breakers: Children and Youth in Postcolonial Africa*, Honwana, A. en De Boeck, F. (eds.) Oxford, New York: James Currey and Africa World Press

VAN ACKER, F. (1999), 'La "Pembénisation" du Haut-Kivu: Opportunisme et Droits Fonciers Revisités' in *L' Afrique des Grands Lacs. Annuaire 1998-1999*, Paris, L'Harmattan

VAN ACKER, F. (2000), 'Of Clubs and Conflict: the Dissolvant Power of Social Capital in

Kivu (DR Congo)' in *Working Papers Series*, Antwerp: University of Antwerp, faculty of applied economics

VAN ACKER, F. EN VLASSENROOT, K. (2001), 'Les "Mai-Mai" et les Fonctions de la Violence Milicienne dans l'Est du Congo in *Politique africaine*, 84, 103 – 116

VAN ACKER, F. EN VLASSENROOT, K. (2001) 'Youth and Conflict in Kivu: "komona clair"' in *Journal of Humanitarian Assistance*, 2000

VLASSENROOT, K. (2000) 'Identity and Insecurity. The Building of Ethnic Agendas in South Kivu' in *Politics of Identity and Economics of Conflict in the Great Lakes Region*, R. Doom en G. Goris (ed.)

VLASSENROOT, K. (2002) 'Violence et Constitution des Milices dans l'Est du Congo: le Cas des Mayi-Mayi' in *L' Afrique des Grands Lacs. Annuaire 2001-2002*, Paris, L'Harmattan, 115-150

VLASSENROOT, K. EN RAEYMAEKERS, T. (2004) *Conflict and Social Transformation in Eastern DR Congo*, Gent: Academia Press

VERHEY, B. (2003), *Going Home: Demobilising and reintegrating child soldiers in the Democratic Republic of Congo*, London: Save the Children

VERHEY, B. (2004) *Reaching the Girls: Study on Girls Associated with Armed Forces and Groups in the Democratic Republic of Congo*, London: Save the Children-UK

VERHOEVE, A. (2004) 'Conflict and the Urban Space: the socio-economic impact of the conflict on the city of Goma' in *Conflict and Social Transformation in Eastern-Congo*, Vlassenroot, K. en Raeymaekers, T. (ed.), Gent: Academia Press, 103-123

VICTOR, L. (2007) ' "Abomination": Local belief systems and international justice' in *Field Notes*, 5, 1-14

VINCK, P. et al.. (2008) *Living With Fear: A Population-Based Survey on Attitudes about*

Peace, Justice and Social Reconstruction in Eastern Democratic Republic of Congo,
Berkeley: University of California

VISMAN, E. (2005), *Reaching All: Core Principles for Working with Children Associated With Armed Groups and Forces*, London: Save the Children

WAR CHILD (2007) *Child Soldiers: the Shadow of Their Existence*,
<http://www.warchild.nl/download.php?fileId=1357>, (laatst geraadpleegd op 4/12/2009)

WATCHLIST ON CHILDREN AND ARMED CONFLICT (2003) *Impact des conflits armés sur les enfants en République démocratique du Congo (RDC)*, New York: Watchlist on Children and Armed Conflict,

WALTZ, K. (1979) *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill

WATERS, M. (1996), 'Human Rights and the Universalisation of Interests: Towards a Social Constructionist Approach' in *Sociology*, 30(3), p. 593-600

WENDT A. (1992), 'Anarchy is what the States Make of it: The Social Construction of Power Politics' in *International Organization*, 46 (2), 391-425

WENDT A. (1999), *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press,

Wessells, M. (2000) 'How We Can Prevent Child Soldiering' in *Peace Review*, 12(3), 407-413

WEST AFRICA REINTEGRATION WORKING GROUP (2007) *Inter-agency Guidelines for Developing Reintegration Programmes for Children Affected by Armed Conflict in West Africa: field test version*, Freetown: Save the Children UK

WHITE, S. (2007) 'Children's Rights and the Imagination of Community in Bangladesh' in *Childhood*, 14(4), p. 505-520

WORLD BANK (2005) *Education in the Democratic Republic of Congo*, New York: World Bank

Interviews

Datum	Naam	Functie	Plaats
10-10-08	Augustin Chabwine	Prof. sociale en politieke wetenschappen; adviseur UNICEF	Bukavu
10-10-08	Serge Bingane Narwangu	Directeur Caritas-Bukavu	Bukavu
16-10-08	Emmanuel Kwanza	educatie, Caritas-B	Bukavu
17-10-08	Jean-Claude Murhawe	Demobilisatie en reïntegratie, Caritas	Bukavu
17-10-08	Valéry Korowe	<i>Ibid.</i>	Bukavu
22-10-08	Frère Jules Mihigo	Vormingscoördinator EAFGA	Nyangezi
22-10-08	Gilbert	Ex-kadogo	Nyangezi
22-10-08	Murio Agurehe	Instructeur landbouwopleiding	Nyangezi
25-10-08	Project Munganga Himbane	Ex-CONADER medewerker	Bukavu
26-10-08	Serge Bingane Narwangu	Directeur Caritas-B	Bukavu
28-10-08	Père Eric	Vormingscoördinator EAFGA	Kabare
28-10-08	Frère Constant	Priester	Kabare
6-11-08	Fortuna Lunda	Verantwoordelijke EAFGA, Save the Children	Bukavu
10-11-08	Anoniem	Priester-exorcist	Bukavu
12-11-08	Frère Jules Mihigo	Vormingscoördinator EAFGA	Nyangezi
15-11-08	Arsène Muhango	Landbouwverantwoordelijke Caritas	Bukavu
17-11-08		Instructeur landbouwopleiding	Kabare
17-11-08	Ciri	Ex-Kadogo	Kabare
17-11-08	Frère Romaine	Priester	Kabare
20-11-08	Ilunga Mwamba	Coordinator ADED	Uvira
27-11-08	Murhabaze Namegabe	Directeur BVES	Bukavu
30-11-08	Constantin	Psycholoog War Child Holland	Bukavu
1-12-08	Emmanuel Kaziba	Hoofd Commission de Justice	Bukavu

		existentiële therapie Paix	
2-12-2008	Frère Jules Mihigo	Vormingscoördinator EAFGA	Nyangezi
3-12-2008	Danielle Keulen	Directrice UNICEF-Bukavu	Bukavu
4-12-2008	Luc Mukulu	Partnerverantwoordelijke War Child	Bukavu
4-12-2008	Sœur Nathalina	Directrice E' Kabana	Bukavu
5-12-2008	Barnabe Mulyumba	Prof. Soc-Culturele antropologie	Bukavu
6-12-08	Frère Joseph	Priester	Walungu
6-12-08	Solange Birgabo	Instructrice naai- en handwerk	Walungu
8-12-08	Kubissa	Coördinator LAV	Bukavu
9-12-08	Erik Murziba	Verantwoordelijke EAFGA LAV	Bukavu
10-12-08	Ibid.		
10-12-08	Njangu Canda-Ciri	Prof. Geschiedenis	Bukavu
12-12-08	Abbai Adrien	Priester, vroeger betrokken bij EAFGA	Bukavu
16-12-08	Père Ricardo	Priester	Kalehe
20-12-08	Baraka	Ex-Kadogo	Goma
3-3-09	Josaphat Balegamire	Doctoraatsstudent	Brussel
8-4-09	Ndaliko Katondolo	Projectleider EAFGA in Goma	Brussel
10-4-09	ibid.		

